

# KNJIŽEVNE NOVINE

BEOGRAD, 6. AVGUST 1966.

List izlazi svake druge subote

Cena primerku 50 para (50 dinara)

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

## SENZACIJA KAO POZITIVNI PRIMER

POSLEDNJIH GODINA tiraži i masovni uticaj večernje štampe govorili su nedvosmisleno o tome da je krajnje vreme da se o zadacima te, svakako najuticajnije, štampe u našoj zemlji, pvedu javni razgovori i diskusije, da se korisnim inicijativama koje je, ne tako retko, davala večernja štampa, pruži puna podrška i da se nad senzacionalizmom, svesnim izvrtanjem činjenica, dezinformisanjem javnosti, što nije bila tako retka pojava, izrekne javna osuda. Ljudi koji rade u večernjim listovima tvrdili su uvek da su svesni svoje društvene odgovornosti i da su spremni da prime svaku dobronamernu kritiku i da prihvate sve korisne sugestije, ali da društvo na njih gleda kao na neke prestupnike i da im ne pruža nikakvu praktičnu pomoć u traženju nove orijentacije i lika večernje štampe. Na jednom sastanku Ideološke komisije Glavnog odbora SSRN Srbije od pre godinu i po dana urednici večernjih i zabavnih listova su istakli da je to prvi sastanak na kome se oni nisu nalazili u ulozi optuženih, a članovi komisije i javni i društveni radnici koji su na taj sastanak pozvani, u ulozi tužilaca i sudija istovremeno. Sva društvena kontrola večernje i revijalne štampe svodila se na sastanke uredničkih kolegijuma sa predstavnicima ideoloških komisija, na razgovore glavnih urednika određenih listova sa javnim i društvenim radnicima, i na uzajamne kritike i optuživanja za negativnosti u našoj štampi koje su ostajale u zapisnicima sa tih sastanaka, u elaboratima koji su za te sastanke određeni ljudi pisali i na dogovore, uglavnom usmene, kojih se malo ko pridržavao.

Istovremeno, večernja i revijalna štampa suočavale su se sa nekom vrstom bojkota određenih institucija i ličnosti, koji u principu večernjoj i revijalnoj štampi, zato što je senzacionalistička, nisu hteli da daju nikakve informacije, i sa direktno neprijateljskim stavom izvesnih birokrata koji su svako negativno pisanje o njihovom radu, ili o radu njihovih institucija, smatrali za senzacionalističko. Zbog toga što ponekad novinari večernje i revijalne štampe donose neproverene podatke, dobar deo odgovornosti snosili su i snose ljudi kojima je dužnost pred javnošću da štampi daju informacije, a koji nisu dopuštali mogućnost da se ono što su redakcije načule, kako valja proveriti.

Anketa koju je nedavno pokrenuo „Ljubljanski dnevnik“ sa glavnim i odgovornim urednicima večernjih listova u našoj zemlji, dobrodošla je iz dva razloga. Najpre, to je prvi put da se posle čitavog niza godina o ovoj vrsti štampe javno raspravlja u jednom listu sa relativno visokim tiražom i da se i šira javnost i svakodnevni čitaoci i poštovaoci večernjih listova upoznaju sa svim teškoćama i problemima, i koje ima večernja štampa u našem društvu i koje ima društvo sa našom večernjom štampom. Urednici večernjih listova ukazali su na to da su njihovi listovi često bili ti koji su signalizirali izvesne društvene opasnosti, pokretali aktuelna pitanja u našem društvu na jedan jednostavan i pristupačan način, i po neki put stvarali potrebnu atmosferu koja je neophodna da bi se izvesne reforme mogle izvesti. Druga posledica je da se ukazala potreba da se pojam senzacionalizma jasno definiše, a jedan od urednika večernjih listova, ne bez razloga, izjasnio se za to da se od pozitivnih primera prave senzacije i da se na negativne pojave ukazuje što je moguće više jasno i glasno, na koliko to imalo vid senzacije. Jer za senzacije nisu krivi uvek oni koji pišu, nego najčešće oni čije se afere, nesolidni poslovi i svakovršni „podvizi“ opisuju. Treba se samo setiti uloge koju su večernja i zabavna štampa odigrale u otkrivanju izvesnih društvenih afera, ukazati na činjenicu da su novinari često bili prethodnica organima društvene kontrole, pa shvatiti gde je prvi put večernje i zabavne štampe.

Ali, ono pravilo koje vredi za dnevne listove, stručne časopise i revije sa većim intelektualnim pretenzijama, u isto vreme vredi i za urednike večernjih i zabavnih listova. Za napade iza busije, često anonimne ili pod pseudonimom, na niske udarce donom, za klevete, uvrede i dezinformacije snose punu odgovornost ljudi koji te listove uređuju. Jer, ako jedan neodgovorni novinar donese jednu dezinformaciju, ili tekst koji nije u skladu sa novinarskim moralnim kodeksom, njegova odgovornost prestaje onoga trenutka kada je taj tekst dobio odobrenje glavnog urednika da može da izađe na lice dana. Gotovo sve naše polemike dobijaju na kraju vid uzajamnog vredanja i začicanja protivnika. Zato nisu uvek krivi samo polemizari, nego i urednici koji im stavljaju stupce svoga lista na raspolaganje.

Ono što važi za sve oblasti našeg javnog i društvenog života važi i za večernju i revijalnu štampu. Samo javni, otvoreni i konkretni razgovori o njenim slabostima i nedostacima, i njenim vrlinama i pozitivnim ostvarenjima, mogu da dovedu do toga da se večernja štampa oslobodi raznih negativnosti i da u našoj javnosti, zahvaljujući svojoj popularnosti, igra ulogu onu ulogu koju celokupno naše društvo od nje očekuje. Večernji i revijalni listovi, blagodareći svojim velikim tiražima, mogu da budu inicijatori i nosioci mnogih pozitivnih tendencija u našem društvu.

## PULA 1966



Trinaesti festival jugoslovenskog dugometražnog filma u Puli protekao je relativno mirno, bez nekih većih iznenađenja i uzbuđenja. Gotovo svi izveštaci su konstatovali da je bilo mnogo prosečnih filmova i da nismo imali prilike da vidimo nijedno delo od izuzetnog značaja. Napredak koji je naša kinematografija postigla izrazitiji je u zanatskom nego umetničkom pogledu i posle ovog pulskog festivala vreme je da se pvedu ozbiljniji razgovori o našoj kinematografiji i svemu onome što se oko kinematografije zbivalo i zbiva.

## 15 DANA aktuelnosti

### ENTUZIJASTI

GRUPA pozorišnih radnika, slikara i kompozitora iz Beograda, otkrila je ovih dana mogućnost za osnivanje nove pozorišne kuće. Radi se o napuštenoj sinagogi u Zemunu, koja se nalazi u kvartu dobro očuvanih kuća iz XVIII i XIX veka. Ova arhitekstonski veoma zanimljiva jevrejska bogomolja, koja danas služi kao magacin, još nije stavljena pod zaštitu države. Neaktivnost odgovarajućih kulturnih organa želi da ispravi grupa entuzijasta, osnivanjem pozorišta u Zemunu, gradu koji je oduvek primao pozorišne trupe drugih gradova nemajući svoju sopstvenu.

Godine 1862. list „Zemunski glasnik“ povodom gostovanja Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada piše:

„Stotinu i dvadeset bircuza imamo u varoši, a nemamo pristojne dvorane gde bi se pozorište ljudski moglo smestiti...“ Ovaj vapaj usamljenog novinara od pre stotinjak godina, ostaje i danas veoma aktuelan u istoj meri u kojoj je bio u vreme izvođenja Joakima Vujića. Nadležne ustanove u Zemunu izgleda da su spremne da pomognu ideju osnivanja pozorišta, ali problem preseljenja magacina civilne zaštite ostaje još uvek kao teška prepreka.

Novo pozorište imalo bi na svom repertoaru dela najmladih jugoslovenskih pisaca, dela klasike, a ta-

kođe bi moglo da posluži i za održavanje recitala poezije, koncerata i izložbi. Svi građevinski zahvati koje bi trebalo izvršiti na zgradi ne bi zahtevali velika novčana sredstva, čak ni toliko novaca, koliko je potrebno za snimanje jednog neuspelog filma, i u svakom slučaju bila bi velika šteta da se ovaj poduhvat ne podrži.

Hoćemo li iduće sezone odlaziti na premijere u ovo čudno pozorište, u ovom trenutku zavisi od nekoliko ljudi, čija odluka može jedan zatrpani magacin pretvoriti u atraktivno pozorište.

### BANKE PROTIV KNJIGE

PREMA NOVIM propisima i za kredite za knjige važe iste one odredbe koje važe pri davanju kredita za nabavku ostalih vrsta robe. Pre nego što uzmu kredit, ljubitelji knjige u našoj zemlji moraću da ulože dvadeset procenata gotovog novca da bi im se omogućilo da nabave dela svojih omiljenih pisaca. Kada se posmatra formalno-pravno, banke su potpuno u pravu što izdavače nisu izuzele od ostalih privrednih delatnosti, jer im slovo zakona daje na to puno pravo. Ali, rigorozna primena tog slova praktično će dovesti do toga da će i ono malo knjiga koje zbog visokih cena ne nalaze lako put do čitalaca sve teže dolaziti od onih kojima su namenjene. Blizu 80% individualnih kupaca knjiga kupu-

je knjige na otplatu, putem preplate i na sve one načine koji ne iziskuju odvajanje velikih sredstava iz porodičnih budžeta za nabavku knjiga. Uostalom, da mogu da kupe knjigu bez kredita, ljudi kredite ne bi ni uzimali. Sada im je to u velikoj meri onemogućeno. Zasljepljena svojim interesom, banka se poziva na savezne propise.

Poznato je na koji se način u našoj zemlji donose pravni propisi. Pre nego što jedan predlog postane propis, o njemu kažu svoju reč stručnjaci i o njemu se diskutuje u javnosti. Da se neko setio da ukaže na izuzetan položaj knjige, verovatno je da bi zakonodavac propise o kreditima, kada je u pitanju knjiga, učinio manje stroгим no što jesu. Ali kod donošenja ovih propisa knjige se jednostavno niko nije setio. A to nije prvi put da se na kulturu zaboravi.

### DA LI JE REČ SAMO O NAMA?

»O VAMA JE, GOSPODO, RIJEČ, A NE O CRNJANSKOME« — uskliknu, ponosen pravdničkim, patronskim gnevom, M. M. (Milan Mirić). Uskliknu razložno, s razlogom, a u »Razlogu« br. 43-44, koji, očevidno, uređuje kao kvalifikovani i osvedočeni stručnjak za stvari estetičke i literature. Mi (Gospoda) istina još nismo uvereni da M. M. nije pseudonim iza koga se krije veći broj ljudi... Pogotovu što nije u pitanju prvi ni poslednji M. M. koje je, doživši snažno ubrzanje, uleteo u književnu orbitu, poslao otud nekoliko lucidne misli koje su osvetlile sve nerazsvetljeno, utvrdio, uzput, ko dela u „najzabitijem budžaku naše književne potleušice« a ko se druži sa zvezdama i,

još brže, izleteo iz orbite. O takvima se zna da, pošto obave zadatak, kao pasivni sateliti večno kruže bog će ga znati oko čega (neka ih, neka kruže, šta su tražili to su dobili). Nama je, dakle, zaista vrlo neprijatno što smo u velikom broju, što smo jedna mračna pojava, što smo fenomen sumnjive političke prirode, a što je M. M. jedina u majke, svetli primerak zagovorništa istine, političkog profetizma i usamljeni posednik pravog istinskijskog osećanja. Takvi su pojedinci, uostalom, uvek bili u neravnopravnom položaju: konfrontirani sa beslovesnom masom morali su da joj ulivaju u glavu uzvišene misli. Pošto ne znamo ko je s njim, ni ko je iza njega (a on o nama sve zna), mi smo prisiljeni da se Njemu (M. M-u) obratimo s molbom da nam oprosti sve naše (gospodske) grehe:

Mi, naivni i plitkourni, mislili smo (opet pogrešno!) da se socijalistički humanizam, između ostalog, zasniva i na principu da čovek ne može večito biti kriv za ono što je nekad, davno, činio. Verovali smo (opet pogrešno) da nismo jedini koji zaboravljamo i da onaj o kome je reč nije jedini, diljem naše lepe domovine, kome treba nešto zaboraviti. Učinilo nam se, zatim (o zablude!) da će za našu literaturu dobro biti ako onaj o kome je reč (zbog M. M-a se ne usudujemo ni imena da mu spomenemo!) bude u njoj prisutan. M. M. nas je, ovaj, uhvatio u lukavstvu. On pouzdano zna da mi ne govorimo o piscu niti se piscem bavimo, nego da nam je na umu publicista iz tridesetih godina. On, takođe, pouzdano zna da je nama razgovor o literaturi i piscima samo paravan za nazadnjačke pobude. Pošto nas je prozreo i pošto on sve to zna, treba mu i verovati. Staviše, treba mu verovati da misli i govori dobronamerno...! Pokušali

Nastavak na 2. strani



# 15 DANA

Nastavak sa 1. strane

smo, potom, da se poslužimo drugim lukavstvom: upitali smo oduke M. M-u pravo da negativno govori o knjigama koje, sam je isticao, nije ni pročitao. Lukavstvo je uspelo, ali samo delimično: M. M. je pročitao i »Drugu knjigu Seoba«, ali je nepobitno utvrdio da su njegova predviđanja obistinila i da ona, zaista, ništa ne vredi!

Sad nam, zaista, ne vredi da se više pravdamo kad je sve kao dan jasno: ono što sada Crnjanski (pardon!) piše ne vredi ni pišljivog boba (tu dilema nema!), a mi smo »Gospoda« (time je gotovo sve rečeno), koja se njime bave da bi pod okriljem literature manifestovala svoje neliterarne opsesije (tačka!)... Mi se, dakle, priznajući sve grehe, kajemo i odričemo svih zabluda ostajući srećni što smo, bar, prave sudove čuli sa pravog mesta (ukoliko i to nije zabluda?).

Gospoda

## KOME VEROVATI?

ONI koji su pasionirano pratili svetsko fudbalsko prvenstvo bili su često dovedeni u situaciju da ne znaju kome da veruju. Da li onome što su videli na televizijskom ekranu, ili onome što su sutradan pročitali u nekom od beogradskih dnevnih listova. Rivalitet između dve velike beogradske novinske kuće nastavljao se i u oceni igara na šampionatu, i u prognozama pobjednika pojedinih susreta, i u saopštavanju najosnovnijih podataka. Dok je »Borba« posle utakmice Engleska — Argentina donela vest da je Argentina igrala sa deset igrača zbog toga što je isključen Ratin, Ljubomir Vukadinović obavestio je »Politiku« i njene čitaocima da je isključen Artime. Na istoj strani, »Politika«, je jednim agencijskim izveštajem, verovatno nesvesno, ispravila svoga dopisnika i urednika sportske rubrike. Na istoj strani, u istom broju, dopisnik Asošijeted presa javio je o isključenju Ratina, koji se, po oceni Ljube Vukadinovića, nije »pokazao u punoj formi«. Kod svih isključenja igrača čak se i u naslovima isticalo da je bila u pitanju gruba igra, da bi se na kraju zaključilo da su sudije režirale prvenstvo. Kakva sreća što nisu mogli da ga režiraju naši novinari!

Kome onda verovati kada su u pitanju ocene fudbalske igre? Da ostavimo po strani megalomaniju koja nedvosmisleno svedoči da po ko zna koji put u poslednjih nekoliko godina ništa nismo naučili. Dok listovi drugih zemalja, izuzimajući Južnoamerikance, čije reprezentacije nisu postigle uspehe koje su navijači očekivali, nastoje ozbiljno da objasne i sebi i svojim stručnjacima i navijačima koji su subjektivni i objektivni nedostaci njihovog fudbala, dotle naši izveštaji smatraju za svoju »patriotsku« dužnost da nas dovode u zabludu dokazujući nam kako izvesni strani stručnjaci (ah, Turci, Turci!) smatraju da je nama bilo mesto na svetskom prvenstvu, ne među prvih šesnaest, nego među prvih osam. Istovremeno, sve ono što su nesumnjive prednosti najboljih svetskih fudbalskih reprezentacija nad ostalim timovima i što te reprezentacije i čini velikim timovima, naši novinari, od kojih po neko zaluta i u trenersku organizaciju, prezivro su okvalifikovali kao smrt fudbala i kao najveće nedostatke tih reprezentacija.

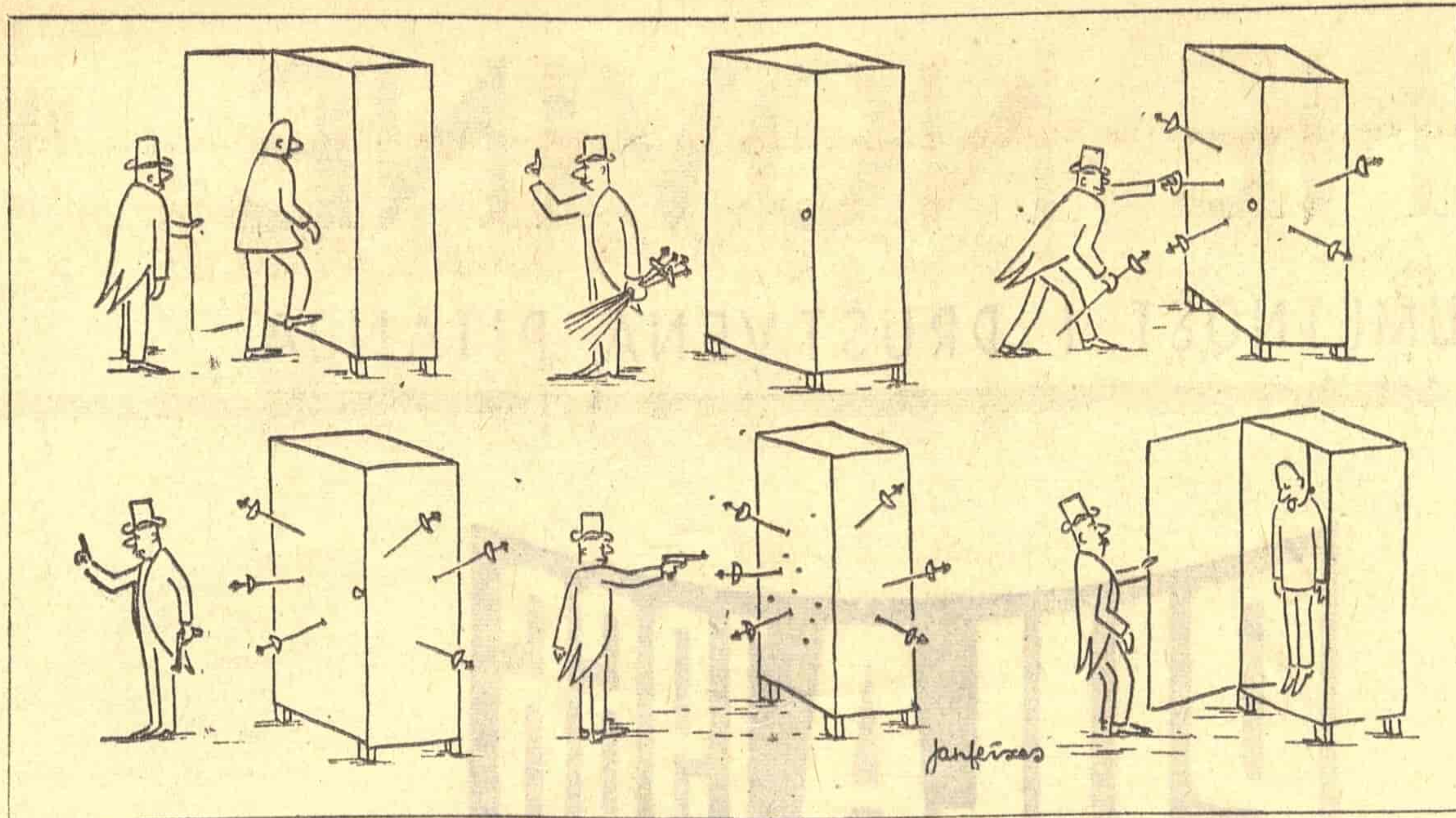
Očigledno je, pored toga što žive u iluziji da poznaju fudbal, mnogi naši sportski novinari žive u iluziji da vole jugoslovenski sport. Tom vrstom ljubavi, pored toga što zaglupljuju milione Jugoslovena, oni čine i medvedu uslugu jugoslovenskom fudbalu, koga su neosnovani komplimenti i doveli u čorsokak u kome se sada nalazi.

## JUGOSLOVENSKI PISCI NA DANSKOM JEZIKU

TONI LIVERSEJDŽ, prevodilac nekoliko knjiga jugoslovenskih pisaca na danski jezik, poslala nam je ovih dana sledeću kratku informaciju o prevodima dela naših pisaca u Danskoj:

»Danska je mala zemlja, i prirodno je da ova činjenica utiče na izbor knjiga koje se prevode. U prvom redu se prevode popularne knjige koje se mogu prodati u velikim tiražima — uglavnom dela američkih i engleskih pisaca — dok su izdavačke kuće prilično neodlučne ako je u pitanju delo iz litera-

Nastavak na 12. strani



Na marginama ŠTAMPE

# AKTIVNOST

Božidar BOŽOVIĆ

NIJE LAKO ulaziti u procene, a da budu tačne, sa koliko uspeha se gde sprovede odluke i duh Četvrte sednice CK SKJ. To je čisto politička materija, za koju su potrebne analize i pre svega poznavanje do detalja onoga što se u pojedinim mestima, opštinama i krajevima dešava. Možda je, uostalom, i rano, a osobito stoga što je leto, sezona odmora i što politička aktivnost nije niti može biti onako živa kakva će biti od jeseni.

Cini mi se, međutim, da se ovo odsustvo pune aktivnosti u štampi manje oseća nego inače. Redakcije listova kao da se nisu proredile: stupci novina puni su ne »špeka«, davno složenih ili po fiokama ubačenih tekstova koji čekaju na ovakvu priliku, na oseku materijala, već svežih i brižljivo pripremljenih izveštaja, komentara, pregleda, čak i analitičkih ocena pojava.

Neizbežno je da u obilju ovakvog materijala, čak i u najsolidnijim listovima, pa i iz pera proverenih novinara, ponekad bude i po nešto što nije sasvim tačna slika života i pojava: novinar je izložen i većim opasnostima pri rasuđivanju nego neko drugi, jer retko ima mogućnosti da sazna sve pojedinosti koje mogu biti od značaja za procenu nekog pitanja. Ne treba se zavaravati, javnost rada raznih institucija i foruma kod nas još je, blago rečeno, polovična, a svako kome se novinar obrati daje samo one podatke koji idu u prilog njegovom stavu, ili bar samo one koje ne može izbeći da da ili koji se ne mogu prikriti. Jedan duhovit članak u »Politici« otkriva, uzgređno, činjenicu da kod nas novinar, i to ugledan, iz vrlo uglednog lista, ne može na osnovu te dve činjenice da prodre ni u jedan — hotel: traže mu pismenu preporuku svog poslanika(!) da bi pristali da razgovaraju s njim. Iz ovih razloga je jasno da štampa ne može uvek da pruži ni sasvim kompletnu, ni potpuno tačnu sliku onoga o čemu, po prirodi stvari i po suštini svoje uloge danas, mora svakodnevno da piše. Ako je, dakle, neko kriv to je, osim štampe, i onaj o kome ona piše, vrlo često.

Više nego inače, međutim, sada se javlja tendencija da se posledice proglaše bez malo uzrokom stvari. Na dobrodošljom vetrometini koju je izazvao IV plenum, u kojoj na čistinu izlaze pojave, odnosi, pojedinci sa svojim delom i svojim stavovima i gledištima, mnogima nije pravo da se to i crno na belo vidi. Onda im je kriva — štampa.

Nisam dovoljno upućen u stvari, te ne mogu da pouzdanim procenim takozvani »Niški slučaj«, prirodno odnosi koji su se pojavili u ovom gradu između pojedinaca iz dva partijska rukovodstva, sreskog i opštinskog, ali je karakteristično da je na kraju ispalo kako takvog »slučaja« uopšte nema. Kao da je to neko, među drugima i štampa, izmislio. A stoji činjenica da su dopisnici listova iz Niša samo pisali o onome o čemu se u gradu javno govorilo, i to ne u »čaršiji«, nego među sasvim odgovornim ljudima.

Izraziti je slučaj sa aferom oko dveju rafinerija nafte u Vojvodini. O tom je slučaju ovdje bilo nešto više reči; o tome je pisao dobar deo štampe, a naročito dosledno i sistematski beogradska »Politika«. Reč je o odluci — da podsetimo čitaoca — koju je bilo donelo preduzeće »Naftagas«, tačnije njegov centralni radnički savet i uprava, da se pored velike rafinerije kraj Pančeva izgradi još jedna u Novom Sadu. Stvar se završila početkom totalne dezintegracije ovog preduzeća, a »Politika« je optužena, javno, za kampanju. Zastupanje ekonomske i društvene logike, doslednost i energičnost u tome, na taj način, olakao se proglaše za pristrasnost, koliko god bilo besmisleno optužiti redakciju jednog lista da može imati razloga za pristrasnost, osobito u ovakvom slučaju gde je savršeno očigledna njena nezainteresovanost i pobronamernost.

Treći je slučaj iz Dubrovnika. Zaključujući sastanak proširenog sastava Opštinskog komiteta SK, sekretar tog komiteta Buško napao je jedan napis u »Politici« kao nerealan i senzacionalistički. Napis o kome je reč, međutim, bio je vrlo uzdržan i zadovoljio se ne ocenama i komentarima, već samo iznošenjem mišljenja koja su se mogla čuti u samom Dubrovniku. Ostaje nejasno kako to, po rečima ovog partijskog radnika, štampa treba »da pomogne u rešavanju svih slabosti«, ako joj se prilepi etiketa senzacionalizma kad u jednom jedinom članku nabroji neke od slabosti o kojima se javno govori i radi kojih se i sastanci zakazuju.

Navedeni primeri ne kazuju ništa novo u suštini, ali pokazuju da će ovakve optužbe protiv štampe, i kad su osnovane i kad nisu, učestati. To, međutim, i nije tako loše, jer je dobro da i novine, uz pojedince i forume, progovore jasnije i glasnije, pa makar ponekad i pogrešile.

Prošli broj »Ježa« bio je brži od ove rubrike. Pod naslovom »Dve se kuće takmiče«, doneo je još jedan biser novinarske brzopletosti i površnosti. Jednog istog dana, naime 27. jula, »Borba« je

imala krupan naslov: »Jugoslavija ima 19,503.000 stanovnika«, a »Politika« isto tako krupan: »Jugoslavija danas ima 19,756.000 stanovnika«. Ponovo se, eto, pokazuje da je lagodnije kupovati samo jedan dnevni list, jer to ne unosi smutnju u glave, ali da je zanimljivije kupovati bar dva, jer onda čovek ima o čemu da razmišlja, raspravlja i oko čega da se, eventualno, s prijateljima kladi: koji je list ovog puta u pravu.

U prošlom broju beogradskog nedeljnog lista koji se zove »Svet« izišao je napis ovde već pominjanog izvesnog dr Janeza Pačuke (koji, u ime svog shvatanja ravnopravnosti, da bi, valjda, ponizio sabesednika, veli da je članak napisala njegova žena) a u kome odgovara na jedan deo teksta ove rubrike u prošlom broju »Književnih novina«.

Taj tekst, naravno, nema nikakvog značaja za čitaoce ovog lista, niti ima ikakvog smisla sa njegovim autorom se upuštati u bilo kakvu raspravu. Treba samo skrenuti pažnju na to da se žuta štampa dosledno ponaša shodno svom karakteru. Dotični Pačuka i dalje primenjuje sebi svojstven sileđijski metod štampe čiji je predstavnik, i po klasičnoj formuli:

1. na belešku, objavljenu u ozbiljnom listu malog tiraža i ne pokušava da u tom listu stupi u polemiku, nego odgovara na sav glas u svojem, prebacuje igru, dakle, na svoj teren, i obraća se svojoj, neuporedivo brojnijoj publici koja, ogromnom većinom, nije ni čula da je i o njemu neko negde nešto napisao;

2. takode, u stilu dosledno bulevarskom, ne polemisi niti odgovora na kritičke primebde, nego napada ličnost svog sabesednika: ako te je neko uhvatio na delu, glasi ova mudrost, umesto da dokazuješ kako nisi učinio ono što jesi, mnogo je bolje da tome ko te je uhvatio kažeš javno da nije u pravu jer je a) grbav, b) stric mu je bio u zatvoru zbog ulične tuče, c) govori strane jezike što je podzrivno i, uostalom d) mora da je nacionalno sumnjiv jer je viđen da povremeno puši na lulu.

Bilo bi, zaista, izlišno dokazivati nekome kome to organski ne može biti jasno da se treba kupati svaki dan, da čovek može biti i bravar a da može do volji i da čak treba da ide i na more, a ne samo u svoje selo, da se ne mora sedeti pred »Gradskom kafanom« i pričati gadosti da bi se ušlo u istoriju i da govoriti dva-tri strana jezika nije porok, kao ni uredno odevanje (morao sam se setiti prijatelj Jove, Lale, koji je za slične mom sabesedniku govorio, ponosan na svoje znanje nemačkog i mađarskog, stečeno po konclogorima, »da ne zna srpski mor'o bi lajati«).

Ne mora i ne treba čitaoce ovog lista sve to da zanima u pojedinostima. Zalosno je nešto drugo. Uporno se povampiruje ona logika po kojoj je stranac = turist = nudist = portir = kelner = protuva. Mi smo mi, šta je tebi, Petroviću, Jovanoviću, Goluboviću, da se družiš i mešaš sa drugima. Otvori požutele brojeve štampe Nedića — Ljotića — Draže — Velimirovića, pa ćeš saznati da smo mi sebi dovoljni, da nema duhovnog zdravlja do dobrog pravoslavlja, da su naša patrijarhalna porodica i naše idilično selo nama jedini lek, da nam ostali svet nije potreban, da nam je važnija kopriva i balega od progressa, uvek su nam ti tudinci samo zlo donosili, nemoj, Petroviću, ići na more, to je za belosvetske, nemoj se ti svaki dan kupati i brijati, pasi ti svoje stado i čitaj dobronamerne, nacionalno zdrave, propovednike.

U načinu mišljenja je, dakle, stvar, a ne u tome da li je neko kriva nosa. Ali, to nije dostupno svačijoj pameti i svačijem moralu.

## primljene knjige

GENADIJ GOR: »SVEUČILIŠNA OBALA«, »Znanje«, Zagreb 1966; prevela Marija Mullić. Str. 310. Genadij Gor u ovom romanu prikazuje život savremene sovjetske studentske omladine i nastoji da otkrije psihologiju mladog čoveka.

SVETLANA VOLARIĆ: »U PAKLU SU ZVIJEZDE RAVNODUŠNO SJALE«, »Prosveta«, Beograd 1966. Str. 212. Jedno u nizu potresnih svedočanstava o koncentracionim logorima Aušvic, Lavensbrik i Vitenberg.

IVAN RASTEGORAC: »PESME«, Biblioteka »Vidici«, Beograd 1965. Str. 44.

NEDELJKO FABRIO: »PARTIJE ZA PROZU«, »Otokar Keršovani«, Rijeka 1966. Str. 142. Zbirka dužih

# Onako izgled

Ljubiša MANOJLOVIĆ

## Hoćemo li na večeru?

U RAZGOVORU koji je urednik »Nina« Dragoljub Golubović vodio sa sekretarom Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine Cvjetinom Mijatovićem jedno pitanje je bilo posvećeno poštovanju tuđeg mišljenja, pa je precizno glasilo:

— ... Pošto se ne složite, recimo, sa nekim rukovodiocem, možete li posle izići na večeru s njim?

— ... Što se tiče pitanja možemo li posle neslaganja izići na večeru, ja mogu! — odgovorio je Mijatović.

Zašto da ne, naročito ako je neka dobra večera. Ali ipak pod jednim uslovom: da se i ko od nas nađe za takvim stolom. Ne zbog večere, mada nam ni ona nije na odmet, nego zato da bismo nam vreme znali koji nam se rukovodilac spotiče i o koji kamen. Jer možda je to baš onaj kamen koji nam se posle svima lupa o glavu.

Samo, opet, oni koji se duboko ne slažu ne bi, brate, ni trebalo da idu zajedno na večeru. I neka se ne ljube na ekranu, pred očima celog naroda, u jedan, pa u drugi obraz. Dovode nas u zabunu. Mijatović je tu sagledao granicu: »Ja mislim sve dotle dok ja kod sebe nisam načevo poverenje u tog čoveka, kao poštenog čoveka, kao komunistu koji isto želi, nema razloga da kvarimo odnose.« Jer naši rukovodioci ne bi mogli biti kao oni engleski advokati od kojih jedan iz petnih žila brani pravu a drugi svim sredstvima, i potajnim, krivu stranu, pa posle, kao da ništa nije bilo, zagrljeni ispijaju svoj viski.

## Kako se davimo

NA NAŠEM MORU, i na rekama, skoro nema spalilaca. Onih koji bi po dužnosti, a ne samo zato što su junaci, hitro skakali u vodu čim vide čoveka da se davi. Spasioce, po pravilu, nema ko da iškoluje i posle da plaća njihov koristan rad. Naš građanin, tako, jeste da se davi, ali to bar čini bez materijalnog angažovanja zajednice. Davi se o svom trošku.

## „Iz iscrpne informacije“

U PROŠLOM BROJU »Književnih novina«, pod gornjim naslovom, polazeći od jednog napisa u »Borbi«, zapitao sam kako se može zdravo za govtovo već govoriti o opštoj podršci, i to na svakom od beogradskih fakulteta, zaključcima Četvrtog plenuma, kad se zna da su se studenti još u toku Plenuma bili razišli iz Beograda.

Odmah po izlasku »Književnih novina« javio se drug iz »Borbe«, pisac beleške koja je bila predmet mog komentara, i izrazio žaljenje. On je, kaže, takođe naveo činjenicu o odsutnosti većine studenata iz Beograda. Pa i sekretar Univerzitetskog komiteta Mića Prelić je više puta u »Svetu« reči na tu činjenicu ukazao, samo je iz »Borbinog« izveštaja, usled hitnog redigovanja noću, ta Preličeva ograda slučajno izostala. Znači, ni »Borba« ni Prelić nisu išli na davanje proizvoljne slike o jednom stanju duhova.

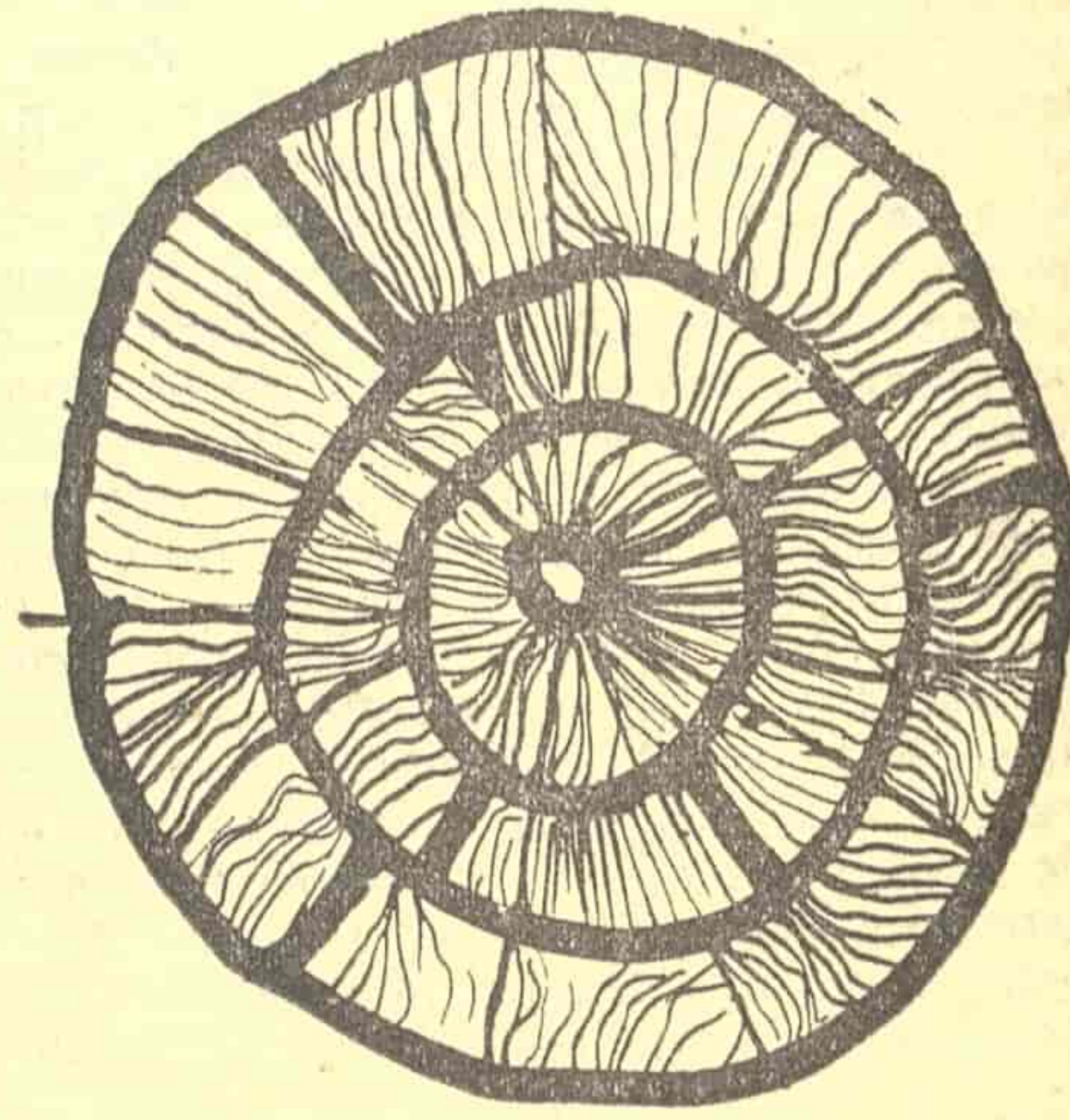
Pa lepo kad je tako. Inače, ne bi bilo lepo. I ne bi bilo ništa novo. Mirisalo bi na prvu ženu.

## Bez brige

VIŠE nijedno dete ne uči za berberina. Ali ipak — uvek će se naći ko da nas šiša.

## N. N.

Nekada su ratnici nosili crvene ogrtače da se ne vidi ako budu ranjeni. N. N. kad pođe na konferenciju na kojoj će uzeti reč obuče žute pantalone.



VINJETE IZRADIO JOSIP TURKOVIĆ

proza pripovedača naše najmlađe književne generacije koji živi i deluje u Rijeci.

»SEDAM MADARSKIH PESNIKA IZ VOJVODINE«, »Nolit«, Beograd 1966. Str. 106. Rukovet stihova Lalsla Gala, Antala Zakanja, Ferenc Fehera, Karolja Ača, Jožefa Papa, Kalmana Fehera, Istvana Domonkoša, u prevodu Ivana Ivanjlija, Mladena Leskoveca, Petra Popovića, Jožefa Varge, Lazara Rozara, Vlade Kopunovića, Miroslava Antića, Todora Manojlovića, Ivana V. Lalića, Aleksandra Tišme, Danila Kiša i sa pogovorom Istvana Selija.

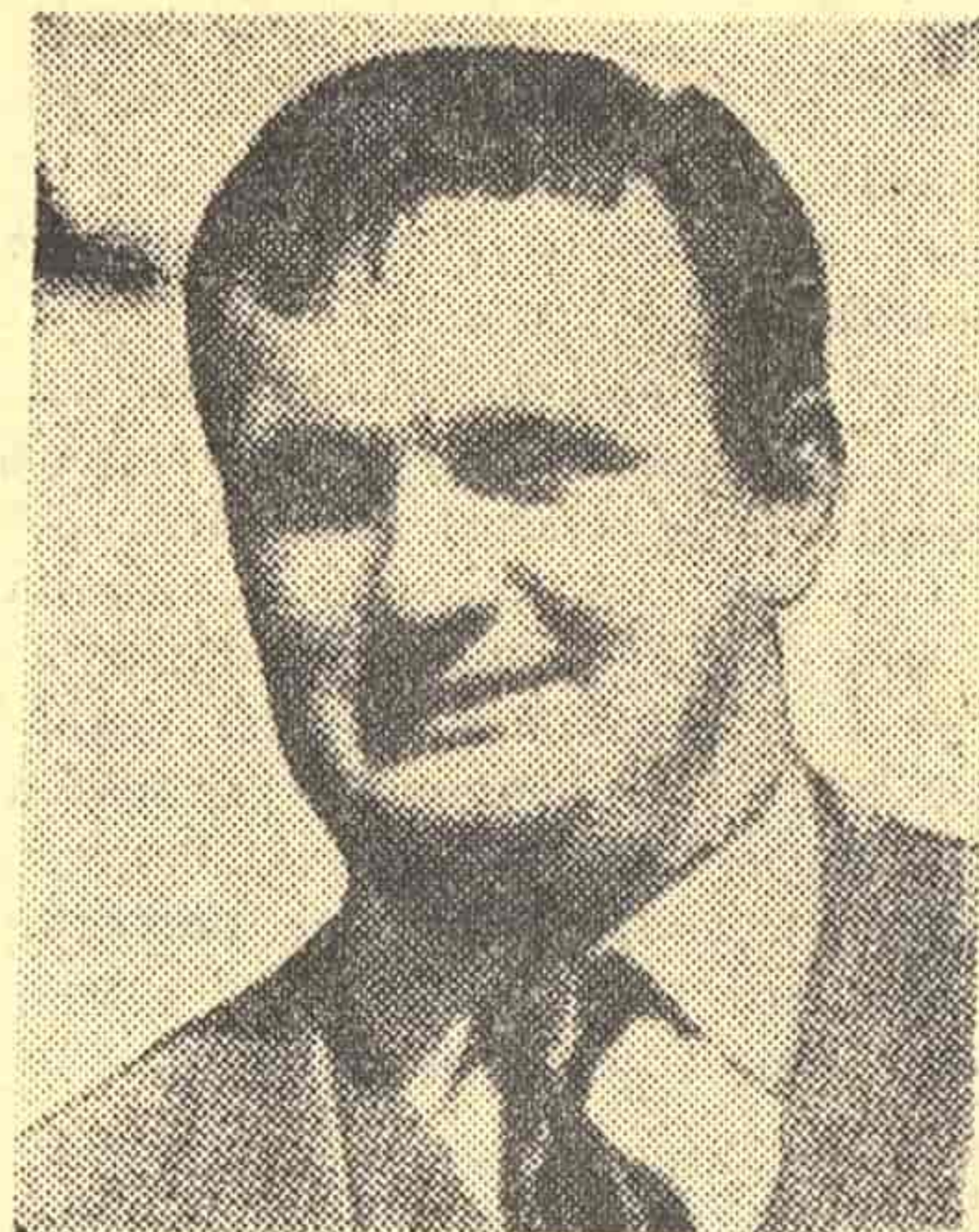
MIODRAG STANISAVLJEVIĆ: »PESME x PISMA ALEKSANDRA ROŠA«, biblioteka »Vidici«, Beograd 1965. Str. 44. Stihovi i lirski proza jednog od predstavnika najmlađe pesničke generacije.



POSMATRAN S LICA, Slobodan Marković se vidi kao tradicionalni boem. Ako se pak pogleda „s leđa“, on nam priređuje malo iznenađenje, jer se ukazuje kao moderan kritičar tehnokratije. U ovom slučaju dobija se utisak da pesnik podiže čašu kao neku vrstu kadionice, koja mirisom „božanstvenog“ vina razvejava vonj „nečastivog“ benzina. U neku ruku, ovaj negator fetišizovane mašine doista obožava piće, kome pribegava kada su sva ostala sredstva iscrpna: „Posustaje snaga. — Sada je ostalo sve do kraja piti“ (poslednja pesma u završnom ciklusu „Pisma kapetanu stare lađe“). I tako, blagosiljajući sok grožđa (i šljive), on proklinje otuđenu tehniku koja se napaja naftom, i koju simbolišu „putevi čelični ko sudu odsev mehanike“. Na taj način, naš pesnik brodi jednom strujom današnje svetske poezije, u kojoj je ovaj okršaj vina i benzina definisan kao dvoboj prirode i „anti-prirode“.

U svojstvu pogonske snage motora, benzin iznudi suverenu racionalnu disciplinu kao kategorički uslov rukovanja mašinom; nasuprot tome, animirajući čovekov organizam i duh, vino omogućuje iracionalnu, emotivnu spontanost, ne samo kao relaksaciju, već i kao bitnu manifestaciju života; zato pesnik i kaže: „Pijanac pijanca golim srcem časti“. Markovićevo pevanje, međutim, daje spontani izraz ne toliko izvesnim određenim emocijama, koliko nekoj opštoj emotivnosti, pri čemu emotivna inspiracija toga pevanja izgleda veoma bliska elementarnoj instinktivnoj energiji, koju bi mogla da simboliše pesnikova slika o Svetom Jarcu.

Takva inspiracija je manje bliska imaginativnoj formi, a još manje meditativnoj predstavi, — ali ni jednu ni drugu ne ostavlja van domašaja svoga zračenja. Drugim rečima, ova snaga instinkta nije dovoljno savladana oblicima pesnikove imaginacije i misli; otuda, ona i može muziku pesnikove reči da savija prema čistoj dinamici govora. Da bi odoleo sredotežnoj sili ovakve dinamike, pesnik joj nalazi protivtežu u čvrstom klasičnom obliku stiha, pre svega — u tradicionalnoj, „konvencionalnoj“ rimi. Uostalom, on time udovoljava jednom bitnom i trajnom imperativu poezije, jer: „za poeziju je apsolutno potreban metar ili slik kao njen prvi i jedini čulni dah“ (Hegel). Povrh toga, dopuštajući izvesnu disonancu sa primarnim emotivnim tonom svog pevanja, pesnik je na mahove sklon da potvrdi prevagu forme nad dinamikom, odnosno — prevagu oka nad srcem: za „crkve smreka, borova, jela“, on veli da ih njegovo „oko kao takve prima — al duša malo za njih mari“. Bez obzira na disonantne trenutke ove pravne, Markovićevo pesmu ipak odlikuje ravnoteža dinamike i forme, „manije“ i „sofije“. No, ta ravnoteža impliciraju izvesnu napregnutost između izbalansiranih činilaca, dakle izvesnu



# NOJEVA BARKA NA DUNAVU

Slobodan Marković:

„SEDEFASTE DVERI“

„Prosveta“, Beograd 1966.

tenziju kojoj Markovićevo reč duguje svoju intenzivnost i sugestivnost. Tako, klasična forma Markovićevo kazivanja obuhvata jednu dinamičnost izraza, koja prikladno prijanja uz „dionizijsku“, savremenu dramatičnost pesnikove doživljaja

Prema tome, strukturom Markovićeve pesme ne dominira ni jedan od njenih sačinilaca ponasob, — ni stihijsko emotivno gradivo ni disciplinovan imaginativan oblik, — nego napregnuto-uravnotežen odnos između oba elementa o kojima je reč. Zahvaljujući dominaciji takvog odnosa u njenom sklopu, Markovićevo pevanje prima se ne samo kao pesma životnog dramatism, već i kao stvaralački dramatism pevanja. U žarištu ovog poslednjeg razgara se iskonski konflikt Dionisa i Apolona: Antička helenska misao držala je da taj konflikt rešava Orfej, magijom svoje svirke. Može se zamisliti i alternativno rešenje, koje bi postizao Hefest svojom proizvodnom akcijom. Ali, naš pesnik nije nesklon ni magičnom orfejskom rešenju, koje se za njega predmećuje u „idolu kličevačkom“ što čaroljski „zarobljava“ i pripitomljuje iracionalne stihije pisanstva, greha, ludila... Doduše, pesnik ne ostaje privržen takvom magičnom načinu u rešavanju, ali zato ostaje manje-više dosledan svom cilju: rešenju konflikta koji je ovde u pitanju.

Ocertani dramatism Markovićevo pevanja prelazi u svojevrsni aktivizam: ako se dramatična stvaralačka borba odigrava unutar pesnikove reči, sama ova reč istovremeno se angažuje u jednog životnoj, ne manje dramatičnoj borbi, uglavnom — u rvanju neotuđive ljudskosti sa otuđenom mašinom. Staviše, može biti da je pesnikovo saznanje odevč apsorbovano tim borbenim delovanjem, tim rvanjem, tako da instinktivna energija Markovićeve volje izgleda nešto prenaplašena na uštrb njene misaone orijentacije. Zato se aktivizam ove poezije leluja između spontanog akta i

svesne akcije, — između životnog revolta i društvene revolucije. Ako tako može da se kaže, Markovićevo protest je više „satanski“ nego „luciferski“, — više impulzivan no refleksivan. Upravo time, on se i razlikuje od protesta ostale delujuće poezije. U Markovićevo revoltu, u njegovoj pesmi „Prijava boravka Bogu“, „gudala kidaju bedu“, međutim, Minderovićevo pevanje hoće da tu istu bedu kida — bajonetima bednika.

Pa ipak, Markovićevo poetsko saznanje nije bez ostatka rastopljeno u takvom usijanom, nagonskom delovanju. Ovde, ono ostaje na nivou nekog intuitivnog naziranja, koje ne dospeva da se kristališe u jedan učvršćen i zaokružen nazor. Na tom nivou, ono ipak obuhvata dramatični sukob — čak i apokaliptički sudar — čoveka i mašine: pesnik čuje kako se „vetar umesto monaškog hora — ujedno moli i Smaku i Spasu; pri tom, on se nada da će ga njegove molitvene „čudne strofe“, možda, izbaviti od „katastrofe“. U njegovoj intuitivnoj apokaliptičkoj viziji, nabujali Dunav bio bi moderni znamen biblijskog potopa, koji se sada ponavlja kao bujica benzina, ili bar kao poplava zagušljivih benzinskih isparenja. I, dok u toj poplavi tone grad kao grešni Ad, dunavska ada postaje mali savremeni Ararat, na kome se zaustavlja Nojeva barka, u stvari — brod „kapetana stare lađe“. Na toj barki i tom Araratu, pesnik nalazi Spas od Smaka: on tu dodiruje rešenje dramatičnog konflikta čoveka sa mašinom. Ovde, on kliče: „Aliluja. Svete. Aliluja. — Atomskih daka škola ima ferije“. U isti mah, tu se pomalja i jedan „paradoks“, koji pesnika odsudno približuje adekvatnom rešenju konflikta. Naime, pesnik traži Spas baš tamo gde je našao i Smak: u mašini, zapravo u starom dunavskom parobrodu, u „brodova teškim propelerima“. Govoreći preciznije, on nastoji da se od mašinsizovanja čoveka spase očovečavanjem mašine. Nastoji, ali ne uspeva do kraja, jer više

negira prevlast otuđene mašine nad čovekovim bićem, nego što afirmiše čovekovu vlast nad mašinom.

Na Nojevu barku, na dunavsku „staru lađu“, pesnik ukrcava jednog intelektualca-boema koji se bratimi sa velegradskim beskućnicima i „ahasverskim“ čergarima (naročito pak sa lađarima). On od Smaka spasava „Demona Gamena“ i „beskućnika dragog“ što spava na novinama; to spasavanje pobuđeno je uverenjem da je humano samo ono što je plebejsko; „odrpanci s obale imaju duše na pretek“. U istini, međutim, ovaj humani plebež je lump-proleter koji unekoliko prevazišli sebe, dosežući položaj i svest proletara. Njegovo prevazilaženje objavljeno je, između ostalog, i pesnikovom satiričnom inektivom protiv nerada, upravo protiv gotovanske simulacije rada u „dresiranom gradu — gde je rad predmet na Univerzitetu, — i gde se ne radeći studira smisao rada“. Inače, podrazumevaajući izvesnu pohvalu trudu, ova inektivna nagoveštava da bi takt Markovićevo pevanja mogla određivati ne samo Orfejeva lira već i — Hefestov čekić.

Izražen istom inektivom, Markovićevo revolt ne znači toliko pobunu divlje prirode protiv „anti-prirodnog“ velegrada, koliko protest radnog predgrada protiv „sitija“ gde infiltrati nasledene otuđenosti pokušavaju da se ušance pod okriljem motorizovane tehnokratije. Biće da baš taj protest osmišljava pesnikovu glasnu, hiperboličnu izjavu „da se s gradom treba konačno potući“. Navedena izjava daje oduška romantičnoj kritici one tehnokratije koju bi, u Markovićevoj viziji, mogao simbolisati „vuk na velosipedu“ (a još bolje — kurjak u limuzini). Protiv ove tehnokratije pesnik je voljan da podigne sav pandemonijum i sav panteon. „idola kličevačkog“ i stari zavet, Demona Gamena i Hrista iz manastira Nkolja. Ta anti-tehnokratska romantika zaista podseća na ponašanje „krave koja rogovima pokušava da zaustavi lokomotivu“ (Majakovski). Pa opet, filter savremenog duha propušta kritiku tehnokratije, uklanjajući iz nje primesu romantike.

Na stranicama „Sedefastih dveri“, ovaj dramatism ocrtava se kao varijacija pesnikove ranijeg izraza, a ne kao njegova stvaralačka mutacija. Staviše, on čini utisak izvesne dinamike bez evolucije: sadržajan i zreo, Markovićevo izraz giba se bez prestanka, — ali kao da se ne razvija dalje. Ovakav utisak izgleda potkrepljen već i samim naslovom jedne pesme: „Uvek je ista pesma prva“. Sledstveno, ključni problem Markovićeve kreacije dao bi se rezimirati potrebom da se pesnička dinamika preobrati u stvaralačku evoluciju. Ali, ključ za rešenje ovoga problema ostaje, naravno, u rukama samoga pesnika.

Radojica Tautović

GOVOREĆI JEDNOM o književnoj kritici, T. S. Eliot je rekao da svaka generacija unosi u književnu kritiku nešto novo tražeći u književnim delima ono što odgovara njenom senzibilitetu. Ova Eliotova reč nameće se čitaocu vrlo često dok čita knjigu eseja Ivana Slamniga „Disciplina mašte“.

Slamnik je dobrim delom okrenut našoj književnoj tradiciji i on nastoji da u našem književnom nasleđu otkrije nove vrednosti. Još jedan mladi kritičar, dakle, koji oseća da u istoriji jugoslovenske književnosti postoji poremećen red vrednosti i koji nastoji da taj poremećen red, prema svojim shvatanjima i prema svojim mogućnostima, uspostavi. Reč je, dakle, o onome što bismo mogli da nazovemo revizijom sudova, kada se taj termin u našoj tekućoj publicistici o literaturi ne bi isuviše usko shvatao. Slamnik, naime, ne vrši reviziju sudova na taj način što bi za nekog zaboravljenog pisca, o kome se ne misli naročito dobro, ustanovio da je on pisac vredan pažnje ili što bi se prema nekoj nacionalnoj veličini ponašao kao negator i ikonoklast. Slamnik čini nešto drugo i takvim postupkom u znatnoj meri podiže i naučni i estetički nivo naše istorije i teorije književnosti i dovodi čitaoca do rezultata nad kojima mora da zamisli. Primenjujući nova shvatanja o književnosti na pisce iz vremena renesanse i preporoda, on u piscima renesanse i piscima ilirskog doba pronalazi nove vrednosti koje, pre primene modernijih shvatanja književne teorije, nisu mogle da se uoče. Slamnik se kao kritičar koristio iskustvima engleske nove kritike, učenjima ruskih formalista, nemačkih i italijanskih stilistara. Analizirajući stil i jezik renesanse književnosti, versifikaciju naše poezije od vremena renesanse do danas, i zadržavajući se često na analizama koje mogu da budu atraktivne samo za stručnjake otkrivao je u delima naših pisaca neke zaboravljene vrednosti.

Slamnik voli komparativnu metodu, ali komparativna metoda kod Slamniga se ne pretvara ni u niz proizvoljnih asocijacija, ni u kolonu nabranja sličnosti između pojedinih pisaca da bi se dokazalo u kojoj se oni meri razlikuju ili da se ustanovilo koliko su oni srodni. On je sklon da u pojedinim istorijskim razdobljima hrvatsku i srpsku književnost posmatra kao jednu litera-



# O POEZIJI I TRADICIJI

Ivan Slamnik:

„DISCIPLINA MAŠTE“,

„Matica hrvatska“, Zagreb 1966.

turu i da pokrete u hrvatskoj literaturi posmatra kao sastavni deo strujanja u opštoj književnosti. Gde god mogu da se uspostave veze između naših literatura Slamnik ih uspostavlja i na primerima narodne poezije, literatura između ratova i tako dalje, ukazuje na srodnosti ne samo u jeziku i u literarnom izrazu nego i u jednom potpunijem osećanju i doživljavanju sveta. Uzimajući ono što je u našim literaturama zajedničko Slamnik pokazuje da je to istovremeno i ono što je u našim literaturama najbolje. Tako okrenut književnoj tradiciji Slamnik deluje ne samo kao književni kritičar i naučni radnik nego njegovo izlaganje ima i posebnu političku vrednost.

Komparativist, Slamnik je okrenut ne samo vezama između jugoslovenskih književnosti nego i vezama između naših književnosti i svetske literature. Iz mnogo opravdanih razloga Slamnik ima na izvestan način odvojen stav prema našim starijim književnim istoričarima koji su, kada je reč o dubrovačkoj i dalmatinskoj književnosti iz vremena renesanse, više insistirali na njenoj zavisnosti od italijanske književnosti no na njenoj nezavisnosti od stranih uticaja. Slamnik kao razuman čovek te uticaje ne prenebregava ali ne želi da prihvati ni onu teoriju da je čitav literarni život u našim krajevima u vreme renesanse bio odjek i odsjaj onoga što se

u italijanskoj literaturi zbivalo. Na primeru Marina Držića Slamnik pokazuje u kojoj je meri Držićovo delo nezavisno od onoga što se dešavalo u italijanskoj renesansnoj komediji kao što dokazuje i da su veze između Držićevog dela i usmene narodne tradicije neuporedivo čvršće nego što je to izgledalo našim starijim književnim istoričarima. Držićev primer je samo jedan od najviše karakterističnih primera koji mogu da ilustruju Slamnikov naučni i kritičarski postupak.

Ima u Slamnikovom izlaganju nečega proforskog što u ovom slučaju ne treba shvatiti kao zamerku nego kao običnu konstataciju. I sam pesnik, Slamnik je imao prilike da se suoči sa nerazumevanjem poezije koje se javlja kod jednog dela publike i koje se, ne tako davno, javljalo i kod jednog dela književne kritike i da se suoči sa mnogim argumentima koji su u hrvatskoj književnoj kritici, na ovaj ili onaj način, prisutni još od vremena hrvatske Moderne. Reč je o komunicativnosti poezije, o nacionalnom duhu i o stranom uvozu, o uticajima koji mogu da budu pogubljeni i o vremenima kada je poezija bila svakom pristupačna, izraz nacionalnog duha i sredstvo za vaspitanje širokih narodnih slojeva. Duhovito, napuštajući često akademski stil i prelazeći u neobavezujućim impresionističkom konverzaciji da bi sa svojim čitaocima mogao da uspostavi prisniji kontakt, Slamnik

na primerima Preradovića, Kranjčevića i ostalih pesnika prošloga veka dokazuje koliko su za blude te vrste uhvatile dubokog korena i koliko su, ipak, samo zablude. Uspostavljajući na taj način kontinuitete između današnje naše poezije i poezije koja joj je prethodila i pronalazeći u romantičarskim pesnicima zametke onoga što će se u kasnijim vremenima samo više razviti, Slamnik istovremeno približava poeziju svoga doba čitaocima koji, kada je reč o književnosti, žive u vremenu koje je daleko od našeg.

Jedna od draži razgovora o knjigama književnih kritičara je i ta što onaj koji o knjizi kritika govori ima priliku da kritičarevim pogledima suprotstavlja svoje i da na taj način proverava ispravnost svojih sopstvenih shvatanja. Ali, iako je takvo iskušenje primamljivo za onoga koji o kritičarskim knjigama piše, ono predstavlja ne samo izvesnu nekorektnost prema kritičaru o kome je reč, nego i neku vrstu deformacije o kojoj, kada bismo je podvrgli određenim analizama, ne bismo imali naročito dobro mišljenje. Zbog toga sva eventualna neslaganja sa pojedinim Slamnikovim ocenama mogu da ostanu za neku drugu priliku jer nijedna od primedbi koja bi se Slamnikovim sudovima mogla staviti ne bi mogla da ospori osnovni sud koji se stiče o „Disciplini mašte“. To je sigurno jedna od najboljih knjiga književne kritike koju smo dobili u poslednje vreme, to je izvesno, kada je reč o studijama iz oblasti versifikacije i o primeni rezultata tih istraživanja na kasnija književna ispitivanja, neka vrsta pionirskog poduhvata i rezultat o kome se mora s punim poštovanjem govoriti. Čovek oseti dok čita Slamnikovu knjigu da uočava stvari koje ranije nije uočavao, da mu se na jedan određeni način šire vidici, da dolazi do korisnih saznanja koja su mu do susreta sa Slamnikovom knjigom, kada je reč o našoj literaturi, bila strana i da tamo gde se sa Slamnikom ne slaže ponekad skromno zapita sebe da li je sasvim siguran da je Slamnik onaj koji nije u pravu. A od jedne knjige i ne treba tražiti više. Slamnigova knjiga dakle ima čitav niz vrhova i vrednosti koje jedan ovakav sumaran prikaz ne može sve ni da ustanovi, a kamoli da po zaslugi istakne.

Predrag Protić

## Čudo

GDE JE, gde je to jedino divno  
nebo gde se čudo kupa?

## Devojka

ZAMISLJAM kako osluškuje da li se  
opaki mladić vraća,  
grli i ušima svog lepog ubicu.  
Zamišljam kako cele noći u svom vetru  
uzbudena beži kao bela šljiva,  
a ne može ni da se pomakne.

## Balerina

ZAMISLJAM balerinu koja lebdi,  
ostavljajući na zemlji svoj oblik,  
i u pluću vitka.  
Po drščućem zvuku  
sua poleže.

Dušan  
ANDELKOVIĆ

## Stenogrami

### Bašta

VIDIM starca koji čuva  
svoj jedini mirisni smisao,  
i bljeskanje nagih nogu koje trče,  
i obnesne tragove po travi.  
Sa slomljenih vlati  
cedi se užas.  
Izbezumljena su lica trave.

### Autopotre

GLE DAM sebe. U starom  
šarenom džemperu ko leopard,  
bacam se na divne reči,  
a one premru.

### Razum

KOVITLANJE sićušnih svetova  
nad kojima lebdi bela rascvetana  
divota mozga.

### Samotnik

USAMOĆI čistoj i vetrovitnoj  
da li je tražio smisao?  
Da li je dosad bio na golom brdu,  
u sebi?

### Mogućnost

JOS TE PRESECAJU možda divna lica,  
a presvisnućeš ulepljen slabošću.

Alli može se otići očaran  
i s velikim očima unutra u sebi  
sklopjenim do grudni.

### Posle svega

POSLE SVEGA, ostaje  
tza nas vazduh opojan  
i sav od sitnih iskara.  
Kao da srećan postaje  
jedino kada izgara.

### Traganje

GDE SI TI sada? O, gde si ti?  
Šta ti se moglo desiti?

### Čudo

GDE JE, gde je to jedino divno  
nebo gde se čudo kupa?



Nada IVELJIĆ

Buffetov klovn

SKUPOCJENE su nove stvari  
Sačuvane još više

Sačuvali smo sebe  
tako ispod svake cijene:  
umorni klovn i ja  
poslije svih selidbi

Iza njeg je mrko nebo  
Meni s leđa kreč

Na njemu se poznaju tragovi čavala  
Na meni gotovo ništa

Već odavno smo se zarekli  
da ne plaćemo pred publikom  
Trebalo sačuvati ostatke zdravlja za smrtni skok

Gledajući se tako u oči  
svake večeri šutimo

o ljudskoj djelatnosti  
o najmodernijem „Weltanschauungu“  
o strahu i u strahu

šutimo

Tek on pravi svoj smrtni salto  
a ja svoj smrtni saldo prije počinaka

Licem uz mač

VA LJUPKA breskvina grana  
njiše se u lakom zamahu mača

Ne moram naročito nastojati da to vidim  
Još gore ako se protivim

Ljepota ovog svijeta  
u nekom nepredviđenom času  
postaje mač pod grlom

O tom ne odlučujem

Jednako boli i primicanje  
i odmicanje, jednako svršava

O tom ne odlučujem

Njiši se, njiši, grano breskvina  
Kad dođe čas imat češ moj obraz  
Njiši se samo i ne žali  
Ne želim dara bez uzvrata

O tome ja odlučujem

Otriježnila se jedna rana

OTRIJEŽNILA SE jedna rana  
i sada je sva suvišna  
Odrekla se noćnih mana  
Mjesečeva vina kišna

Ne mari za dodir zvuka  
ni za otrov boja više  
A i nije ništa više  
Niti jeca niti diše

Prije se bar ranom zvala  
po ožiljku nesagledanom

A sad takva trijezna rana  
nakazna je ma gdje bila  
nakazna na živoj ruci  
nakazna na srcu strasnu  
Da i zvižde — u njoj gasnu  
Da i cvat sam — u njoj vene  
Odrekla se sebe, mene  
Nit se spasti nit propasti  
Ko' da vrijeme izaziva:  
Nitko, ni ja vječno živa

I što s njome kada neće  
da se liječi ni opija  
ni uz očaj da se svija  
nego tanka kao zmijsa  
što puže sred prašne ceste  
želi nestat kakva jeste

A ne može kakva jeste  
a ne može kakva jeste

Milenko  
VUČETIĆ

U pesnikovoj ruci

ŠNEGOVI ledeni bregovi podunavski  
vetrovi  
pesme alkohol rime mrtvi snovi  
razbijeni mesečevi zraci gusarski znaci  
iskidane trake sunca grudobolni oblaci  
ponoćni zvižduci domaći lavovi priptomljeni  
vuci  
kordiljeri alpi i katakambe u pesnikovoj ruci

Silazim u podnožje pesme

SILAZIM u podnožje pesme  
hoću da vidim pesnika

u obučenim prašumama  
nalik na starinski kamin  
jedan sedi mudrac deli savete  
i oceljene rane se vraćaju tišini  
sedi mudrac traži pomoć

Nevreme

PESMA SE GUBI u neobičnim dubinama  
reči se sakrivaju u osušene livade  
oči ukradene svitanju umiru  
dani ukorenjeni u smeh nestaju  
vetrovi kidišu na prolaznike

čas nezapamćenog vremena kuca na vrata

Stanislav Ježi Lec

Neočešljane misli

„Bagdala“, Kruševac 1966;  
preveo Uroš Glovacki

AFORIZAM je u literaturi jedan od fenomena našeg vremena. Aforizmom se maskira vic i dosetka, paradoksa i groteska, on ljubazno prima i nosi poruke ironije i sarkazma. Zahvaljujući ubrzanom i nervoznom tempu aforizam, kome je potreban samo minimum vremena i prostora, blista u punom sjaju.

Poljski pesnik satiričar i humorist Stanislav Ježi Lec ide u najpoznatija imena svetskog aforizma. Njegove briljantne, oštrobride iskrice stekle su popularnost na stranicama mnogih listova; kod nas se takođe već godinama objavljuju njegovi prilozci, izdajući sve veće interesovanje čitalaca. Moglo bi se čak zaključiti da je Lecovo stvaralaštvo nemalo uticalo na aforizme naših humorista i satiričara, vršeći na taj način plodonosan uticaj svojstven velikoj literaturi. Lecovi kratki, dimenzijama minijatureni tekstovi dovinuli su se do istinske veličine, nadmažujući izvornošću svoje iskustvene filozofije, svežinom opservacije, progresivnošću i nesravnjivo eksplisitivnim izrazom mnoga obimom neuporedivo veća dela.

Aforizam je nemoguće posmatrati izvan vremenskog konteksta. Lecove „neočešljane“ misli žive u simbiozi s našim danima; vreme se ogleda u njima, a njegov lik je naizgled varljiv. No žiža je uvek upejena prema najkarakterističnijem mestu, u najbolju tačku. Lec je uvek na svoj način angažovan. Ako bismo, međutim, uslovno prihvatili starovermsku teoriju da pisci treba da budu lekari društva, onda ćemo Leca najpre uvrstiti u zubare. On se lađa bolnih mesta, njegovo reagovanje je brzo i radikalno, a pristup svakom problemu naposredan, in medias res, odbacujući sve što u najkraćoj liniji ne vodi cilju.

Kod Leca se prepliće interesovanje za opšte, vešte probleme s podjednako snažnim i dubokim interesovanjem za svakodnevna zbivanja. Izaziva divljenje piščeva sposobnost da kroz jedan momenat, detalj, pronikne do same okosnice problema, da iz gomile važnog i nevažnog izvuče bitno, što onda prezentira čitaocu ogoljeno, bez lćeg suvišnog. Ovakav postupak iziskivao je svakako svojevrstan napor. Lecov izraz ostavlja dojam lakoće, no pri pažljivom posmatranju uočavamo brzinu reagovanja, sposobnost da se misao uhvati u samom letu, da se trenutno pretvori u trajno bez gubljenja osnovne lakoće, ukoliko napor da se iskričav sjaj duha zaroni u reči uz najmanji mogući utrošak materijala. Reč u ovim aforizmima poigrava u mreži svoje višeznačnosti. „U početku je bila Reč — a na kraju fraza“ kaže Lec i do kraja uspešno odoleva ovoj opasnosti.

Stanislav Ježi Lec ostvario je svojim minijaturnim remek-delim a uzor savremenog aforizma, našavši već nastavljače, podražavaoce i imitatore. Zato svakoga puta kada se budemo vraćali izvoru savremenog aforizma, svetlacima poetičnosti našeg doba, nailazićemo i na ime ovog poljskog pesnika i satiričara.

Ivan SOP

Žan Kokto

Raspinjanja

„Bagdala“, Kruševac 1966;  
preveo Nikola Trajković

ZAN KOKTO je jedan od najznačajnijih i najinteresantnijih francuskih savremenih pesnika. Značajan je kako po tome što je ostavio brojna i izuzetna umetnička dela, tako i po svome izvanrednom uticaju na publiku. On je, naime, bio pesnik koji je uspeo da svoj ukus, svoje težnje i misli nametne čitaocu. Iako rođen 1891. godine, on je po mnogo čemu izraziti pesnik francuske novije poezije.

Koktoova knjiga „Raspinjanja“, koja je dobila naslov po istoimenoj poemi, iznosi pred nas čitavu jednu

NEPREVEDENE KNJIGE

Liviu Rebreaanu

Čuljandra

JEDNOM PRILIKOM, zaigraši čuljandru u ludjačkom vohoru usplamtelih tela i uz strasne vrislove i urlike, Puju Faranga izabra sebi lepu i mladu seljanku Madalinu za ženu da bi popravio po želji svog oca Polikarosa, kod svojih naslednika finu bojarsku krv. Tako počinje priča o Madalini koja postaje, pošto se vaspitala u ciriskom i pariskom pansionu, Madien Faranga. A roman počinje tragičnim svršetkom Madalininim, koji je ujedno i početak Pjuovog duševnog rastrojstva. Razvratnik je zadavio svoju vernu ženu. Bez razloga i povoda. Ko je zapravo on i zašto ju je zadavio? Pju Faranga samoanalizom otkriva nepoznate strane svoje ličnosti i rasvetljava svoj zločin ležeći u duševnom sanatorijumu oćevog prijatelja, gde je trebalo da dobije uverenje o svojoj duševnoj neuračunljivosti, da bi tako izbegao zasluženu kaznu. Zabluda je verovanje da je moguće premostiti provaliu između seljaka i bojara. Madalinina setna pokornost nije znak ljubavi nego je znak njene udaljenosti i njene stvarne nepokornosti. On je nosio u sebi rušilačke masone, nosio je klicu zločina, on je sam žrtva jedne degenerisane klase. To su zaključci do kojih dolazi Pju, a tako misli i autor romana. Pretražujući svoju prošlost, suočen sam sa sobom prvi put u životu, odvojen od sveta u čijoj je matrici dotad živeo, Pju sve primetnije korača u susret svom ludilu. Posebno ga je proganjao ritam i korak čuljandre koji mu nisu izlazili iz glave niti su mu dali mira. Igrajući čuljandru osetio je ljubav za Madalinu, a nastavljujući igru u sanatorijumu započinje sigurno svoje ludilo. Uverenje o duševnom

antologiju savremenih problema i njihovih odgovoraka. Kokto, ne birajući umetnička sredstva, u svojim stihovima „meša“ Apokalipsu, Rim, najobičnije filmske igre silka i slično.

I u ovome svome delu Kokto ostaje dosledan svome tipu kreiranja i, kao po tradiciji, njegov uvek „zamišljeni“ svet prisutan je u svakoj reči, slici, gestu ili ideji junaka i, u krajnjoj instanci, u svakom raspletu. Pa čak i u njegovoj poemi „Raspinjanja“ (mada ovu knjigu ne čini samo ova poema) osećamo taj njegov „zamišljen“ svet, samo što se ovom poemom taj svet projektuje i na budućnost. Ujedno, to i jeste jedan od bitnih razloga što ona poseduje boju ljudskosti i istinitosti, što poseduje kvalitete koji njegovu urođenu poetičnost intenziviraju.

To je, ujedno, kvalitet koji obnavlja snagu naše emocionalne vezanosti za poeziju Žana Koktoa, pesnika koji je iz čvrstih okvira klasike „uletao“ u savremenost, svestranog umetnika koji je bio glumac, režiser, prozalista, slikar i, nadasve, pesnik prefinjene osetljivosti.

Predrag DRAGIĆ

Ivan Katusić

Treba putovati — ne treba živeti

„Naprijed“, Zagreb 1966.

PUTOPISE I FELJTONI, ovako dramatično i toplo preporučeni od izdavača, na prvi pogled mnogo su obećavali, ali, kao po nekom pravilu, malo su dali. Lišeni mašte, dubljeg doživljavanja sadržine oni zavaravaju turističkom radoznalošću, ponekim lirskim detaljom, kritičkom strelicom, lepo pronađenom ironičnom žaokom. Kratko svetlućanje traje koliko i život svitaca. Pažljivo oslušnute rečenice trepere u sluhu ravnodušno i prepoznajući. Klize površinom života zadovoljavajući se da skidaju samo penu, nemnočne da se osobenije iskažu. Muku muče da se otmu stilu i jeziku novina. Ova je knjiga slična onim koje ostare pre nego što ugledaju sveta.

Svoje putopisne impresije Katusić saopštava načinom i manirom koji je uobičajen, nasleđen od ranije putopisne lektire. Prepliće prošlost i sadašnjost, nekad jetko nekad melanholično beleži nemar i zaborav savremenika. Obilazi muzeje, znamenita mesta, zadrž se na zanimljivim mestima, zapuštenim grobljima, vraća se retrospektivno u prošlost, oživljava ličnosti istorijom ili neuspelo maštom. Čini sve ono što su činili i drugi putopisci kad se nađu u velikom, belom svetu. Naravno samo se najbolji pamte.

Pariz, Zeneva, Beč, Rim... ima ih još u pasosu, ali ovo su najviđenija mesta. U Parizu, između ostalog, traga za Matošem i nije ni prvi ni poslednji koji se seća njegove pariske nemaštine, violončela i stenica. Piše feljtone o Korbizijeu, Džemsu Bondu, razgovora sa Felinijem. Proluta i našim podnebljem, nađe se u Nazarovom zavičaju... piše o Tinovim noćima na periferiji Zagreba... Oprašta se od čitaoca bajagi poniranjem u svet autora i ličnosti kao što su Krileža, Matoš, Svek...  
U šarenilu novinskih naslova većina ovih tekstova nalazila je sigurno svoje mesto i čitaoca. Ali, za knjigu koja se ne miri da živi od sunčevog izlaska do zalaska, to je malo.

Emilijan PROTIC

Stanislav Šarić

Symphonia Quasi eroica

„Zora“, Zagreb 1966.

PRVI ROMAN Stanislava Šarića predstavlja dvostruki eksperimentat jednog već zrelog pisca. Eksperimentišući literarnom formom Šarić pokušava da komponuje roman kao muzičku simfoniju. Njegov dnevničko-ispovednički oblik pripovedanja nema hro-

rastrojstvu moglo se izdati a da on pritom ne bude falsifikat.

Ovaj roman od velikog rumunskog pisca Liviu Rebreanu (1885—1944) ne spada u njegova vrhunska umetnička ostvarenja kao što su na primer „Jon“, „Buna“ i „Suma obešenih“. Ali je on značajno ostvarenje u književnom delu piščevom, a po temi i načinu obrade znači, donekle, jače obeležavanje jedne struje u razviku rumunske literature. Roman se objavio 1927, tri godine posle snimljen je po njemu prvi rumunski zvučni film, a preveden je na francuski, italijanski i portugalski a u Rumuniji do 1946. godine doživeo je sedam izdanja a osmo ove godine.

Iako nije knjiga novog datuma mislimo da ne bi bilo kasno da se pojavi na našem jeziku.

Velimir KOLUNDŽIJA

Brana  
CRNČEVIĆ

PIŠI KAO ŠTO ČUTIŠ

Život ispunjen snovima to je glupost, mnogo je bolje kad su snovi ispunjeni životom.

Svaki Napoleon mora da zna da će biljno i životinjsko carstvo trajati duže od njegovog.

U kakvom je stanju vaš životni put? Možda bi ga trebalo popravljati?

Ono što je najbliže srcu često je najdalje od mozga.

Trebalo bi da smrt bude kraća, ne isplati se umreti zauvek.

Borivoje MARKOVIĆ



NEMAČKA LIRIKA se poslednjih dvadeset godina promenila i sadržajno i formalno. Te promene su dva aspekta istog osnovnog kretanja, koje je, doduše, jasno, ali se još ne može shvatiti i pojmovno. Promena sadržajne protekla je u pravcu od „pesme prirode“ (Naturgedicht) prema „pesmi iskaza“ (Spruchgedicht). Promena oblika se sastojala iz napuštanja tradicionalnog vezivanja pesme za stih, strofu, rimu i ritam u korist jednog po muzičkim vremenskim vrednostima u sebi raščlanjenog „parlanda“. Kratki primer za to uzet je iz Berta Brehta. Ta rana pesma je „pesma prirode“ (pesma pejzaža) i, po shemi nemačke balade, sastoji se iz osmorednih strofa, stihovi su jambi, a četiri od njih se rimuju. Naslov pesme je „Sećanje na Mariju A.“ (Erinnerung an die Marie A.). To je jedna od najznamenitijih i najlepših Brehtovih pesama iz 1920. godine. Pesma je ljubavna, ali ljubavnica je vođeni leš. Poezija vodenog leša spada u „kraj stolca“ u svet dekadencije i Jugend-stila. Prva strofa glasi:

Onoga dana meseca septembra plavog  
Tiho pod drvetom šljivovim mladim  
Držah je tiho, tu ljubav bleđu  
U ruci kao dražestan san  
A nad nama na nebu letnjem lepom  
Beše oblak, posmatrah ga dugo.  
Oblak mnogo beo i grđno visoko  
A kad pogled digoh, ne beše više tu.

Motiv je čulno-erotičan, i treba ga bezuslovno shvatiti kao pesnikovu uspomenu duboko vezanu za prirodu. Ako ga posmatramo očima iz 1920. godine, tad izgleda kao da jedva odaje trag nekog novog načina govora, mada su tragovi, naravno, tu, a godine 1960. stari Breht bio u mogućnosti da ukaže na njih.

A sad evo pesme iz 1953. godine. Sastoji se iz pet redova i zove se „Veslanje, razgovori“ (Ru dern, Gespräche). Mesto je i tu voda, ali ono što se događa to nije radnja balade, nego pesnikovo posmatranje. Pesma se odriče stiha i rime, ona deluje čisto i slikovito deskriptivno. Nema tu ni metafore, ni poređenja — ali je zato cela pesma očevidno postala metafora. Ona glasi:

Veče je. Mimo klize  
dva preklopna čamca, u njima  
dva gola mlada čoveka.

Jedan kraj drugog veslajući,  
razgovaraju. Razgovarajući  
veslaju jedan kraj drugog.

To je meta-teza:  
Pesma sadrži govornu figuru.

Jedan kraj drugog veslajući,  
razgovaraju. Razgovarajući  
veslaju jedan kraj drugog.

Čulna draž pesme tesno je vezana s tim gramatički igrajućim premeštanjem rečenice. Ona se govori u ritmičnom „parlandu“, kao „pesma iskaza“.

Obe Brehtove pesme izabrane su da bi se očiglednim učinio nagoveštani postupak razvoja nemačke lirike od rimovane „pesme prirode“ do lagane „pesme iskaza“. Breht je izabran kao primer, zato što su njegovi stihovi i redovi jednostavni, jer je njegov jezik razgovetan, iskaz jasan i, najzad, zato što je citiranje Brehta velika moda u Nemačkoj (...)

Nas ovdje treba da interesuju predstavnici srednje generacije, koja je danas između 40 i 60 godina. Najvažniji njeni predstavnici jesu, ili su bili: Ginter Ajh (Günter Eich), Peter Huhel (Huchel), Hans Egon Holtuzen (Holtuzen), Karl Krolow (Krolow), Hajnc Pjontek (Heinz), Ingeborg Bahman (Bachmann) i Hans Magnus Encensberger (Enzensberger). Njihove pesme su ritmički i strofički eksperimentalno proširene, često sažete kao presuda i zbijeno. Na njih nisu delovali samo spomenuti veliki nemački majstori, nego i francuski i anglo-amerikanski pesnici. Na Holtuzena je, na primer, osim Rilkea, uticao još i T. S. Eliot i Odn (W. H. Auden). Krolove pesme su učile od francuskog nadrealizma. Pjontek je na jednoj strani autor izvrsnih prevoda Džona Kitsa (John Keats), a na drugoj, umetnost njegove kompozicije je pod uticajem Cezara Pavezea (Cesare Pavese). Uostalom može se opaziti okretanje od Zapada ka Istoku. Ginter Ajh i Peter Huhel, poreklom iz zemalja Odr, čvršće se drže predanja nemačkog prirodno-magičnog stila nego li autori sa Zapada: Holtuzen i Krolow. Pjontek, rođen u Šleziji, kao učenik izbegao na Zapad, primio je u se uticaje oba sveta, šlesku mistiku i povezanost s prirodom i tako reći tehničku preciznost Zapada s naklonošću za velikovarske teme.

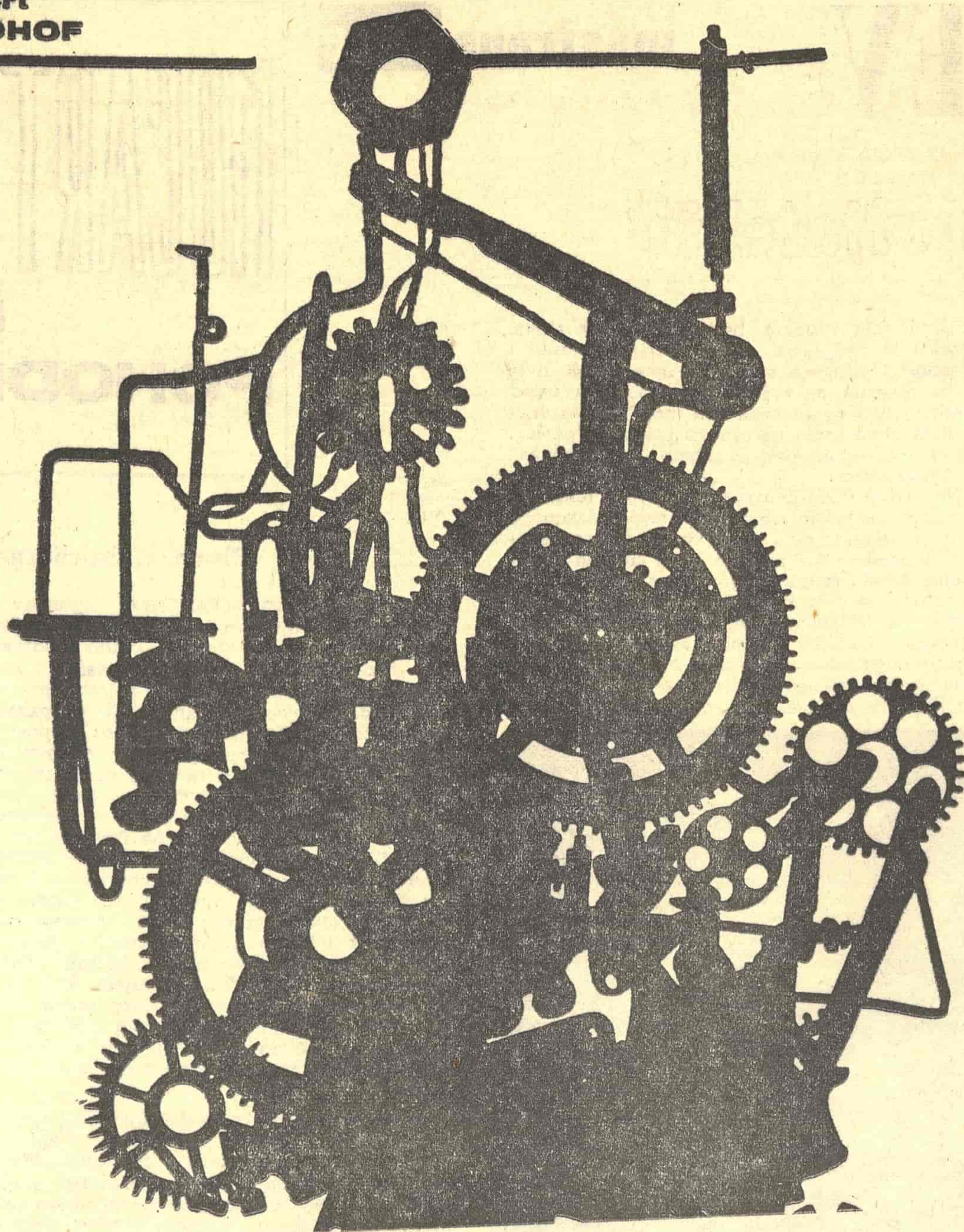
Istinsko iskustvo mladih pesnika, koji su skoro svi u drugom svetskom ratu bili izbeglice ili živeli po logorima, jest nedovoljnost realnosti, svakodnevice, onog područja prirode u najširem smislu, dakle elemenata i događaja gde se individua pojavljuje kao objekt koji pati. Čovek smeteno vršlja po kataraktu istorije. Peter Huhel piše aprila 1945. reške u kojima je groza nad uznemirenošću sveta izražena još sasvim u oblicima stare pesme prirode:

O noći tuge, noći aprila,  
koju sam proplovao u vatrenoj pari,  
oblepršan crnom vodenom travom,  
kad se stutilo nestrpljenje po mutnom mulju.

Motkama goneći i daskama,  
klupčadima grana i pićem,  
osmudanim rogozom, sledenim listovima,  
nizvodu s mrtvima tiho.

O temelju sveta još nevezani  
O pluzje grobova još nepovredeni  
O čoveče, izgubljeni i nađeni  
na trošnom splavu još izloženi.

O žalosni zadahu bleđih usana  
krlju i kišom došao je dan,  
kad je na reke kamenim rebrima  
jutarnje svetlo ležalo razmrskano.



## MODERNA nemačka pesma

Huhel je značajan pisac koga savremenost oblika nije jače ponela. Jedino tema elegične tuge ukazuje na vreme nastanka pesme. Lirsko Ja se davi pod težinom elementarnog. Utonjavanje toga Ja u tugu nad varvarskim svetom, to je životno osećanje Gintera Ajha. U „Porukama kiše“ (Botschaften des Regens) vidi se neko lebdeće stanje između prirode i neke neprijatne i nepoznate egzistencije. Šta znači šum kiše? Koju „pesmu“ pevaju plombrani vagoni s ljudskim teretom? Kakve vesti zna krtičnjak? U čemu je lepota otopljenih snežnih pahuljica? A golubijeg leta? Šta na rezbariji može da znači konj bez jahača? Koji tragovi vode u čestar? Kakvi razgovori se vode u majčinjoj utrobi? Pesme se sastoje iz slikovitih izraza. Odgovori nisu dati: odgovora nema.

### ŽALO S MUKAMA

Zvezdane doline, morske doline  
iskovane u kovačnici vode  
pod gospodarstvom više necenjenih kraljeva.  
Srebrna sluz se koči na decembarskom mrazu

Nerazgovetno  
crvenkasto prozračna životinja na grbu,  
hijeroglifski napis.  
Skrivene su pijace,  
gde se trguje šumama morske trave od snova.  
Uđeli kiše što pada u more,  
i građansko pravo utopljenih građova.  
Siromaštvo se ne savija,  
vilica se okreće ka unutarnjim granicama zemlje,  
Nikoga ne očekuju sem vetar.

Ajhova lirika je prožeta osećanjem neizvesnosti i nesigurnosti, a iza toga stoji nada u promenu stvari. Nadrealno otuđenje se služi drastičnim sredstvima. Ajh kaže: „Bolesti kruže u žičanom sistemu zemlje“, i misli na lues, tuberkulozu, rak i leukemiju; to su „bolesti koje ne prilaze metalu“. Tu se pretpostavlja: „Možda je u toku promena ranga“. Ta promena se ne odnosi samo na politički i socijalni život, nego i na stvari, na prirodu.

Utehe su skrivene  
na čubrištu se množi ruža  
gubeći lišće  
svoj snivani miris

Ovo je grafički štampana slika (Druckbild) u četiri rečka, koja se može čitati i kao proza. Sadržajna se ne može diskurzivno razumeti, ona želi da bude prevedena iz jezika metafore, a znači da tek potcjenjivana egzistencija ruže na čubrištu omogućuje da se pojavi njena prava lepota. Kao supstancija lepe ruže ispostavlja se miris o kome ruža sniva, unutrašnja svest nije same na mestu, gde je sasvim svoja i gde dolazi k sebi samoj. Iz iznošenja dojad skrivenih istine i lepote tajni karakter dobija drugi položaj, a iz toga sleduju utehe za onoga ko je utonuo u tuzi nad bedom.

Reč je, dakle, o prastarom lirskom „toposu“, koji se pojavljuje u novim metaforama i pojmovima o slici. To kod Ajha nije mišljeno „literarno“, nego u smislu poziva radi vraćanja i preokreta. S apostrofiranom „promenom“ povezan je tihi poziv, a njegov cilj je stvaranje

novog i boljeg sveta koji je već prisutan u snu. Prihvaćene linije se perspektivno sastaju u jednoj tački s onu stranu poznatog sveta. To je tačka skrivenosti, tajna spoljnih podataka o stvari. Zato pesnik kaže:

Skrivene su pijace  
gde se trguje šumama morske trave od snova.  
Delovi kiše, što pada u more,  
i građansko pravo utopljenih građova.

To su stvarne, neshvatljive stvari, „šume morske trave od snova“ i „delovi kiše“. S onu stranu bede i jada pojavljuju se novi, i društvenopolitički novi, ciljevi, jedan bolji svet. Tako je Ajhova lirika posredna figurama „više borbe“. On zna za dvoznačnost svakog pokreta, on zna da ništa ne propada, ali on zna i za razočaranja u životu, varljivu svetlost i usamljenost. Čovek je na begu, pravo Ja nema više svoj dom:

### OPSADA

Ptice što dolaze po hranu,  
Sliku tvoju zadržavaju na mrežnjači.  
Nose je vukovima u čestar,  
U pripremu plime  
I ka zborištu ajkula.

Večeroj neka te  
Zalasci sunca učine sigurnim  
I ljubaznost,  
Kojom se osvetljavaju prozori.  
Ali ti znaš koje pesme  
Se otvorile nad zelenim svetlostima.  
Izlazi se čuvaju.

Razdeli sad, pošto si ispremetan,  
Broj ih na granama pred tvojim prozorom,  
Čitaj u crtama tvojih ruku:  
Onaj što naređuje napad,  
Zabrinut je i za tvoje spasenje.  
Vukovi gube tvoj trag jutrom u snegu.

Bilo bi zabluda iz ovakve pesme izvlačiti društvenopolitičke zaključke. Oni su i tako jasni, a mogu vice versa važiti u svim zemljama. Primećuju se nadrealne primese teksta, a i izvesne nejasnosti slika, princip ređanja i poređenja motiva (vukovima u čestar — za zborište ajkula. Zalasci sunca — i ljubaznost. Razdeli — broj čitaj u crtama). Pesnik kakav je Ajh nije estetizirajući moralist, on hoće nešto: on poznaje neodoljivu moć reči. Pesnik ugrožava državu, jer samostalno misli, govori i formulise. U modernom društvu s tendencijama da poravnava i egalizira, pesnik kao čovek individualnog izraza automatski postaje borac. Vilhelm Leman (Lehmann), poetski i misaoni učitelj liričara Ajha i Krolova, sveo je ovo stanje na formulu: „Pisanje pesama je pokret otpora“. Time on ne misli na otpor protiv određenog političkog sistema, nego na položaj duhovnog čoveka u društvu koje se shvata samo još kao ekonomski kolektiv.

Ove misli se nalaze, samo još opširnije formulisane, u pesmama Petera Huhela, koji živi u Istočnom Berlinu. Huhel je u početku pripadao pesnicima prirodne magije. Ljudska i politička iskustva su proširila njegov horizont. Kao uzori njegovih kasnih stihova pojavljuju se Pol Eljar (Paul Eluard) i Bert Breht. Pe-

U našem listu (276. broj) bilo je govora o prvom susretu pisaca iz zemalja Srednje Evrope u Gorici do kojeg je došlo na inicijativu italijanskih pisaca i kulturnih radnika, a kome su prisustvovali književnici iz Austrije, Čehoslovačke, Savezne Republike Nemačke, Mađarske i Jugoslavije. Sastanak je održan pod pokroviteljstvom UNESCO-a, a na njemu je — kako je to naš list naglasio — veliku pažnju privukao i referat Kurta Hohofa o modernoj nemačkoj lirici, koji je, po oceni većine učesnika, bio najsadržajni i najpotpuniji u informativno-kritičkom smislu. Ovom prilikom, uz neznatna skraćivanja, objavljujemo Hohofov referat.

gma „Psalam“ (Psalm. — 1963) poziva se na jednu reč Tome Akvinskog, a završava se redovima koji izgledaju kao mešavina Brehta i Lemana:

Što iz semena čovekovog  
Ne postaje čovek  
A iz semena drveta maslinovog  
Ne postaje drvo maslinovo  
To treba tražiti  
Aršinom smrti.

Oni što stanuju tu  
Pod zemljom  
U kugli od cementa,  
Njihova snaga je slična  
Pahuljici  
Snega što veje.

Pustom postaje istorija  
Termiti je pišu  
Svojim jezicima  
U pesku.

I neće biti ispitan  
Jedan rod,  
Koji se revno trudi  
Da uništi sebe.

Pesnik takvog vremena peva „s čičkom u ustima“. Slika se kod Huhela više puta ponavlja. Političko iskustvo Trećeg Rajha, rata, posleratnog vremena i razočaranja s takozvanim nemačkim pitanjem, zloupotrebom tehničkih dostignuća za naoružanje i kosmičkom politikom: to su pozadine lirske melanholije i pesimizma (...)

Kod Karla Krolova lirska slika je mnogo apstraktnija i otuđenija od sveta. On je pesnik čulnog kvaliteta, koji se kao lepota osvetljava u stvarima. Supstrati su boja, svetlost, sunce, vino, voda, kamen, klupče, i ne kao poslednji: flaša i alkohol. Iz 1952. godine postoji poetska pesma pod naslovom „Reči“ (Die Worte):

Bezazlenost izmišljenih reči,  
Koje se izgovaraju iza vrata,  
Sa prozora i uz zidove  
Okrećene strpljivom svetlošću.

Stvarnost reči,  
Od dva sloga ili tri:  
Isečenih iz zagonetki neba,  
Iz žile u kamenu.

Odgonetanje tuđih lica  
S munjama pod kožom,  
Bradama u kojima vetar stoji,  
Saputavim glasom.

Ali imena ostaju  
U uru samo kao zujanje  
Čvrčaka i pčela,  
Preobraćaju se u ćutanje.

Vokalni, sitni insekti  
Nevidljivo nad zrakom  
Padaju kao pepeo  
Ostaju kao miris dunja.

Pesma sadrži mesta iz ranijih pesama Krolovih, iz zaostavštine Lemanove. Ona se sastaju kao nova konstelacija. Draž je izrazito artifičijelna, „pravljena“. Kad se vokali izjednačuju s insektima, padajući kao pepeo, ostajući kao miris dunja, onda oblik lepote ostaje sporan u starom smislu. Za geometrijski karakter Krolovih pesama mogu se naći mnoge potvrde. On kaže: „algebra zrelih plodova“, „vreme, što otiče venama“, „propast mogućnog postojanja“, „mrtvac nije rima za nežnost“, „crni vetar oštri svoja usta na jadikovku“. Ima suviše tranzitornih metafora, kao „očajno džubunj“. Sva upoređenja i slike ranijeg vremena odveć su napeta, ona izgledaju zgrčena, umesto da budu tačna. Tada je Krolov još tražio put iz prirodoim vezane familijarnosti govora.

Taj put je našao kod Francuza. Već 1948. pojavila se sveščica s prevodima francuske lirike. U njoj ima pesama Ronsara (Ronsard), Lujze Labe (Louise Labe) i Di Belea (Du Bellay). Većina pesama je iz 19. veka: od Debord-Valmora (Desbordes-Valmore), Nerval, Bodlera (Baudelaire), Verlana (Verlaine), Remboa (Rimbaud) i drugih. Savremena pesma je svesno izostavljena. Ona se pojavila 1957. u novoj svesci s prevodima Apolinera (Apollinaire), Miloša (Milosz), Reverdija (Reverdu), Žakoba (Jacob), Sipervjeja (Supervielle), Koktoa (Coc-teau), Šara (Char), Mišoa (Michaud) i drugih. To je bila „moderna“ u smislu francuskog nadrealizma. Krolow piše: „Sve to prvi put postaje providno kod Apolinera, a istovremeno postaje program i poetska prakcija. Igra njegovih asocijacija, slobodna igra njegove pustolovne lirske fantazije stvorila je zapravo prostor u kome se otad moglo kretati“.

Krolow je otkrio uzorak, koji je trebalo da zameni njegovu zaspalu muzu. Nove pesme su providne, one imaju melos. Čak i aritmetička metafora postaje poređenje poezije:

Izvuci iz svih ruža  
Neupadljivo sve.  
One prezimljuju bespomoćno  
U senci starih osećanja.

Predmeti prirode se razleću po prostoru gde je sve lako i bestelesno nevidljivo. U prostoru te nove lirike uskoro dolazi do priključenja na velike prošlosti. Ono čisto eksperimentalno, i ono uopštavanje preterivanja, kojima danas





## u sećanjima prijatelja

PREMA POVRŠNIM, slabo fundiranim utiscima i zaključcima lična sudbina Aleksandra Aleksandroviča Fadjejeva bila je izvanredno srećna. Svojim prvim obimnijim delom — izvrsnim romanom „Poraz“ — on je zaslužio zauzeo jedno od najistaknutijih mesta u sovjetskoj umetničkoj prozi. Istina, pojedini kritičari, ne baš naročito promicljivi, vežbali su se nekad u iznalaženju zamerki tom potresno istinitom i majstorski napisanom delu (a jedan od njih, pridajući sasvim određen, lako odgonetljiv smisao uklanjaju navodnica, objavio je članak pod naslovom „Poraz A. Fadjejeva“, ali „Poraz“ je ubrzo pobedio svoje protivnike. I postao za najširi krug čitalaca — ne samo u SSSR nego i drugde — klasičnim ostvarenjem sovjetske književnosti. U našoj zemlji objavljeno je do sada deset izdanja prevoda Fadjejevlevog romana) Vrlo veliku popularnost stekao je i ratni roman Aleksandra Aleksandroviča Fadjejeva „Mlada garda“. On je dramatisovan, filmovan, uzet kao osnova za operu u autorovoj zemlji.

Nekadašnji učenik trgovačke škole u Vladivostoku, član partije već u svojoj osamnaestoj godini, učenik građanskog rata, afirmisao se na području umetničke reči kao stvaralac kadar da prihvati i samosvojno ovaploti velike poruke ruske klasične proze, i to prvenstveno Tolstojeve. Iz godine u godinu rasli su tiraži „Poraza“ i „Mlade garde“ — ogromni, višemilionski tiraži dela unetih i u oblast školske lektire. Njihov slavni autor, član Centralnog komiteta Partije, dugo je rukovodio organizacijom sovjetskih književnika...

Međutim, iza svih pomenutih i nepomenutih činjenica uspona nikle su i vremenom postajale sve složenije dileme, unutarnje kolizije i drame Aleksandra Fadjejeva — čoveka i pisca. Doista, nečeg uzbudljivo bolnog, čak tragičnog bilo je u toj sudbini, tako blistavoj na prvi, letimični i varljivi utisak! Okrutno preteći književnikovim težnjama i predstavama o sopstvenom udelu u stvarnosti i stvaranju, bezobzirno ugrožavajući živce, rovaćći sve većom žestinom, krize neprimetne čak za prijatelje Aleksandra Aleksandroviča — ili samo donekle slutljive — vršile su toliki pritisak da je on, pre deset godina, oduzeo sebi život.

Od Fadjejevleva samoubistva do danas znatno se povećao opseg esejiističke, monografske, biografsko-dokumentarne i druge sovjetske literature o njemu, a naročito su zapaženi radovi V. Ozjerova, E. Knipovič, S. Preobraženskog, L. Kiseljove. Svojevrsan i zacelo važan doprinos toj literaturi pruža obimni zbornik „Fadjejev. Uspomene savremenika“, nedavno objavljen u Moskvi. (Sastavljač K. Platonova. Izdanje „Sovjetskij pisatelj“, 560 stranica.)

Kao i uvek u knjigama ove vrste, tekstovi novog zbornika nisu ni izdaleka jednaki po snazi i zahteva, književnoj i čisto dokumentarnoj vrednosti, stepenu delovanja onoga što je saopšteno čitaocu. Važno je, međutim, da od trideset napisa (koliko ih je ukupno publikovano) nijedan nije suvišan. Pred nama su neosporno autentična svedočenja ljudi koji su se družili s autorom „Poraza“ i koje je njegovo samoubistvo pogodilo kao veliki, vrlo težak lični gubitak. Pretežnim delom tekstovi su napisani za zbornik kojem je na području memoarske literature o Fadjejevu prethodila jedna knjiga objavljena 1960. godine u Vladivostoku. Kroz zbornik promiču sve faze Fadjejevleva života, počev od godina školovanja na Dalekom istoku, borbi građanskog rata, prvih, mladićkih prodora u umetničke reči... Obuhvaćen je vrlo složen i raznolik materijal stvarnosti u kojoj je Aleksandar Fadjejev dejstvovao, afirmirajući se kao jedan od najvećih posekto-barskih ruskih prozaika.

Čas jače, čas manje intenzivno, prema kreativnim mogućnostima samih memoarista i „specifičnoj težini“ njihovih materijala, osvetljavaju napisi zbornika Fadjejevlev lik, a neki od njih — i guste, tamne senke kriza, neodumica, dilema na tom liku. Ovo poslednje se naročito odnosi na uspomene književnika Viktora Važdajeva i mađarskog pesnika i romansijera Antala Hidaša. Kao i ostali saradnici knjige o Fadjejevu, ova dva pisca satvljavaju u prvi plan njegov izvanredno razvijeni smisao za prijateljstvo, uvek aktivno, svesrdno, spremno da hrabri, teži, otklanja nevolje. Fadjejev je na mahove mogao da bude nedovoljno uzdržljiv, prekomerno oštar, čak nepravičan u nekim zaključcima (kažu pojedini memoaristi), ali to kod njega nikad nije imalo obeležje namernog, sistematskog omalovažavanja. Uvideti sopstvenu grešku — značilo je za Fadjejeva ispraviti grešku, po mogućstvu odmah. Okupiran mnoštvom obaveza — i njima u znatnoj meri odstranjen od stvaralaštva — on je ipak nastojao da nađe vremena za susrete s ljudima kojima je bio potreban. I sam je osećao vrlo veliku potrebu za ljudima, druženjem, atmosferom prisnog razumevanja.

Utoliko teže padalo je Fadjejevu mnogošta u periodu od početka Staljinovih čistki do smrti Staljina. Uvidao je da mnogi zaslužni, čestiti ljudi stradaju bez ikakve krivice, a nije mogao to da spreči. Istina, zauzimao se kad good i gde god je mogao, ali... Književnik Jurij Libedinski (1898—1959), čije su sadržajne uspomene objavljene u zborniku, bio je isključen iz Partije, mada je Fadjejev tvrdio da nikakva „krivica Libedinskog“ ne postoji. Ne jednom se Fadjejev obratio tužilaštvu, sugerišući da se preispitaju optužbe i osude. Pomagao je porodice osuđenika. Kad je Antal Hidaš bio — kako on sam piše — „daleko od Moskve“, tj. u logoru za osuđenike, Fadjejev je zahtevao reviziju Hidaševa „slučaja“. Zajedno s Fadjejevima to su tražili Aleksej Surkov, Stjepan Šćepačev, Aleksandar Žarov i tri književnika koji više nisu u životu — Vladimir Stavski, Fjodor Panferov i Džek Altauzen. U ono vreme — kaže Hidaš — to je bio herojski postupak. Godine 1944, pušten iz logora, ali još nerekvalitovan, obreo se Hidaš u Moskvi. (Do njegove rehabilitacije došlo je tek 1955. god.) Odeven kao i

svi ljudi iste sudbine, bez novaca, bez stana, potražio je Fadjejeva — i naišao na najdublju srdačnost. Hidaševa supruga Agnesa, kći Bele Kuna, nalazila se tada u evakuaciji, a usled ratnih prilika evakuisana lica mogla su se vratiti u Moskvu samo na osnovu posebnog poziva. Takav poziv Fadjejev je ubrzo „organizovao“ za Agesu Kun...  
Ne manje ubedljivo svedočanstvo o tome šta je značilo za Fadjejeva prijateljstvo nalazimo u tekstu L. Krasavine „Veran drug“. Njena sećanja delimično vode za pola veka unazad. Tada se ona, mlada radnica, upoznala sa Sašom Fadjejevom, učenikom trgovačke škole. Zajedno su izvršili na Dalekom istoku nekoliko partijskih zadataka. Nekoliko godina kasnije, u Moskvi, Saša je dugo odvajao veliki deo svog slobodnog vremena za opismenjavanje Krasavine koja nikad nije pohađala školu, a došla je da se upiše



ALEKSANDAR FADJEJEV

na „rabfak“ (radnički fakultet). I uspeo je da njegova dvadesetogodišnja učenica ovlada neophodnim minimumom znanja... No, ovo je samo prvi deo priče. Onaj drugi donekle se podudara s Hidaševim sećanjima:

... Sedam godina Krasavina je izdržavala kaznu kao „narodni neprijatelj“. Raniji poznanici okretali su glave pri susretu sa njom. Stavise, dok je Krasavina tamnovala, pričalo se da je streljana... zbog špijunaže u korist Japana. „Nikakva nevolja nije mogla biti veća i groznija od ove...“ — piše Krasavina. — I, eto, Saša Fadjejev, saznavši da sam se vratila, pozvao me je u svoj dom. Dočekana sam najprišnije, sa radošću, kao što se dočekuje neko najbliži... Osetila sam toplinu u duši koja se bila skamenila od bola...  
Zar je mogao drugačije postupiti Fadjejev čiji su odlični drugovi iz mladosti Bilmenko i Nerezov stradali 1937. godine u čistkama? On se duhovno formirao kroz istinu i pravednost revolucije. Njenim duhom, ljudskim smislom, vizijama protkao je romane „Poraz“, „Mlada garda“, „Poslednji iz plemena Udege“. Utoliko teže je doživljavao, nema sumnje, susrete s ispoljavanjima Staljinove okrutnosti, sa praksom berijevštine. Ma koliko da je nastojao, verovatno, ubediti sebe da su posredni samo pojedinačni „slučajevi“, ovo je produčivalo Fadjejevlevu krizu i širilo njihovu sferu.

Lav Zaharov

TURISTIČKO-UGOSTITELJSKA poduzeća u Salzburgu sa svojim snalažljivim stručnim kadrovima pokazuju za Mocarta danas kudikamo više razumijevanja negoli nekadašnji kneznad biskup zajedno s uvažanim mještanima staroga grada na rijeci Salcah. Vješti propagatori suvremenog turizma potrostručili su za posljednjih trideset godina broj gradskog stanovništva, i — kao da žele barem na ovaj način ispaštati grijehe svojih dalekih predaka — sada na veoma unosan način sve jače povezuju cjelokupni život naroda s uspomenom na čovjeka koji je sa svojih 628 muzičkih djela udario temelj i otvorio sjajnu perspektivu salcburškom (i dobrih dijelom bečkom) turizmu. Ali mudro rukovodstvo ovoga grada pruža istovremeno i gostima iz cijeloga svijeta izuzetno zadovoljstvo: da upoznaju ili da stupe u prisniji kontakt s neshvaćenim muzičkim genijem koji je u nekoliko navrata bježao iz rodnog grada, da bi se nakon bezbrojnih i napornih putovanja u raskliman kočijama marijaterzijske ere konačno smirio u prosjačkom grobu carske prijestolnice...

Marljivi i veoma pristojni turistički eksperti pobrinuli su se, dakle, da njihovi dragi gosti budu u što bližem dodiru s familijom Mocart. Grad od 120 tisuća žitelja ima oko 180 hotela i pansiona. Tu vas na Mocartovom trgu čeka veliki brončani spomenik prerano umrlog majstora tonova. Ako se tome djelu Ludviga Švanthaler (1842) budete divili u 7,11 ili 13 sati, s obližnjeg tornja Trga rezidencije oglašit će se znameniti Glöckenspiel 1:35 zvona pod nepogrešivom kontrolom Tunovog mehanizma (1702) otkucat će menuet iz „Don Huana“, fragmente iz „Carobne frule“ i dr. Program se mijenja svakog mjeseca.

Zivot i prosperitet grada je danas sigurno čvršće nego ikada ranije vezan uz ime „čuda od djeteta“. Nisam mogao, doduše, ustanoviti da li su domaćini uz izdašnu duševnu hranu izmislili kakav svinjski kotlet ili barem palačinku à la Mocart, ali mocartovsku porciju sladoleda („mit Mozartbecher“) možete sasvim sigurno dobiti preko puta kavane „Mocart“ u njegovoj rodnoj ulici. Lik salcburškog majstora vidjet ćete na razglednicama, plakatima, na ukrasnim svijecama i vinskim čašama, na tabakerama, pepeljarama i sličnim suvenirima. U mnogim trgovinama možete kupiti „najljepši salcburški dar“ — Mirabelove „Mozartkugeln“, čokoladne kuglice u kutijama raznih oblika, veličina i cijena, sa kojih se dobroćudno smiješi kolorirani genij, a samo 450 šilinga stoji minijaturni klavir džepnog formata, koji navijen svira III stavak iz „Eine kleine Nachtmusik“. Svjetski renomirano Kazalište lutaka daje „Otmicu iz Seraja“, „Carobnu frulu“ i dr., a u kinu „Mocart“ prikazivan je pikantni film „Seitensprünge“ sa seks-bombama te nekakav napeti vestern u kojem se junaci kolju tako često i žestoko, da je „mladeži pristup zabranjen“. Izlozi su puni knjiga, biografija i notnog materijala plodnog Volfganga, kojeg „Tri sestree“ pod Karajanovom palicom leže uz gudačke kvartete i Rekvijem kraj gramofonskih stereo-uloča Iva Roriča. Modunja i kvarteta čupavih engleskih lordova-električara.

U prošlosti je narod ovoga mjesta imao sreće zahvaljujući pameti kneževa-nadbiskupa koji su znali stoljećima sačuvati strogu neutralnost

zemlje. Osiguran jakim utvrđenjima što su se gradila od 1077. god. (naročito marljivo od 1620. do 1644), ovaj gradić u sklopu tadašnjih njemačkih državnica sretno je izbjegao divljačka razaranja i pustošenja tridesetogodišnjeg rata. Kneževi-nadbiskupi su nepristrasno i bezbrižno mogli trgovati s katolicima i protestantima, pretvarajući centar pitome kneževine postepeno u jedan od najljepših baroknih spomenika Evrope. Nakon vestfalskog mira (1648) dobri narodni pastir Leopold Frejher fon Firmian je svojim patentom o emigraciji (1831) protjerao iz zemlje više od 20 tisuća protestanata. Oni seljaci koji su se nastanili u Prusiji uspjeli su — zahvaljujući brandenburškim intervencijama — vratiti jedan dio opljačkanog dobra, ali je u Salzburgu i poslije toga ostalo još uvijek toliko blaga, da je nadbiskup prekrasnim baroknim ukrasima na crkvama i palačama mogao dodati još pokoji ornament u stilu rokokoa i tako podati gradu današnju ljepotu i čar. A sudbine onih progonjenih jadnika inspirirale su Getea za pjesničko djelo „Herman i Dorotea“.

Iako u ovo doba godine vrvi od turista, Salzburg je relativno miran i veoma čist grad, bez huligana (ukoliko nisu „uvozni“). Na ulicama i trgovinama ne igra se nogomet, dernjava ljudi se ne čuje ni danju a kamoli noću, na teturave pijance nisam naišao. Ljudi poštuju pješačko-saobraćajne propise (i one nepisane) u gradskim trolejbusima vlada uzoran red i disciplina, gužve nigdje nema. Na ulicama ćete rijetko primijetiti pušača, kante za odvoz smeća su vješto sakrivene, poljevanje ulica vrši se u noćnoj tišini, a pokoja sočna psovka može se čuti samo na stranom jeziku. U svakom lokalnom dućanu osoblje je tako pristojno i susretljivo, da vas njihov način oplođenja — ukoliko niste na to naviknuti — može samo zbuniti. Ljudi nemaju vremena za privatne razgovore, oni rade i — zarađuju. I pozdravljaju učtivo gosta, uslužbe ga i zahvaljuju bez obzira na količinu ostavljenog novca. Možda bi trebalo naše kvalificirane ugostitelje — pod uvjetom da znaju njemački — poslati na neki vrst više specializacije u Salzburg. Neke stvari kako se od gosta i na pristojni način može izvući novac!

Ipak sam iz skromnog Mocartovog prvog stana izašao s osjećajem tegobe. Osećao sam se nekako prevarenim, iako su sakrili onu izložbenu lubanju u kojoj mi je nedavno beogradski prijatelj P. S. naširoko pisao. Sklonio su je zajedno s onom slikom, kojom osrednji umjetnik s puno rješteta prema velikom muzičkom stvaraoču prikazuje zablaceno štene kao jedinog pratoca na njegovu poslednjem putu u besplatno dodijeljenom lijesu — do počivališta anonimnih egzistencija. Nema više ni onog skupocjenog sata sa 200 dijamanta što ga je 15-godišnjem Volferlu poklonila carica Marija Terezija (1771). Ležao je u vitrini kraj pramena kose uz svileni prazan novčanik. Prvi put nestao je odmah poslije rata, a vraćen je Muzeju 1963. godine uz otkupnu cijenu od 10.000 šilinga. Koncem januara ove godine našao se još jedan „ljubitelj starina“ i sada za lopovom traga Interpol pomoću foto-kopija po čitavom svijetu.

Branimir Rupnik

# Kurt HOHOF SAVREMENA NEMAČKA

(Nastavak sa 3. strane)  
početnici skoro debituju, upućuju na završetak takvog odseka. Sledeći korak vodi ka neoklasicizmu. Jednostavnost Krolova je zapanjajuća:

*Kredom  
povučena srca sage  
počinju iznova da kucaju  
da svetle na zidu.*

Vraćaju se stare osnovne reči iz prirode. Srazmerno je to mali broj pojmova. S njima pesnik gradi porednja i metafore. Na putu u tamnu tuđinu one imaju funkciju signala. Svi omiljeni pojmovi Krolova crtaju nežnost, pokretnost i svetlost: libelu, zenicu, travu, vodu, cvrčka, čoveka što pije, prašinu, projekciju, rez makaza, nebo što se preliva. Gotovo impresionistički izraz se nalazi i u slikama koje Krolov pronalazi: „korpa puna rukoljuba“, „ptičiji let reči“, „radoznalost oblaka na kišu“ i, najzad, jedno metaforično poredjenje:

*Svaki glas čini da usta  
kreča na zidu  
postanu bleđa.*

Krolov odvođa čitaoca iz svakidašnjice. Jedva da je slučajnost što se pojavljuju imena dva muzičara: Henrija Persla (Henry Purcell) i Aleksandra Skarlatija (Alessandro Scarlatti), Londonca i Napolitanca. Rimski pesnik Katul se imenuje zato što je pisao nežne, lirske slike,

čija „svetla tela se pokreću u našem zraku“. Ali Krolov otkriva i nešto novo, jednu terra incognita, divljinu sveta snova, koju pesnik sam sebi stvara i stvarati mora, jer

*zla su vremena  
za kristale.*

Mineraloška struktura kristala znači onu čvrstinu koje danas nigde više nema, jer se sve rastvorilo u tonove ptica, migove anđela, zvižduke lađara, a i „samo vreme je postalo osetljivo na paprat“. Ovu vrstu lirike Krolov naziva „porozna pesma“ (...)

Nadrealizam Krolova mogao bi izgledati kao zakašnjenje. Svi motivi — politički, kulturno-nokrijski, ali i ljubav — propali su. Sve postaje igra za pesnika. On ne zna ko je i gde je; on je membrana. Tu se brže vidi da je sve što se kreće samo senka tela čija stvarnost se razrešila. Taj postupak, obestelovljavanje, kao put ka čistoj pesmi, kod Krolova ima još jednu stanku, pre nego što se pesma surva u gramatičku i sintaksičku igrariju. Pri svoj redukciji stvarnoga, kod njega ostaje nešto: miris prazne flaše, pesma ptice, od noći ostaje san, od uživanja uspomena, od geometrijske ravni horizont; pejzaž biva opet otkriven u kupinastim očima zeca. Reči i slike, dakle, nisu igračke koje se samovoljno mogu razmeštati.

Realnost nam kod Krolova klizi iz ruku, u tome se sjedinjavaju njegove prednosti i njegovi nedostaci. On je literarno bio pod pritiskom visoke ponude, a našao se kod nadreali-

sta. Uzori su kod Hansa Magnusa Encensbergera mnogo jednoznačniji i mnogo manje skriveni nego kod Ajha i Krolova. Encensberger je rođen 1929, pa je za pola generacije mladi. Treći Rajh je doživeo kao dete, a godine učenja i studija su mu zaključene promocijom. Uraštao je u bujan život nemačkog privrednog čuda, a kako je tu realnost — nezahvalnošću bogatih sinova — smatrao po sebi razumljivom i poročnom, on se razvio u kritički našega vremena. Uzor njegove kritičke slike sveta je ne samo Bert Breht, nego i Odn (Auden), Stefan George, Helderlin i Horacije, jer Encensberger, taj poeta doctus, poznaje velike delove lirske literature svih vremena. Encensbergerov jezik je parodijski elegantan, a ton moralno razgnevljen. Ali se u njegovom jeziku istovremeno oslobađa nešto neizgovoreno. Ono se obigrava, ne podaje se, a stihovi se kroz to pozagaćuju.

NIKO NE PEVA

*Niko ne peva, ali ko ga i sluša  
što olujnog jezika, svetleća mahovina  
mu lice, okreće, i crta  
svojom rukom od morske trave moćne  
i napada ih truležom potopljene  
njihovu zaboravljenu strudersku slavu? preteći*

*ribljim glasom on zove istinu,  
koji sve zna, niko, on se smeje alnost  
kose, školjkastih usta, smeje se u gu-tom mulju*



FILM

Petar VOLK

# ARENA

## ILI KOLIKO SMO MODERNI

NEMAMO GLADIJATORE ali imamo filmove tako da je i u ovom trenutku Vespazijanovo dravno borilište za nekog tek nada, sredstvo ili cilj. U Arenu se teško pouzdati, sačuvati iznuden optimizam i odluke neautoritativnog i po običaju kolebljivog žirija primiti sa zadovoljstvom i ushićenjem. Otuda je gotovo nemoguće otkriti pravi smisao pulskog festivala. Sve je dozvoljeno, pravila igre nema, pa kao i da ne postoje dva čoveka ili umetnika koja o ovom spektaklu misle isto.

Čini se, ipak, da nije bilo nikad toliko razjedinjenosti, sukobljavanja interesa i licitacija kao ovaj put: svečane iluminacije i cveče na kraju svake projekcije su privid jer niko se ne raduje filmu i tuđem uspehu. Paradoksa na pretek: zvanično za konkurenciju odabiraju se najbolja ostvarenja, a u suštini primenjuje mehanički republički ključ tako da su informativnoj sekciji ostali filmovi, kao na primer „Tople godine“ Dragoslava Lazića, koji ne samo da su dobri nego i bolji od nekih koji su koliko još lane ili pre dve godine dobijali i najviša priznanja. Arena nas samo upozorava na delovanje pojedinih vizuelnih formi i tera da što pre zaboravimo sve ono što se ovde događa kako bi se oslobodili predrasuda mogli da vratimo filmu.

Mlađi autori i kritičari uvereni su da je došao njihov trenutak. Podržavaju ih dezorijentisani komformisti i stari inferlorci. Osnovno je odući se naše filmske tradicije, o-bezvređiti ličnosti čiji filmski opus još deluju i ne zastarevaju i nametnuti vlastite koncepcije kao jedino vredne. Igra se, u stvari, ponavlja — isti metodi i ciljevi sa kojima su se služili i stariji, samo u jednoj novijoj i elegantnijoj varijanti. Čak i oni sineasti što su od prvog trenutka podržavali moderna strujanja u našoj kinematografiji dolaze u dilemu da li se od ove pomame distancirati ili ne. Jer, svako ko ne podržava glasno ono što se u ovoj sredini ističe kao moderno i novo — dolazi u situaciju da bude omrznut i prokazan kao konzervativac. Preči nam novi dogmatizam i opasnosti od ekstremizma se svuda osećaju. Ako producenti prihvate estetski hermetizam kao osnovu repertoarske politike — ko će gledati domaći film?

U centru ovih zbivanja našao se bez svoje krivice Vatroslav Mimica sa izrazito eksperimentalnim filmom „Ponedeljak ili utorak“. Za jednu malu i inferlornu kinematografiju kakva je ova naša događaj je kada reditelj postigne tako formalno savršenstvo. Mimica je svaki kadar doveo do estetske perfekcije tako da ljubitelji forme pred njegovim kolažom raznih asocijacija oslobodene svesti padaju u ekstazu. Film, istina, deluje do izvesne mere na intelektualni senzibilitet današnjeg čoveka, uznemira-

va ga i tera na razmišljanje ali to je ipak samo trenutna provokacija. Posle Felinijevih i Antonionijevih filmova inspiracija nije pouzdana, mada ima osobenosti u samom izrazu. Mimici se ne osporava majstorstvo — ali još jedan ovakav film nije moguće napraviti! Samim time on ne otvara nove puteve modernog izraza i ostaje kao izolovan fenomen u zavetini onih strujanja koja izraz apsolutno podređuju istini. Drugačijem odnosu prema realnosti i suštinskim određenjima čovekove egzistencije.

Slično je i sa „Rondom“ Zvonimira Berkovića koji se zatvara u četiri zida i sav predaje sa uživanjem igri oveštalog ljubavnog trougla. Ovo delo ima u sebi daleko više teatra i to onog građanskog što voli psihologiziranje i atmosferu, pomešanog sa televizijom nego filmskog intenziteta. Pored toga — sve je, počev od svetla, mizanscena, rasporeda predmeta do glumačkog izraza podignuto na retko viđeni nivo. Za „Rondo“ se može reći da je predug, na trenutke nezanimljiv i bez potrebnog unutarnjeg preobražavanja, — ali mu se ne može odući artizam. Za kritičare i sineaste nedovoljno proverenog ukusa i umetničkog obrazovanja — sve ovo deluje kao pravo otkrovenje. Posebno, jer u domaćem filmu još uvek ima dosta nepismenosti, tehničke bahatosti, nespretnosti i kretanja sa modernim kičem.

U ovaj serikl vrstven je i film „Roj“ Miće Popovića i oko njih se stvorila atmosfera u kojoj se veruje da konačno imamo pred sobom dela čije vrednosti mogu da budu s'nomini svega onog za čim bi trebalo da teži nova jugoslovenska kinematografija.

Na adekvatan tretman zato i nisu naišli filmovi „Štćenik“ Vladana Slijepčevića, „Sedmi kontinent“ Duška Vukotića, „San“ Puriše Đorđevića, „Pogled u zenicu sunca“ Veljka Bulajića i „Povratak“ Živojina Pavlovića — čiji izraz ima prevashodno životno značenje. Svi oni

donose po nešto novo i dragoceno, prevazilaze iskustvo, navike i shvaćanja i nastoje da se domognu objektivnije slike o ljudima i vremenu u kojem živimo. Problem je kako se ispuniti istinom, verovati joj kako bi ona postala snaga izraza, potrebna ne samo da bi objasnili čoveka nego i odredili smisao njegovog postojanja. Angažovanost pretpostavlja prav humanizam u kome i sredina mora biti podvrgnuta određenom ispitivanju. Kako prevazići otuđenje koje postoji između čoveka i realnosti? Da li se sloboda filma može naći izvan suštinskih relacija savremenog sveta? Ko je važniji: film ili čovek? Zar angažardizam ne podrazumeva u prvom redu otvorenost, hrabrost, riskid sa izvišljenim iluzijama, stalnu napregnutost da se bude istovremeno u svim životnim tokovima? Film mora da bude odgovoran za svoju sopstvenu slobodu i mogućnosti koje mu se ukazuju.

Upravo zato „Štćenik“ Vladana Slijepčevića predstavlja zanimljivo i vredno ostvarenje. Nije li sa svim svojim vrlinama i manama ovo delo izazov našoj savesti i hipokriziji duha? Mlađi čovek u ovom filmu shvata da je stvoren sistem odnosa u kome moral i etika ne znače mnogo. Redovno obrazovanje, rad i strpljenje pretpostavljaju se kocki, protekcionizmu, bezobzirnosti i licemerju. Uspeh je — kada se može ići u lov rezervisan samo za visoke i značajne ličnosti. Ali u trenutku kada sve postigne — ovaj štćenik je već moralno i ljudski mrtav pa autori otvoreno postavljaju pitanje i sebi i svome junaku — kakav smisla sve ovo može imati kada u čoveku više nema ničega čime bismo mogli da se ponosimo?

Testoban je film i „Sedmi kontinent“ Duška Vukotića, mada u njemu ima prekrasnih boja, svetla, dečje radosti i zadivljujućih efekata. Jer — deca su ovde samo metafora koja označava našu budućnost: ona nam izmiče, otuđuje se od nas, izgleda apsurdna i nedostižna. Šta

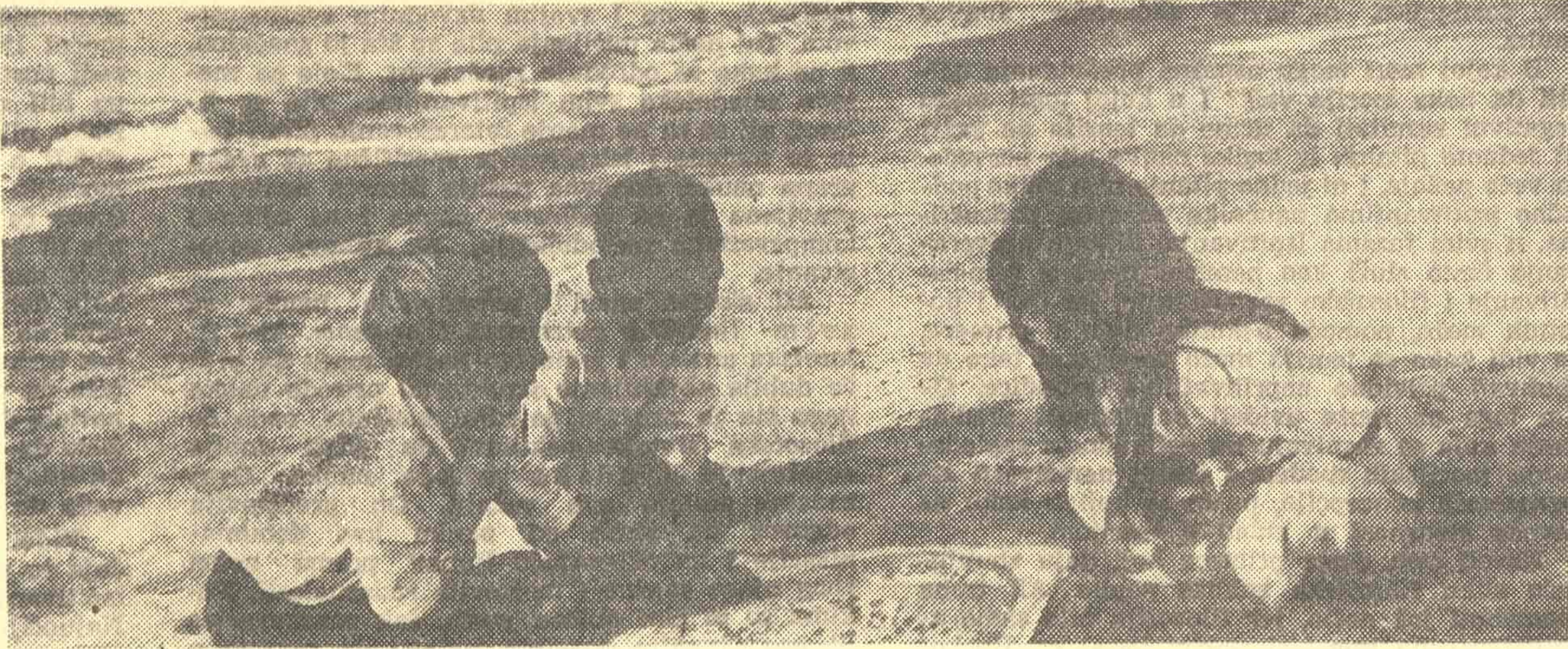
drugo kada smo toliko zaokupljeni svojim sitnim i sebičnim interesima i ne možemo ni u sudbonosnim trenucima da se izdignemo iznad efemernosti i onog najbanalnijeg što ispunjava svakodnevni život. Budućnost se prema tome određuje sadašnjošću i ona nije iluzija već mogućnost koja zavisi od toga šta će se i kako uraditi u ovom trenutku. Prema tome njena se sudbina rešava danas i pred zahtevom da se svako suoči sa samim sobom teško je ostati ravnodušan.

Kako živeti pravim životom? Da li društvu omogućuje povratak u svoju sredinu i oni što su se i protiv svoje volje našli na pogrešnom putu? ono je što zaokuplja Živojina Pavlovića u njegovom „Povratku“. Ako umetnik ima šta da saopšti gledaocima uvek za to nalazi adekvatnu formu.

Posle filma „San“ Puriše Đorđevića valjda će svakom postati jasno da se ratni filmovi više ne mogu praviti po stereotipnim šablonima. Došao je kraj romantizmu i proizvoljnim konstrukcijama i publika sada traži daleko više: rat nije opsesija od koje se živi nego način da se proveru koliko smo bili i kakvi ljudi. Revolucija nije u pirotehnici nego u čoveku i zato Puriša Đorđević izvlači iz događaja samo one elementarne kvalitete od kojih može da sagradi situacije identične stanju svesti koja ih natkriljuje. U retko kojem ratnom filmu može se naći ovoliko poezije, suptilne dramatičke, gorkog osmeha i divnih vizuelnih simbola.

Pula prema tome nije pružila odgovor na pitanje: koliko smo moderni. Da je opšti prosek filmova prihvatljiviji od prošlogodišnjeg — sasvim je razumljivo. Zar nismo mnogo više želeli? Hteli bi da budemo avangardni i savremeni, ali ko zna šta ovi pojmovi u domaćoj kinematografiji znače? Moderan film nije izmišljen juče — to je stalna potreba da se ide dalje, prevazilaze i najbolja ostvarenja i neprestano traga za sopstvenom autentičnošću. Tek kada se vide svi filmovi moguće je nazreti puteve kojima se polako usmerava filmska evolucija. Bogatstvo i originalnost izraza moraju da budu usaglašeni sa unutarnjom strukturom sadržaja. Ali — za takve poduhvate nedostaje nam još uvek dovoljno smelosti, borbenosti i angažovanosti. Na izlasku iz Arene svaki autor i ljubitelj filma imaju dovoljno razloga da budu optimisti i pesimisti.

Ovaj krug se mora prekinuti kako bi otekla sva ona mučnina što nas iznutra nagrizi, čini ponekad malodušnim i nespretnim. Film je umetnost vremena — a ovaj jugoslovenski nikako da stigne i prestigne svoje vreme. Zato je i opasno laskati mu i uveravati ga da je savremen i osoben, pogotovo što nam ni posle ove pulske smotre dvorane sigurno neće biti posećenije.



SCENA IZ VUKOTIĆEVOG FILMA „SEDMI KONTINENT“

# PESMA

*I hvati svetlost i grmljavinu. Smrti se ne boji. Ko pita za njega, ko za ubicama sudi, tuguje, ko se žali zbog mnoge krvi i dokazuje nepravde mnoge? niko, niko ne peva usiven u džak od kudetlje, niko inače, niko ne peva iz bujice.*

Taj niko je anonimus, koji neće „da je bio“, negativno Ja vremena, prividne sreće, neodoljive plime nebrojljivih, koji kao lica, dakle moralno, ostaju neshvatljivi. Encensberger se tu igra biblijskom predstavom o Levijatanu, ali i Brentanovom pesmom „Kad bura obuhvati more...“ (Wenn der Sturm das Meer umschlingt...“ iz Kantate na smrt kraljice Lujze. Njegova fantazija je strane elemente utopila u sopstvenu viziju mora. Društvenu sadržinu — kritiku bića mase siromašne pamćenjem — nadvisuje rezignirajući uvid u „ničiji“ karakter levijatanske meduze: ostaje neshvatljiv kao i ovaj paradoks: „ribljim glasom“, glasno i nemo istovremeno. Pesma je jadikovka nemoćnog proroka.

Razumljiva je poruga civilizatorskoj površnosti u pesmi „Tragedija“ (Tragédie), opisu publike u jednoj tragediji, koja nosi frak, a zatim ide u restoran da jede:

*jutarnjim zvezdama, aždajama od zelene hartije krasnim tiradama, odojčadima, krunama i dobošima prolazi prizor tankim čilimom obmane*

*I nagrizi strahom i sažaljenjem žlezde gorišta gume i debelih udovica, koje sede u loži, mirisave po kolonjskoj vodi i gospinom bilju. Državom potpomagana tragika! a niko ne vidi mačku iza muzeja kako skapava od gladi, ne vidi ruže u vedru za pepeo (...)*

Toliko o Encensbergeru, koji je bio naš gnevni mladi čovek i u međuvremenu stvorio školu, pri čemu dame i gospoda, idući za njim, počinju otprilike tamo gde je on prestao i izgledaju sebi, bogzna kako, napredni. U čemu je vrednost te poezije? U unapred fabrikovanim zaokretima? U tom slučaju to su pesme epigona. U predlozima da se jedna rdava zemlja učini boljom? Političari se smeju tome. Ima li lirika, kako se danas često čuje, socijalni značaj, dakle značaj za život, za ljude, za odnose između ljudi i zemalja, i postoji li u lirici nešto kao svetski jezik? Encensberger je u svome muzeju moderne poezije pokušao da predoči tu misao. Ali šta znači svetski jezik u lirici? Ja poznajem samo nemačke pesme, francuske pesme, italijanske, češke, ruske, grčke, latinske i tako dalje. Postoji 1400 jezika i idioma na zemlji, i u svim tim idiomima ima poezije ili njenih tragova. Ali jedan svetski jezik ne postoji. Čak ni esperantisti ne pišu pesme na svetskom jeziku, nego na esperantskom, što je vrlo krasan sport.

Pesničko je u svojoj lirskoj formi vezano za jezik originala — čime se ne želi ništa reći protiv poliglotskih umetnosti prevodilaca. Ali Italijani imaju vrlo krasnu „igru reči“: traduttore — traditore, prevodilac — izdajnik, i tu leže granice jednog međunarodnog kongresa o poeziji. Pesma govori kroz sebe; tu se, na kraju, razbija i umetnost kumačenja i inter-

pretacije. I pored svega toga ne prestaje se s pitanjima. Pesnici, o kojima je ovde govoreno — bio je to subjektivni izbor, — mišljenja su da pesništvo treba i može da promeni svet. Oni ne pišu radi umetnosti ili za literarnu istoriju, nego sastavljaju, „prave“ pesmu u nameri i želji da izmene svet.

O toj tačci mogu se imati različita mišljenja: politička, revolucionarna, evolucionarna, integralna, apsolutna, uključujući tehniku i sociologiju, moral i filosofiju, ciljeve astronauta, uništenje klasnog neprijatelja ili, kako je stari Brehnt mislio, reći ono „prijetno“. Na to se može lepo odgovoriti jednom rečenicom Gotfrida Bena: „Sve to zvuči kao Pučini“. Smisao pesama se nalazi u njima samima i nigde drugde. Jedni taj smisao čuju ili pročitaju, a drugi ne. Ako se, dakle, pita šta se kroz pesmu menja, ja bih rekao: ona se menja! Poznato je da tirani i diktatori najradije stavljaju u zatvor pesnike. Ti tvrde ljudi znaju, i to mnogo bolje od literata, šta rade; oni pesnike smatraju opasnim zato što govore istinu. Ništa nije opasnije od istine, bilo da je izrečena otvoreno ili skriveno. U tom smislu su sve pesme opasne po državu, a i samo jedno slovo može da ubije. Istine koje pesnici kazuju — te istine se menjaju, naravno, jer se svetska istorija i odnosi menjaju, i zato bih ja završio poluironičnim stihovima istoga pesnika s kojim sam i počeo da bih metod razjasnio, s Bertom Brehntom:

*Ni potop nije Trajao večno. Jednom slobodno protekle Crne vode, Koliko malo ih je Trajalo duže.*

Preveo Aleksandar Popović

MALI EKTRAN

## NOVE TENDENCIJE

POZNAJEM NEKE INTELEKTUALCE koji ni za šta na svetu ne bi uneli televizor u svoj stan. U njihovim sobama caruje tišina. Njihove knjige stare u svojim policama. Njihove večeri su tihe, pune pobožnog šuštanja stranica.

Neki drugi, otišli su još jedan korak dalje. Ne poseduju radio aparat, nemaju gramofon, gade se magnetofona... Ispitivao sam uzroke ovakvog ponašanja i došao do zaključka da je sem u malom broju ekskluzivnih slučajeva u pitanju izvesna vrsta revolucija protiv uniformisanja duha, kao najznačajnija supstanca u koktelu sastavljenom od blago nasmešenog snobizma, intelektualne nadmoći i želje za izdvajanjem.

Neprihvatanjem ovih električnih aparata intelektualac se na najlakši mogući način zaodva togom usamljenog filozofa, koji nije zaboravio na prave stvari. Nemati televizor, postaje neka vrsta mode najvišeg intelektualnog stupnja.

Na drugoj strani, prolazeći siromašnim četvrtima, pokraj udžerica iz čijih zidova vire sulundari (ulice ispod pljace Zeleni venac) primetio sam mnoštvo televizijskih aparata, čija je bledo zelena svetlost obasjavala natrule ormari i izlizane krpice na kojima su čučale čitave porodice, prateći neodoljivo ležerno kretanje televizijskog voditelja. Televizor — pre svega! Ove porodice sa mukom otplaćuju svoje ogromne kredite za televizor, plaćajući jelom mogućnost da uveće ne budu same.

Ova dva polariteta odnosa prema televizoru dele zvezdane udaljenosti. Na jednoj strani nalazimo superiornost stečenu školovanjem, socijalnim poreklom ili pripadnošću određenom društvenom sloju — na drugoj strani bezgraničnu ljubav za svet senki i treperavog svetla, ljubav koja izbavlja iz sivih okolnosti napulke slobode i olupanog tanjira od lima. Od ova dva stava umnogome zavisi i način za koji će se odrediti televizijski stvaralac. Hoće li pisati za prve, koji ga obično i ne gledaju, ili za druge, koji će ga očekivati sa nestrljenjem?

Pitanje se sastoji od dileme: biti Čaplin ili Antonioni?

Izbor je nemoguće načiniti svesno. Pisac se rada u jednoj ili u drugoj emocionalnoj porodici, a da njegova svest ne može ništa da učini protiv toga.

U ovom trenutku televizijske dramske umetnosti, rada se, ili je na putu da se rodi, žanr koji će uspeti da sintetizuje krajnosti, da pomiri želju za artifičijelnošću i potrebu da se bude gledan. Mislim da je to neka obnovljena vrsta mjuzik hola, a songovi koji se sve više useljavaju u modernu dramaturgiju (Arden i drugi) dokazuju nam da je moguće privezati publiku za stolicu i pored toga što joj nudite suviše teško jelo za varenje.

Lukavstvo se sastoji u sledećem:

Umotati u celofan i stanoli jednog površnog muzikala poveću dozu otrova. Zaviti u oblandu od čokolade dramaturgiju crnila. Gledalac proguta bombonu, i u trenutku dok su mu nepca još slatka od oblande, on sazna je da je prugutao vakcinu, koja istog časa počinje da deluje. Rađa se pobuna — spreman je da protestuje, bacate mu drugu bombonu u obliku songa, smirujete ga govoreći „Ma ne, to vam se samo učinilo, ovo je stvarno pitko i slatko!“ — i on ponovo naleće na gorčinu smisla sa blagim okusom dima.

(Ovaj način mnogo je upotrebljivao Bertold Brehnt u jednom drukčijem kontekstu, naravno. U poslednje vreme slična avantura izvedena je sa Soovim „Pigmallonom“ u verziji mjuzik hola.)

Za ovu vrstu umetnosti, moguće je pronaći vreme u bilo kojoj od emisija koje teku na vrpici dana. Zavuci se u reklame, osvojiti zabavne sate, sakriti se u drvenu kućicu iz meteorološkog izveštaja.

Televizijski svet se odjedanput otvara za pisca koji je do tada čamio u dva-tri sata vremena godišnje predviđenih za emisije drame. Televizija postaje mogućnost da se govori svima putem otkrivanja slojeva. Jedni uzimaju prvi sloj, drugi idu jedan sloj dublje, treći dobijaju potpun doživljaj. Dramska umetnost oslobada se terora određenih, sterilizovanih vremenskih oaza, utvrđenih programom.

Kod nas još uvek nemamo pokušaje te vrste. Zabavne emisije, samo su zabavne, ozbiljne — isviše ozbiljne. Da bi se situacija izmenila potrebno je savladati više vrsta otpora. Na jednoj strani, potrebno je kod pisaca sklonih ekskluzivnosti razbiti osećanje da će biti degradirani ako prihvate način koji će biti dopadljiv. Mnogo je lakše izabrati osamljenost za svoj kredito uvređenog genija, nego se svakodnevno prljati u bici za gledaočeve oči.

Na drugoj strani potrebno je uništiti tvrđave debelih bedema, u kojima se skrivaju urednici zabavnih emisija, neprikosnoveni u svom carstvu lakog žanra.

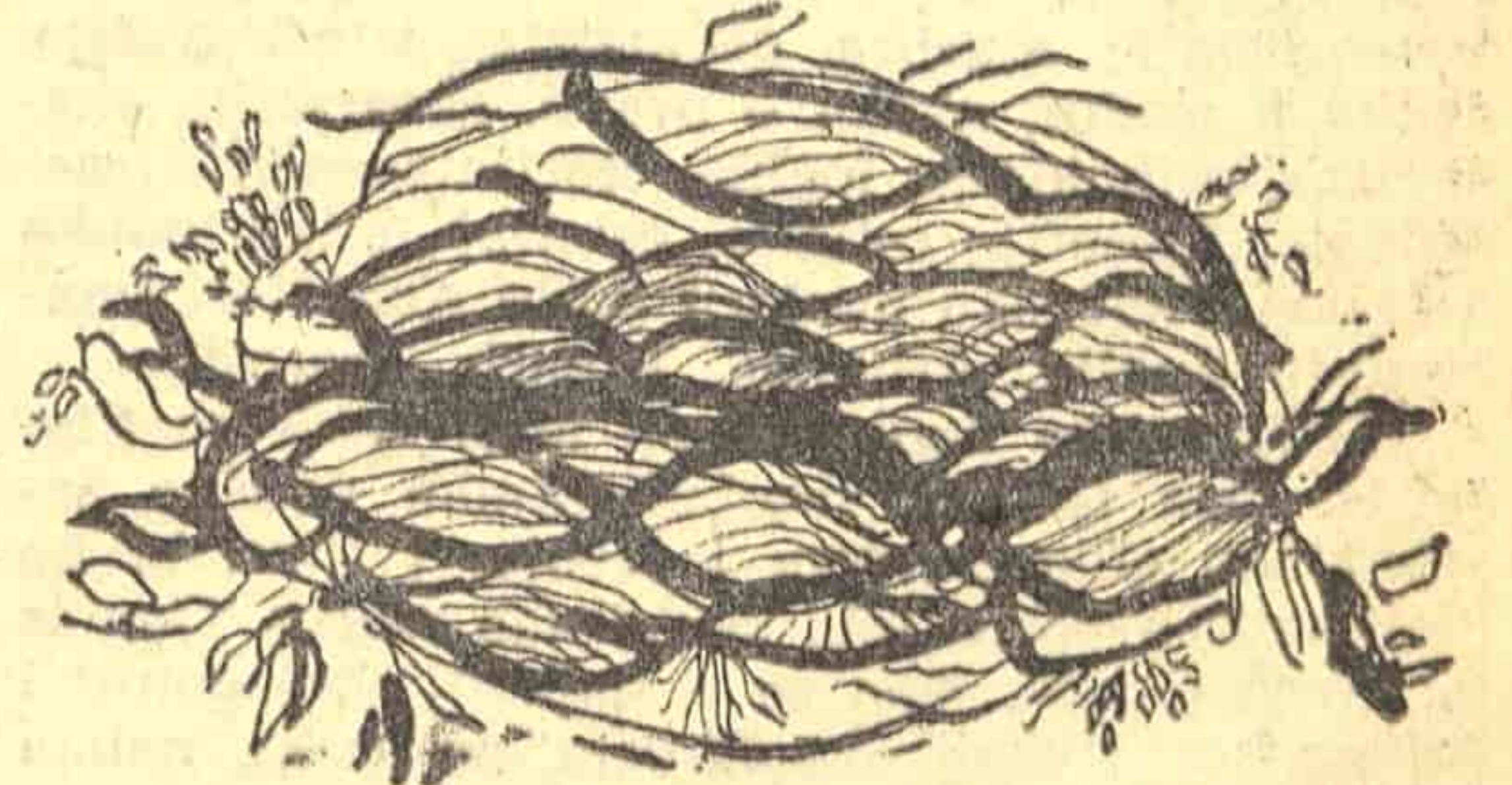
Ova ova kočenja stvarana su godinama i sasvim su razumljiva.

Mržnja podgrejavana od početaka televizije od onih koji zabavljaju i onih koji uozbiljuju, međusobna optuživanja za površnost ili kabinetsku pseudo-serioznost, stvorila su jaz, koji se može premostiti jedino prijateljstvom proizašlim iz opšte potrebe da se kažu prave stvari na pravi način.

Mislim da je to jedini put izmirenja. Jedini put ka totalnoj televiziji.

U svakom slučaju — vredi pokušati!

Momo Kapor





Robert  
KOEN

# INDIVIDUALNOST

# I OPŠTI CILJEVI

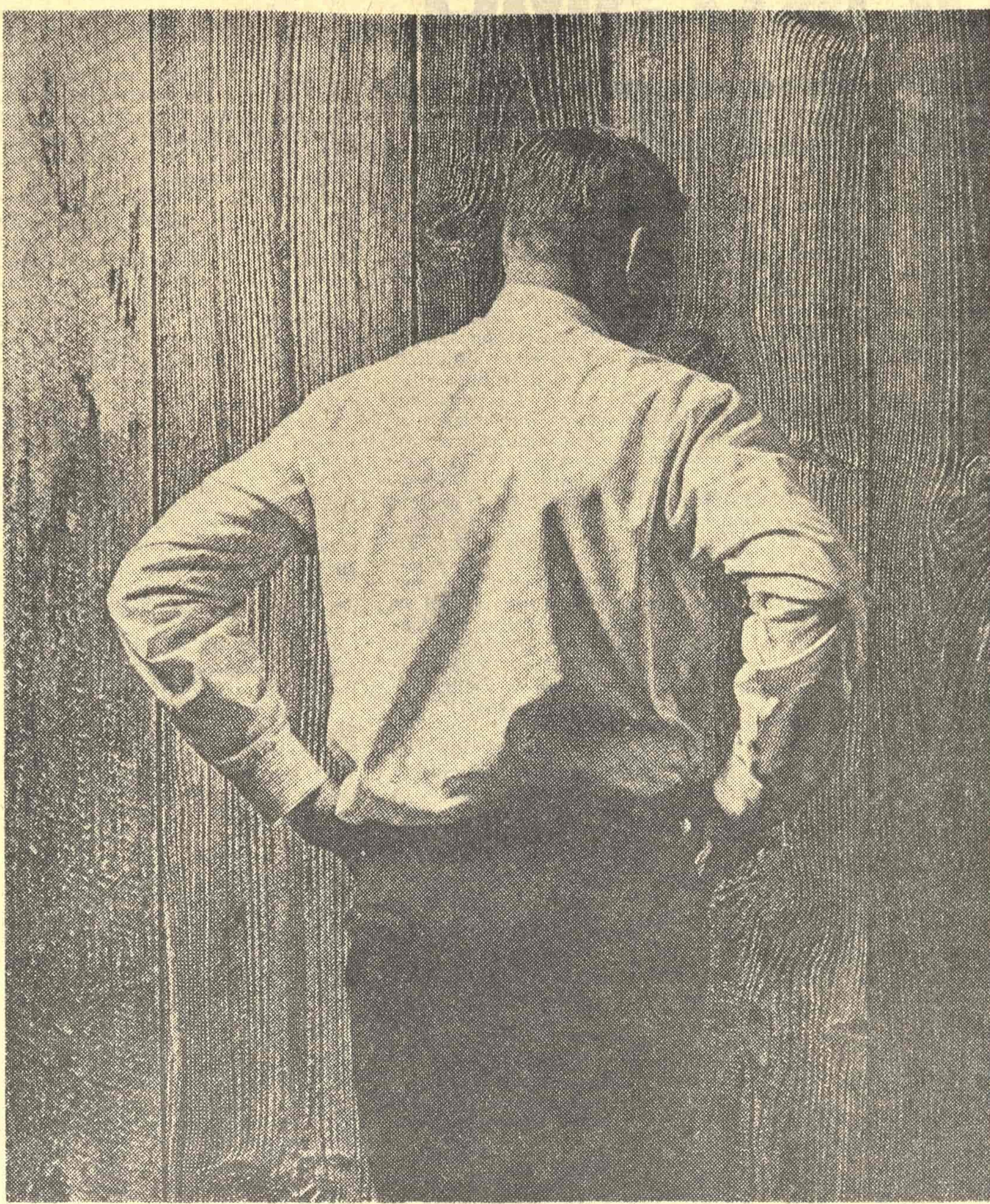
FILOZOFIJA je stalno nastojanje da se čovek bavi, pa čak i bori sa osnovama — osnovama prakse i osnovama misli. Kada se ti osnovi poljaju, onda filozofija postaje praktična i neophodna. U revolucionarno vreme i filozofija se revolucionizuje. A kada osnovi nauke prolaze kroz revolucionarne preobražaje tada se i pred filozofiju nauke i tehnologije postavljaju izvanredni zahtevi. Ako filozofi uspešno odgovore tim zahtevima, onda i uzajmno delovanje na naučnu misao može da bude plodonosno i oslobađajuće. Ali put prema tom oslobođenju od starih mentalnih navika vodi kroz šumu teških problema. Ti problemi mogu biti u okviru nauke, a i izvan nje.

Ovde treba nešto reći i o mnogim slojevima revolucionarnih promena. Ako je posmatramo u svetlosti ostalih i starijih društava, zapadnoevropska civilizacija nikad nije bila stabilizovana. A ako civilizaciju dvadesetog veka posmatramo u svetlosti naše sopstvene istorije, videćemo da se ona brzo i opasno menja. Sve se menja. Privredni i društveni život brzo se industrijalizuje — u tolikoj meri da bi nas samo najdalekovidiji posmatrač iz devetnaestog veka mogli prepoznati. Ovde mislim na Marksa, i to posebno na njegovu izvanrednu raspravu o automatizaciji kao budućnosti primenjene nauke u njegovom *Grundrisse*, i na proročkog američkog ekonomistu Veblena i njegovu teoriju tehnološke elite i mesta nauke. Ali u prvoj polovini našeg veka revolucije su takođe značile i političku dominaciju i psihološki pritisak kao i velike promene u religioznom životu, moralu, raznim umetnostima i u načinu na koji se, prema Vinerovoj sumornoj formulaciji, koriste ljudska bića. Pored toga, gotovo stabilizovani mehanizam galilejevskojutnovskih pogleda na svet izmenjen je, u dve generacije posle Bolcmana i Gíbsa, apsorbovan, transformisan, *aufgehoben*.

Kao posledica ovih dveju revolucija, filozofija se polarizovala u dve moderne tradicije. Prvo, odanost savremenoj nauci stvorila je želju za preciznošću, analizom i specijalizacijom u okviru same filozofske struke, želju za stvaranjem pokreta naučne filozofije. Ali, s druge strane, nezadovoljstvo zbog sveta prožetog tehnologijom dovelo je do čitavog dijapazona raznih protivnaučnih stavova. Nedostatak osnovnog naučnog obrazovanja naškodilo je mnogim američkim i evropskim naučnicima na polju humanitarnih nauka, na Istoku kao i na Zapadu. Osim toga, moderna protiv-nauka ima defetističke pa čak i dezerterske aspekte ali istovremeno ponovo stvara brigu za čoveka i tačku gledišta sa koje se posmatra ne samo šta je društvo postalo nego i šta je nauka učinila. Filozofija suviše često prihvata nauku kao nešto što je dato, kao jevanđelje. Za razliku od takve tendencije, protivnaučni filozofi vratili su filozofiji njen klasični zadatak — zadatak sudije i kritičara. A to i jeste najviši cilj, jer filozofija nikada nije bila slaba nauka ili teoretska religija. Prava filozofija je kritika, a pravi filozof nauke nije sluga nauke nego njen kritičar.

Ali čemu uopšte filozofija? Mi naučnici i inženjeri imamo svoje sopstvene autokritične postupke; logičnu i doslednu razradu teorija, pažljivo posmatranje i vešto eksperimentisanje, testiranje i ponovno testiranje. Naučnicima filozofija uglavnom nije potrebna, mada treba možda pomoći našim kolegama da nas ocene. Ali u vreme krize pojmova, filozofija može pomoći čak i nauci. Ako filozofiju zamislimo kao teoriju osnova nauke, onda nam ona može pružiti tri sasvim određena preimućstva: analitičko, sintetičko i kritičko.

Ona je, pre svega, analitička. Analitička filozofija nauke izvodi se iz epistemologije, teorije percepcije i matematičke logike. Ona može da nam objasni šta mi naučnici u stvari znamo, kako znamo, do koje smo mere sigurni u to a do koje nesigurni i — možda, da nam pokaže dokle naše pretpostavke i definicije, naši modeli i metafore određuju i iskrivljuju naše poglede na stvarnost. Kako se naši pojedini pojmovi odnose prema teorijama u kojima su sadržani? Čak i praktičnim naučnicima i inženjerima, a naročito profesorima i nastavnicima prirodnih nauka može se činiti da im niko sa strane, nikakav filozof ne može reći šta je u stvari nauka, da im to može reći samo naučnik ili inženjer. Ali u podeli intelektualnog rada ima mesta i za filozofa. Ajnštajn je jednom rekao da ako čovek želi da sazna šta rade naučnici, onda nikako ne



FILOZOFIJA NAUKE TREBA DA NEGUJE UNUTRASNJE NAPREGNUTOSTI

sme da ih to pita, umesto toga treba da ih posmatra. A to je filozofski zadatak.

Nekoliko filozofskih pitanja o kojima se danas diskutuje ilustruće, makar u opštim crtama, dostignuća najnovije filozofske analize nauke.

U kojoj meri mogu uspešna predviđanja učiniti da neka teorija važi? I u kojoj meri mogu negativni rezultati da učine da teorija ne važi? Ni jednom pitanju iz logike nauke nije posvećena veća pažnja, i ni jedno pitanje nije toliko podložno ispitivanjima naučnika na svim područjima, u svim fazama ispitivanja. Pitanje proveravanja često služi kao nemirni uvod u samoispitivanje i filozofsko razmišljanje, jer čak i početnik može, pomoću nekoliko dobrih primera, da vidi kako se teorija može rastegnuti tako da obuhvati prividno neprihvatljive činjenice. Osim toga on može uvideti poluistinost predviđanja koja se zasnivaju na delimičnom sagledavanju teorijskih modela i čestoj neresivosti alternativnih koncepcija, pa će se upitati kako da dovede stvarnost u sklad s teorijom.

Naveli smo dosta primera koji daju zbnjujuću sliku filozofske analize nauke. Ali treba spomenuti još nešto, jer filozofija nije samo analitička; ona ima i sintetički karakter. Uprkos interdisciplinarnim graničnim oblastima — biofizičkoj hemiji, astrobotanici, neuropsihijatriji, istorijskoj sociologiji, hemijskoj genetici — mi smo u nauci još uvek odvojeni jedni od drugih i pohlepno, pa čak i požudno posmatramo rezime članka kolege iz susedne oblasti, nadajući se da ćemo tako probati zeleniju travu sa njegove li-

vađe. Pa i ove interdisciplinarnosti stvaraju nove specijaliste koji su opet delitelji a ne ujedinitelji. Jedino filozofski temperament daje nauci jedinstvo, pa i on samo svojim načinom mišljenja, a ne i svojim navodnim sveznalaštvom. Taj način mišljenja pita se šta je značajno, a ne kako se određuje značajnost. Koje su metode zajedničke svim ispitivanjima, pita se filozof, ali se sa ne manje interesovanjem pita i ko je su metode i istraživanja specifične za svaku granu nauke. Osnovna pažnja filozofa nauke upravljen je na jedinstvo nauka i na njihovu komparativnu metodologiju, na njihovo povezivanje.

Ali sinteza znači i povezivanje nauke sa svim ljudskim potrebama i brigama. Ako filozofska analiza i jedinstvo nauka mogu da pruže dublje objašnjenje strukturne prirode nauke nego što ih pružaju pojedini naučnici, onda će filozofska sinteza pokušati da pruži dublje objašnjenje ljudske prirode nauke. Ovaj zadatak postaje sve važniji. On predstavlja odgovor na strah od nauke kao dehumanizacije i na oklevajuću ljubav prema nauci zbog njene snažne i maštovite radoznalosti. Nekima se to čini običan strah, čak praznovjerica ili preterivanje; drugima izgleda da upravo u tome i leži intelektualnost. Strah se može sasvim lako objasniti. Za većinu ljudi naučnici su čarobnjaci sa svojim nerazumljivim jezikom, i baš zbog toga odlučna uloga jezika u spoznaji odlučuje i o isključenju drugih koji ne spadaju u nauku. Naučnici rukuju ljudima isto kao i virusima ili molekulima. Naučna radoznalost nema

u sebi granica, nije naklonjena dobrom i korisnom, niti teži zlu i svireposti. Ali ova radoznalost nije samo etički neutralna da bi služila kao oružje u rukama nekih ljudi. Prema ovom shvatanju, nauka je neodgovorna, moralno neodgovorna, kao dete koje ima snagu diva. I baš ta dečja radoznalost, to strahopoštovanje i začuđenost, ta težnja prema znanju i ispitivanju i sakupljanju svih vrsta stvari može da zaplaši posmatrača. Robert Bojl je to vrlo tačno izrazio: čovek mora da muči prirodu. I kako, pita se strastveno posmatrač, da pomogne tom čudovišnom detetu da odraste? Ako je metafora ispravna, on bi možda mogao da uči to dete, da ga učini ljubavljvu i razumevanjem, sa poštovanjem prema toj maštovitoj radoznalosti i radnom instinktu. Ali ko je taj posmatrač? I ko je taj učitelj? Svaki humani čovek dvadesetog veka bi trebalo da oseća makar jedan deo tog straha i na taj način da instiktivno bude filozof.

Naša civilizacija je i naučna i varvarska. Kako se te dve osobine mogu povezati? Neke stvari, znaci i ljudi kreću se brže; većina bi se mogla kretati brže; neke stvari ili ljudi mogle bi da imaju duži vek. Dobar deo prirode je pripitomljen. Mogućnosti izgledaju beskrajne, vedre i divne, ako bi se samo nauka mogla povezati sa ispunjenjem života. Te mogućnosti su kratke, ponižavajuće i konačne kada se nauka poveže sa negacijom života. Koja će se od ovih mogućnosti ostvariti? Ovo političko pitanje može se bar delimično razjasniti pomoću razmišljanja o samoj nauci. Dvosmislenosti i alternative u korišćenju nauke imaju protivteže unutar same nauke.

Nauka je stalna škola, stalno učenje i sumnjanje. Ako nauka ima filozofski duh, onda je to duh racionalne i empirijske samokritike. Njegova parola mora biti: antidogmatičnost. Oslabljenje na samog sebe, inicijativa, racionalna saradnja, imaginativni realizam — svi ti elementi nauke predstavljaju klasični obrazac ljudskog života. Moramo se zapitati šta sprečava da ovaj istorijski model vodi našu civilizaciju. Zašto, uprkos svemu, postoji očigledna mogućnost, pa čak i aktivna praksa suzbijanja tog humanog života koji je sadržan u nauci dvadesetog veka.

U društvenom smislu, sadašnje tendencije prema nehumanim uslovima pojavile su se s modernom naukom i tehnikom, industrijskom revolucijom kao i pojavom velikog stanovništva — industrijskog ili ne. — Sve ove tendencije slične su po tome što ljude tretiraju kao stvari. Još je humanija standardizacija ljudi koja se ponekad vrši na veoma visokom kulturnom nivou (kao na primer u rasprostranjenosti muzičkih snimaka, reprodukcija slika, književnih dela), a najčešće na najnižem nivou. Masovno društvo odražava u svojoj masovnoj kulturi efikasni, standardni i kontrolisani postupak svoje baze — industrijsku proizvodnju i masovnu distribuciju. Isto kao što istraživač upravlja svojim mernim instrumentom, posmatra i počešava prirodne pojave i kao što inženjer primenjuje nauku za ekonomično postizanje materijalnih ciljeva tako moćni ljudi mere i usmeravaju druge ljude radi postizanja određenih ciljeva. Ti ciljevi mogu biti naravno dobri, loši ili etički neutralni. Etika nije nauka. Zato se humanisti ne moraju složiti o moralnim standardima, a i specifičnu moralnu situaciju je teško proceniti. Ali osetljiv čovek će se opravdano uplašiti od navike mišljenja ili kriterijuma delovanja koji mogu da omogućavaju mehanizaciju ljudskog bića. Ako se nauka koja deluje u društvenoj stvarnosti zadovoljava time da zadržava ovako zanemarivanje pojedinca bez ikakvog poštovanja, ako sadrži svojstva koja teže da podrže takav stav, onda je sama nauka postala deo procesa dehumanizacije. Da li je moguće da nauka, čija su pozitivna pa čak i idealna ljudska svojstva izgledala tako očigledna, dovede do tako negativnih posledica?

Videli smo da intelektualni stav koji omogućuje tu manipulativnu moć to postize uspešnim ispitivanjem uzročnih zakona ljudi i prirode. Najuočljiviji kontrast koji je priroda ispoljila jeste izvanredno stanje zakonitosti i elastičnosti u našem svetu. On je utvrdio ali se može transformisati i preudeti. Bilo to dobro ili zlo, ljudskim svetom i svetom prirode može se manipulirati. Koje društvene ustanove mogu da prihvate naučni duh saradnje u istraživanju i ljubavi prema prirodi, ali istovremeno da odbace isto tako naučni duh bezosećajne manipulativne vlasti? Kakva se vrsta naučnog obrazovanja, pa i celokupnog obrazovanja može predložiti za takvu diferencijaciju reakcije? Šta će nas naučiti naučnom i humanom moralu?

Ipak, zar ne bi mogli da postoje i drugi stavovi prema prirodi, zar ne bi priroda mogla da ima drugih svojstava osim onih koje mi, naučni radnici, ističemo još od Galileja? Ako je tako, onda mogu da se poštuju i druge alternativne formulacije racionalnog istraživanja i razumnih postupaka. Ako treba istraživati takve alternative, onda nejasnoće u nauci treba da su vrlo žive. One se ne smeju sakriti ili apsorbovati. Da li su te nejasnoće znak protivurečnosti i nedoslednosti? Vajhed je jednom rekao da sukob doktrina ne znači propast — on daje nove mogućnosti. Protivurečnost zaista može da bude znak propasti u formalnoj logici, ali u nauci prava kontradikcija ukazuje na prvi korak puta prema pobjedi. Zato, ako filozofija nauke treba da bude korisna, ona treba da neguje unutrašnje napretnosti u naučnom životu. Filozofija nauke mora da preoznađe sadašnje jalove, brutalne i ograničavajuće aspekte one velike civilizacije sa kojom je nauka doživela zajednički procvat; ali samo uz uslov da zadrži razumna dostignuća same nauke.

Ovo je izgleda najvažnije. Nema povratka na prednaučni način života. Odbaciti sada nauku značilo bi ponovo otpočeti borbu za tehnološku vlast nad prirodom. A baš humani, estetski i etički aspekti nauke mogu još uvek da pruže osnovu za gajenje humanističkog društvenog ponašanja. U tom slučaju, hrabri naučnici ne treba da doprinose jačanju visoko razvijene nehumanosti ovog veka. I nauka tada ne treba da zastrašuje.

Nastavak na 9. strani

Mali esej

## Nauka i filozofija

Miloš  
N. ĐURIĆ

NAJSTARIJI POČECI nauke ne mogu se tačno odrediti. Gde susrećemo naučno saznanje, nalazimo ga već u relativno razvijenom stanju. Ma koliko naučni napori u Babilonu, Egiptu i Kitaju izazivali divljenje, ipak tu nije izgrađen sistem nauka. Ima samo jedan narod u istoriji koji je stekao slavu što je naučno saznanje shvatio kao zadatak i spontano se latio njega: to su Heleni, koji su nauku otpočeli ispitivanjem spoljašnjeg sveta i matematičkim studijama i odmah zasnovali proučavanje cele vaseljene.

U toku tri veka nastale su nauke koje se i danas neguju i razvijaju. Talet, koji je nauku oslobodio od mitologije i teologije, rodio se 624. god., a Aristotel, čija naučna saznanja predstavljaju vrhunac helenskog umovanja, umro je 322. god. Između ta dva datuma nastale su fiziologija, zoologija, botanika, astronomija, fizika, meteorologija, algebra, geometrija, istoriografija, nauka o jeziku, nauka o pravu, geografija, ekonomika, psihologija, logika, teorija saznanja, metafizika, filozofija religije, estetika, etika, nauka o državi. Helensku nauku i posle Aristotela unapređuju Euklid, Arhimed, Hiparh, Eratosten.

Među svima naukama po ideji ističe se filozofija. Ona teži za sveobuhvatnom naučno zasnovanom slikom sveta i života, i time bi po ideji sadržavala u sebi sve druge nauke. Ona je to isprva i bila. Kad se u maloazijskoj Joniji i balkanskoj Heladi izgrađivala evropska nauka na osnovu objašnjavanja prirode prirodnim putem, uvođenjem prirodne uzročnosti i posledič-

nosti, načelom prirodnog diferenciranja i načelom prirodnog razvika i uvitka, nauka i filozofija bile su sasvim istovetne. Tek postepeno počele su se nauke oslobodavati od filozofije i postajati samostalne. U Aristotela se još održava prvobitno jedinstvo. Ovaj najobimniji helenski mislilac obuhvatio je ceo helenski svet u svojim političkim i celu prirodu u svojim prirodničkim spisima: on je pisao o metafizici, logici, etici, psihologiji, poetici, politici, državnom pravu, astronomiji, fizici, meteorologiji, zoologiji, botanici. Takva universalnost nije dočimje sticana, ali je u filozofiji bilo težnje za njom, bar u velikih mislilaca.

Daleko izvan oblasti filozofije prostire se delatnost R. Dekarta, oca ne samo novije, nezavisne od autoriteta religije, nego i egzaktno filozofske uopšte. On je u isti mah i tvorac analitičke geometrije, bez koje se ne bi mogla razviti moderna fizika. On se odlikovao i kao fizičar, astronom, anatom i fiziolog, te se može zaključiti da je on isto tako značajan prirodnjak kao što je i značajan filozof i kao što je velik matematičar.

U Lajbnicu, najvećeg nemačkog mislioca, nauka i filozofija penju se na svoj vrhunac. Universalan genije kao Aristotel, on je bio pravnik, istoričar, astronom, fizičar, geograf, antropolog, meteorolog, matematičar, filozof, teolog itd. Pored teorijske on se odlikovao i praktičnom delatnošću: bio je diplomat, političar, bibliotekar, poznavao umetnosti, a pored toga interesovao se za celokupan kulturni život svojega vremena. O-

sim toga, treba imati na umu i održavanje mnogobrojnih veza: njegova prepiska s najznačajnijim naučnicima onoga doba bila je tolika da ga je najviše vremena stala.

Težnja za universalnošću primećuje se i u drugih filozofa: u I. Kanta, H. Locea, E. fon Hartmana i V. Vunta.

Ovladavanje svima pojedinim naukama onako kao u Aristotela danas je nemoguće. Ali poznavanje osnovne strukture stvarnosti jeste moguće, i filozofija koja ne bi to sadržavala u sebi ne bi nikako predstavljala shvatanje sveta i života. Zadatak je filozofije da na različitim stepenima saznanja neprestano pokušava da izgradije takvu celokupnu sintezu. Od pojedinih nauka: logike, metafizike, filozofije, religije, etike i aksiologije, koje se danas nahode u sklopu filozofije, delimično su se oslobodile psihologija i estetika.

Dok nauka ne poznaje istinu, nego samo istinu, filozofija ne traži istine, nego samo istinu. Filozofija, kao što joj i ime kaže, voli mudrost. Ona nije nauka ni u kojem smislu, ali je umetnost, i to naročita umetnost, načelno različna od pesništva, likovnih umetnosti ili muzike: ona je umetnost saznavanja. Podvrgavanje filozofije pod nauku isto je što i podvrgavanje slobode pod nužnost. Filozofija je samostalna oblast kulture, ali nije samostalna oblast nauke. Nauka i filozofija nisu drugo, kaže Branislav Petronijević, nego dva simetrična dela samog celokupnog sistema ljudskog saznanja.



Nastavak sa 8. strane

Nastavak sam mračnu sliku nauke kao neodgovorne društvene ustanove koja je puna, ako ih i sama ne izaziva, tamnih životnih svojstava. Ali istovremeno ukazao sam na duh unutar klasične naučne zajednice koji se poistovećuje sa duhom slobodnih i odgovornih ljudi u bilo kojem društvu. Kada ispoljavaju svoja najbolja svojstva, naučni radnici žive u skladu sa filozofijom individualnosti i zajedničkog cilja, unoseći u zajedničke odnose krajnje stroge zahteve i gajeći jedan prema drugome duboko poštovanje. Ako budemo reagovali na probleme siromašnih i potlačanih ljudi sa takvim jedinstvom maštovite tehnike i uzajamnog ponašanja, civilizovaćemo sebe i svoj svet.

Moramo to učiniti mudro i sa tehničkim metodama, jer kako je tužno rekao Vajthed: „Neke od najvećih nesreća čovečanstva nastale su zbog uskožrudosti ljudi, sa ispravnim metodom. Odisiej je odbacivao Platona i kosti njegovih pratilaca rasute su po morskim grebenima i ostrvima.“

Nauka još uvek sadrži neizvesnost i njena sudbina nije do kraja određena. Nauku je stvorio čovek koji je i sam deo prirode, pa je nauka isto tako prirodna kao i njen predmet. I zato treba shvatiti transformaciju prirode od strane čoveka kao preobražavanje, pokoravanje i disciplinovanje prirode od sebe same. Mi naučni radnici možemo tome doprineti iznutra, sa najosetljivije tačke, iz racionalne citadele tehnološkog društva, jer možemo da pomognemo u obrazovanju mladih naučnih radnika i u naučnom obrazovanju svih mladih ljudi. Još uvek se može braniti mišljenje da je prava nauka u skladu sa starijim filozofskim idealima. Platon je smatrao da se razumnost može uneti među narode i ljude. U naše doba, uz odanost toj mogućnosti treba pridružiti trezveno, pa prema tome naučno stremljenje da se sazna kako se mogu ostvariti ideali. Napravili smo mašine koje misle: možda bismo sebe i svoje bližnje na zemlji mogli da učinimo razumnima ako bismo humanizovali nastavu nauke u svim učionicama i laboratorijama.

Ljudi u društvu, uz saglasnost nauke, svirepo su izneverili svoje sopstvene mogućnosti; kada ljudi počnu da preuređuju svet, njihove želje i vrednosti biće deo prirode. Optimistički izraženo: istorijsko dostignuće nauke i tehnologije bila je mogućnost da se vrednosti pretvaraju u zadatke. Potrebni su nam filozofi, naučni radnici i tehničari koji će dati nove definicije vrednosti u tehničkim izrazima. To će, kako je to odlično rekao Herbert Markuze, predstavljati materijalizaciju vrednosti. Tada će, uz humanu nauku, moralni ideali postati dimenzija prirodnog.

Filozofija bi trebalo da bude naša kritička savest, sa dva zadatka: da tumači ljudsko znanje i da raščlanjuje položaj čoveka. Filozofija se nikada nije pretvorila u čistu nauku. Pored pažanja, pored logike, filozofija još uvek ima društvenu ulogu uporne, istorijskih konkretne i konstruktivne analize ljudskih odnosa. Ne možemo očekivati da nauka i tehnika našeg sumornog veka budu od toga izuzete.

# DELO

## Bore Baruha

trajne vizije

GENEZA NAŠE UMETNOSTI umnogome je hendikepirana ranim gubitkom jednog niza talentovanih, i već znatno umetnički potvrđenih ličnosti, u kojih pojam angažovane svesti nije bio strogo ograničen na umetnost samu, već ih je, u tamnim i nespokojnim trenucima ratnog divljanja, ta svest gonila na revolucionarni čin, na akciju. Takvi su bili, i takve su tragične sudbine zajedno podelili Jurica Ribar, Bogdan Šuput, Dušan Vlahič. Ta darovita mlada slikarska generacija, vladirana pred rat, formalno je ratnom kataklizmom zbrisana.

Toj generaciji pripadao je i Bora Baruh. Njegovi plemeniti ideali, vatrena slikarska energija, bunt i revolucionarna akcija prekinuti su 1942. godine, kada je streljan u Jajincima; nije bio navršio ni 31-vu godinu života.

Baruha i njegova dva brata, Isidora i Jožija, koji su isto poginuli u ratu dobro je poznavala beogradska policija, jer ih je svu trojicu zbog revolucionarnog rada često hapsila. Bora Baruh je završio Pravni fakultet, a još za vreme studija bavio se slikarstvom kao autodidakt, američki.

Odlaskom u Pariz, 1935. godine. Baruh, pored intenzivnog slikanja, nastavlja političku delatnost solidarišući se sa španskim republikanskim pokretom. Posle jedne akcije za pomoć španskom narodu njemu je uskraćen boravak u Parizu i 1938. godine vraća se u Beograd. U Beogradu opet učestvuje u akcijama revolucionarnog pokreta. Partijske akcije u kojima je učestvovao nisu ostale nezapažene, a posledica za Baruha je — koncentracioni logor 1939. godine. Uspeo je da pobjegne iz logora i da se pridruži borcima narodnooslobodilačke vojske; prvo je pripadnik Kosmajskog, zatim Kolubarskog partizanskog odreda; kada je oslobođeno Užice radio je u propagandnom odeljenju Vrhovnog štaba. Posle jedne partizanske akcije. Bora Baruh je zarobljen i 7. juna 1942. godine streljan u Jajincima.

Kontemplativna priroda, dobroćudan i plemenit, on je bio predodređen za slikarski poziv. Postoji jedan paradoks u onim osnovnim karakteristikama njegove ličnosti: u slikarstvu je tražio tople, mirne, lirске i nostalgijne evokacije pejzaža, mora, intimnih porodičnih kutova i portreta, — a u društvenom smislu u njemu je kolao bunt protiv socijalne nepravde i sprem-



BORA BARUH: AUTOPORTRET

nost na borbu, u kojoj je konačno nestao. Dualizam ličnosti u Baruhu: lirsko-kontemplativne i revolucionarno-dejstvene, plod je sticaja određenih istorijskih i umetničkih okolnosti koje su tražile odgovarajući stav i odgovarajuću akciju.

U širokoj lepezi pariskog slikarstva Baruh se osećajući vezuje za impresionizam i njegove derivatve, za analizu svestlosti u duhu Pisarova i Sislija, za konstruktivizam Sezana. Vrednosti

Radimir RAJKOVIĆ

MIRIS CVEĆA,  
MIRIS TVOJIH REČI

U STVARI, mi nemamo pojma  
kako dozvoliti cveću  
da nas napusti?

Bez njega, tvoje reči su besmislene.

Godišnja doba su izgubila strpljenje.  
Trebalo živeti, a miris cveća unosi zabunu  
u tvoja čula.

Ima zemlja pravo: veštiji su zidovi  
(tako sami, tako bezazleni)  
od naših udova, od naše kože.

Cveće nas napušta, shvataš li?

MISLIM O TOM IZLETU

S A IZLETA (zar ne?)  
pamtiš haljinu u kojoj si bila,  
tragove trave po njoj,  
piće koje smo pili u kafani.

Bilo je divno (zar ne?),  
dok smo skupljali sasušeno lišće,  
bežali od kiše,  
nemoćno se udvarali prirodi.

Sa izleta (zar ne?),  
čuvaš sve poljupce  
kojima sam brisao kišu  
sa tvoje mokre kože!

njegovih malih pariskih predela koje je slikao sa rafinovanom osećanjem za lepotu jednostavnih i lirski prosvetljenih pasaža izgleda da su superiorne nad slikarskim vrednostima njegovih drugih motiva. Za te predele karakteristični su lakoća kista, lepota slikarske materije, plemenitost tona; oni nisu spektakularni kao izbor iz prirode, ali su ubedljivo, odmereno i sa pravim slikarskim nervom, naslikani.

Baruhove mrtve prirode, date su osećanjem za kolorističke harmonije ili pak za efektne disonance, takođe imaju vidno mesto u njegovom opusu, — one plene čistotom postupka i nežnom, pesničkom emocijom.

Treću fazu njegovog slikarstva predstavljaju socijalne teme: portreti pariskih beskućnika, portreti radnika, kompozicije iz logora, demonstracije. U njima nestaje impresionističke prozračnosti i lepršavosti čisto kolorističkih senzacija; autor se određuje za karakter, za psihologiju, za sivi melanholični kolorit, sumorni štimung, egzistencijalno nespokojstvo.

Po povratku u Beograd 1938. godine, Baruh se nastanjuje na poslednjem spratu obdaništa Jevrejskog ženskog društva, na Dorčolu, u Ulici Visokog Stevana. Pogled se odatle pružao ka Dunavu i neravnomerno raspoređenim krovovima predgrada; to će biti motiv više Baruhovih slika, „videnih“ sa prozora njegovog stana. Za razliku od onih pariskih, koje trepere u svetlosti jednog trenutka, te slike nešto su čvršće — konstruktivna nota dobija u značaju; nema u njima više one treperave atmosfere, impresionističkog šumata; potezi su široki, plošni. Kasnije, ta izvesna svedenost slike, simplifikovan potez, biće iskustvo pri oprobavanju na kompozicijama. U tu svrhu Baruh stvara niz skica za kompoziciju „Zbeg“ — ali, konačna realizacija je izostala. Motiv ove kompozicije bio je zbeg španskih izbeglica u građanskom ratu; formalno, ta skica nosila je u sebi izvesnu kubističku oštrinu, geometrijski duh formi, — nešto što nije baš najpreciznije u njegovom afinitetu.

Za vreme boravka u Parizu naslikao je i kompozicije „Manifestacija“ i „Cirkus“ koje svedoče o slikarevoj svesti uvek budnoj kada su u pitanju socijalna nepravda ili ljudska drama bez obzira bila lokanog ili opšteg karaktera. Ali, kao slikarski rezultati, te dve slike nisu na nivou osećajnih i rafinovanost-slikarski datih pejzaža i mrtvih priroda, — motiva koji odišu svećanošću boje i lepotom slikarske realizacije i materije.

U jednom kraćem vremenskom intervalu Baruh je naslikao i izvestan broj portreta u kojima dominira realistička nota; takav je njegov poznati autoportret sa lulom, koji izvanredno dočarava raspoloženje autora, njegov mir, spokojstvo.

Baruh je pravi slikar i po tome što je znao po ceo dan da radi do kasno u noć, — kao da je naslućivao da mu od života još ne ostaje dugo; za nepunu 31 godinu života sačinio je impozantan opus od nekoliko stotina slika. Mnoge od njih propale su za vreme rata.

Došavši u Pariz 1935. godine, Baruh je zatekao atmosferu izvesne, da tako kažem, psihičke relaksacije, atmosferu sažimanja onih revolucionarnih rezultata koje je donela prva decenija dvadesetog veka. Pripadnici takozvane šeste generacije pariskih slikara imali su pred sobom daleko skromnije ciljeve, — respekt prema stvarnosti i poštovanje tradicije. Odsustvo revolucionarnih intencija bilo je obeležje „pariskih tridesetih“, na koje je Baruhova priroda, već po svojoj emocionalnoj i psihičkoj konstituciji, pristala.

Baruh nije sa sobom u umetnosti ostavio trag strastvenog tragaoca za novim vrednostima, još manje je imao pred sobom nekakve ciljeve koji se gube u eteričnoj izmaglici, metafizičkim prostranstvima. Bio je umetnik koji asimiluje iskustvo na način savim lak, prirodan, otuda možemo reći — autentičan. Koliko god je bio pisarovski i sisiljevski pesnik svetlosti i „impresionističkog panteizma“, toliko je, u drugoj fazi, bio rođeni interpretator Sezanovog dualizma razuma i srca.

Voleo je mir, prirodu i čoveka; intelektualnim ponorima i subjektivnom idealizmu pretpostavljao je eksteriorizovanu emociju čistog odnosa prema svetu, prema životu; humanizam njegove socijalne akcije, borba i, konačno, smrt, — elementi su koji kompleksiraju lik Bore Baruha i čine da ga sa pijetetom pamtimo.

# OPSENE

## Veljka Milićevića

iz starih dana

POJAVA Milićevićeve izuzetno nadahnute pri-povetke „Mrtvi život“ (SKG 1903-1904), uklapa se u obilje literature posvećene promašenim životima, suvišnim junacima našeg podneblja, često njihovim sentimentalno bolećivim stranama, ljudima bez pregalačke snage, obezvoljenim ličnostima kojima je život kazna teža od smrti. Ni kod Milićevića, kao kod pisaca kod kojih u opisu života preovlađuju tamni tonovi, nema dublje motivisanosti takvog stanja, široke panorame uzroka koji dovode do najdublje tragedije. Ona bi svoje jedino opravdanje nalazila u tretiranju socijalnih i ekonomskih momenata, ali kako se pisci ovoga perioda, a sa njima i Milićević, sve više bave psihologijom svojih junaka van spomenutih odrednica, to se u prvi plan ističe nepovratno promašena sudbina junakova koji strada u borbi sa sredinom, uvek neshvaćen i neprihvaćen.

Postoji, pogotovu kod pisaca koji su svojim književnim delom ostavili manje traga u našoj istoriji književnosti, izvesna zakonitost koja se ogleda u kratkotrajnom ali bleštavom započinjanju književne karijere delom koje nosi najsušnastvenija obeležja kasnijeg stvaralaštva, kome služi kao neke vrste putokaza. Stoga se dešava da književni uspon takvih stvaralaca ima obrnutu krivulju razvoja, silaznu, a često se događa da se ugasi tamo gde se očekivao njen najjači sjaj.

Pretvaranje iluzija u deziluzije je opšta karakteristika najvećeg dela književnog dela Veljka Milićevića od početničkih prozaičkih radova, koje je objavio u Drekslerovoj (vodnikovoj) antiklerikalnoj „Mladost Hrvatskoj“, do najposređnijeg dela — romana „Opsene“. Period obeležavanja Milićevićevog puta, simbolizovanja čitavog književnog opusa, mogao bi se u jednom kroki-potezu omediti vremenskim intervalom od tri godine (od 1903. do 1906. godine, odnosno od „Mrtvog života“ do „Bespuća“).

Osamnaestogodišnji Milićević je ušao u srpsku književnost sa zrelošću koju nisu posedovali mnogi od poznatih i tada priznatih književnika. Početni uspeh obavezivao je Milićevića na stvaranje dela koja bi sukcesivno potvrđivala izrečene pohvale. Međutim, samo kratko vreme Milićević je ostvarene ovakvih anticipacija činio mogućnim. Odlazak u inostranstvo na studije (najpre Ženeva, London, potom Pariz i Tuluz) dvostruko utiče na Milićevića: on se ođaje publicističkom radu koji ga indirektno ometa u književnom, a potom gubi kontakt sa našim podnebljem koje za njega predstavlja inspirativno vrelo.

Tome treba dodati upoznavanje sa stranom književnošću koja na njega ostavlja neobičajeno snažan utisak. Pod tim uticajem on pokušava, u kasnijim književnim radovima, da prenese izvesne shematičnosti na naše prilike od kojih je bio više udaljen no što je sam smatrao.



VELJKO MILIĆEVIĆ

Iako je posedovao književnu rutinu, on brže, češće i lakše zapada u verbalizam, knjiške konstrukcije (pogotovu u svom jedinom romanu), lišavajući nas onog obilja slika saopštenih punim koloritom, milićevićevskih, datih u jarkim bojama usijanog leta.

Kod Milićevića regionalizam znači plastičnost, životnost, punokrvan opis, doživljaj koji se urezuje u pamćenje. Kada pisac izgubi taj antejski dodir sa zemljom nestaje magijska moć opsene, poistovećuju čitaoca sa piscem. Milićević će mesto radnje mnogih svojih pripovedaka preneti u evropske prestonice (Pariz, London i dr.) opisujući, sa promenljivom srećom, internacionalne tipove. Pri valorizovanju celokupnog književnog stvaralaštva Veljka Milićevića izdvaja se kao vrhunski domet nekoliko njegovih pripovedaka: „Mrtvi život“, „Bespuće“ i „Vihor“. Međutim, ako se hronološki podeli period Milićevićevog stvaralaštva, onda uočavamo dva dela: period stvaranja do prvog svetskog rata, kome je kulminaciona tačka „Bespuće“, porat-

ni period do smrti, 5. novembar 1929. g., koji počinje romanom „Opsene“, kao što je to bio slučaj u prvom periodu sa „Bespućem“.

Junaci Milićevićevih pripovedaka i romana najčešće stradaju u surovju životnoj borbi, jer, kako je primetio Tih Uvojević, „skrštenih ruku stoje kraj života“. Ozlojeđeni, oni napuštaju velikovarošku sredinu u koju su zapali, jednim delom i svojom krivicom, težeći ka neostvarljivim idealima, prekinuvši tim odlaganjem sve korene sa mestom iz koga su ponikli. U tom bežanju od stvarnosti pojavljuje se nekoliko varljivih, spasonosnih mogućnosti, ali, u nezadržljivom padu, Milićevićevi suvišni junaci ruše druge stvarajući od njih žrtve, beležeći svojom katastrofom tuđe. Preuzimajući ulogu tumača tih tragičnih sudbina, pisac se ni u jednoj prilici ne prihvata celokupnog opisa circulus vitiosus junakovog, nego uzima prigodne odlomke, zadržavajući u žiži svog interesovanja onaj deo životne linije od početka srozavanja do konačnog pada.

Sudbine njegovih junaka moguće su ali neodržive, a ponekad i nezanimljive, iako im je pisac posvetio svu svoju pažnju. Ostaje van opisa tih sudbina, koje velikim delom jednobojno deluju, niz snažno saopštenih deskripcija koje čine jedan paradoks više u našoj književnosti, kao što je paradoks da u našu književnost psihološku pripovetku, roman sa gradskom ili velegradskom tematikom, unose najpre pisci tzv. drugog reda. Milićević je ostavio najimpresivnije stranice u opisima kraja za koji je vezan svojim detinjstvom. Pisac je uspejli ukoliko je neposredniji. On vodi svoga junaka mestima koja i sam poznaje, u one sredine čija mu je psihologija bliska, shvatljiva, poznata, a svako lutanje plaća artificalnošću.

Suprotstavljajući sudbine svojih junaka sredini u kojoj se kreću, pisac ne ukazuje na dvojakost tipova, na ono mnoštvo raznolikosti od čega je satkan život. Kod njega nema izrazito pozitivnih likova koji bi služili kao pandan onima o kojima smo već govorili. Ako ih i ima, oni služe da pokažu koliko su svi oblici uspeha besmisleni, jer su zasnovani samo na trenutnim zadovoljstvima, rešenjima koja mogu privremeno da posluže, ali su nedovoljna za jednog tragaoca apsolutne istine kakav je Gavre Đaković, dr Branko Zaviš, da ne nabrajamo druge. Istinska sreća, prema piščevom tumačenju, prosečna i trajna — ne postoji za te hiper-senzualne junake kojima ne promiče ni jedna crna nijansa u životu, koji sa sažaljenjem i ranjavom strašću rovere po dnu ljudskih tegoba. Ima u takvom tumačenju nečega ničeanskog, sa uočljivom dozom slovenske sentimentalnosti, nečega što ne dozvoljava da se ispravi jednom posrnulo JA. Sreća — to je nepoznat sastojak njihova života.

Radimir Ivanović

Kosta Vasiljković



# Sergej Sergejevič Narovčatov

SERGEJ SERGEJEVIČ NAROVČATOV rodio se 1919. u gradu Hvalinsku, u Saratovskoj oblasti. Detinjstvo je proveo u Moskvi, a mladost u Magadanu kuda su mu roditelji bili otišli na rad. Završivši tamo osnovnu školu, na Moskovskom institutu je počeo učiti istoriju, filozofiju i literaturu. Godine 1937. kao dobrovoljac je pošao da se bori s belofincima. Posle toga se studirao književnost u Institutu Gorkoga i oba instituta završio 1941. Početkom velikog otadžbinskog rata opet je otišao u dobrovolce. Dan pobeđe je dočekao na Elbi. Ima više ordena i medalja za hrabrost.

Pesme je počeo pisati vrlo rano. Prvu je objavio u novinama „Krimski pravda“, kao sasvim mlad, a posle, 1941. u časopisu „Oktobar“. Godine 1948. izašla mu je prva knjiga stihova „Logorska vatra“, a posle toga još šest knjiga. S uspehom se bavi esejistikom o poeziji. U toj oblasti mu je najvažnija knjiga „Lirika Ljermantova“.

## Šumska ljubav

SAMA ZEMLJA im je data  
ta prava!

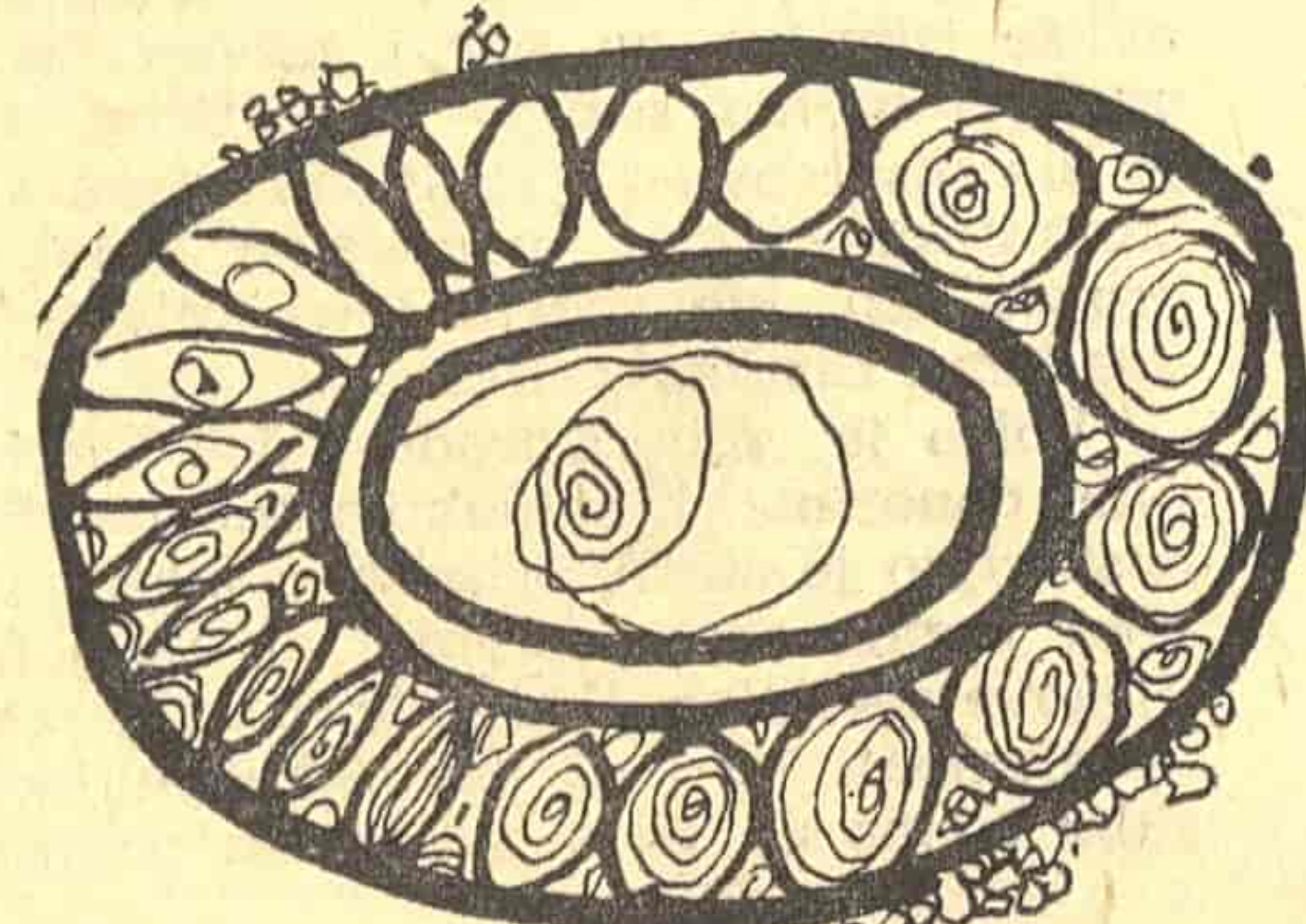
Oni idu, ne birajući put,  
pravac na žbunje,  
preko trava,  
kroz ševare.  
Grane ih žare,  
i tamo  
gde bor je rujno žut,  
gde bukte četinari,  
gde su stabla od smole  
kao od znojna vlažna,  
on ženu očiju jelenjih  
dograbi u ramena  
naglo baca na treset.  
Tamo je miris iglica  
kao potaša ljut,  
tamo te zapahne s njim  
međan i opor dim.  
Komarci razljučeni zuje ko pčele,  
a pčele kao vodenice grme.  
Sve to miriše na smolu i leto...  
Nad šumom ptičji cvrkuti sve jači  
sve bešnji...  
A uzdahne li cura,  
slavuji se s grana rone. —  
Nek slučajna navraća smrt,  
nek se kosom kuršumi gone,  
i haubice  
sad složno, a sad u raskorak,  
neštedimice  
prevrću zrak,  
no jecaja ženskih,  
čežnjivih i srećnih,  
gde iskonsko  
vaskrsava snova,  
ne zaglušiti  
ni lomljava, ni prasak,  
samih ratova.

## Otišla je

Z A LJUBAV, pošteno govoreći,  
ne uzimaj razum da je leći:  
malo pomažu uma saveti  
Poima na svetu svako živi  
da nije dovoljno samo hteti,  
da ni ti ni ona nisu krivi.  
Ne voli te prosto ono biće  
i uputilo se tuđem krovu,  
ostaje ti zauvek se razići  
i početi mu sreću novu.  
Ali ne! Ti pušiš dok duvana ima,  
u bdenju ti prolaze sati,  
sto puta je goniš u mislima,  
i sto puta zoveš da se vrati.  
I posle gordost baciv u smeće,  
susresti se uzalud kušaš.  
Hoće li, neće... Naravno neće,  
neka ti se već smiri duša.

## Tih godina

P ROLAZIO SAM, zubima  
škrgućući, mimo  
spaljenih sela, gradova pogubljenih,  
po nevoljnoj, ruskoj, zemlji miloj,  
od dedova zaveštanoj meni.  
Utuvih sela gde god požara ima,  
i vetar što uzareni prah mete,  
i devojke raspete biblijskim  
čavlima  
na vratima reonskih komiteta.  
I vrane što su kružile svud  
bez bojazni,  
i ostruljenog iznad plena jastreba,  
pobeležih bezakonja sva, nepočin  
razni,  
pauk što iz mreže zamršene vreba.  
U tuzi što beše drevnim pesmama  
ravna  
ja listah sela kao letopise,  
svaka mi se žena činjaše  
Jaroslavna,  
nepravda u svakom potoku mi  
skri se.  
Svojoj krvi, svojim svetinjama  
veran  
kao zakletvu šaptaš starinske reči:  
— Rusijo! Svetlosti izvore  
neizmeran,  
kojom osvetom rane da ti lečim?  
Prevela Desanka MAKSIMOVIĆ



## SATURDAY REVIEW

### Pesnik i elektronska mašina

UVODNIK OVOG uglednog američkog časopisa u broju od 23. jula posvećen je temi „Elektronska mašina i pesnik“. Osnovni ljudski problem u vremenu elektronskih mašina ostaje isti kao što je uvek bio. Taj problem ne svodi se isključivo na to kako povećati produktivnost, komfor, zadovoljstvo, nego kako biti osećajni, razumniji, razložniji i življiji. Ovim rečma u vodničar počinje svoje izlaganje. Elektronska mašina, nastavlja on, omogućuje fenomenalan skok u ljudski napredak; ali ostaje pitanje da li će elektronska mašina olakšati ili otežati ljudskim bićima put do saznanja ko su oni, kako da identifikuju svoje stvarne probleme, kako da potpunije raguju na lepotu, kako da život ocenjuju adekvatnim merilima i da svoj svet učine sigurnijim nego što je sada. Elektronski mozgovi mogu da smanje obilje mrtvih ciljeva koji su prisutni u vitalnim istraživanjima, ali ne mogu da eliminišu glupost i propadanje koji proizilaze iz neispitanog života. Niti oni čoveka povezuju sa stvarima sa kojima treba da bude povezan; sa realnošću koja u drugom ljudima, sa mogućnostima kreativnog razvoja u sebi, pravima sledeće generacije.

Činjenice su užasne stvari ako se ostave bez kontrole. One se odveć lako posmatraju kao vrednovana izvesnost, a ne kao najsirovija grada koja vapi za logikom. Vajthed je rekao da je za analizu činjenica potreban veoma neobičan duh. Elektronska mašina može da pruži tačan broj, koji može biti potpuno beznačajan. Ako čovek ne uspe da napravi razliku između posredničkih operacija elektronske inteligencije i krajnje odgovornosti ljudskih odluka i savesti, elektronska mašina može da dovede do ozbiljnih zastranjenja. Ona može da zatamni ljudsku svest o potrebi da čovek nade zajednički jezik sam sa sobom. Može da ga utjulkuje u izluziji da postavlja fundamentalna pitanja i onda kad su njegova pitanja isključivo funkcionalna. Može da se posmatra kao zamena za inteligenciju umesto kao njeno proširenje.

Najveća potreba koju elektronska mašina može da zadovolji nije pojačana sposobnost ili produžena memorija nego bolja pitanja i bolji odgovori. Možda bi stoga bilo korisno izvesti spajanje između tehnologa elektronske mašine i pesnika. Društvo pesnika bi možda omogućilo čoveku koji upravlja mašinama da sagleda širu panoramu mogućnosti od one koju može da inspiriše tehnologija.

Pesnik, rekao je Aristotel, ima tu prednost što izražava univerzalno; specijalista izražava samo posebno. Pored toga, pesnik može da nas podseti da najveća ljudska energija ne vodi poreklo iz dinamo mašina nego iz snova. Ideja o tome gde čovek treba da bude umesto gde se nalazi, oslobođenje od sputanih prospekata, nagoveštaji besmrtnosti kroz umetnost — sve to, ima svoje korene u snovima. Ali svojstvo ljudskih snova može da bude samo odraz njegove podsvesti. Stoga je ono što on stavlja u svoju podsvest najvažnija hrana na svetu. Čoveku se ništa ne događa ako to nije registrovano u podsvesti. Tu događaji i osećanja postaju sećanje, i pesnik može da nam pomogne da svoju podsvest snabdemo građom koja će pojačati njeno osećajnost. Pesnik može da spreči čoveka da ne postane slika i prilika svojih elektronskih čuda, jer opasnost nije u tome da će elektronska mašina kontrolisati čoveka nego da je čovek može imitirati. Pesnik poseđa ljude na njihovoj jedinstvenosti. Nije potrebno raspolagati krajnjom definicijom ove jedinstvenosti. Samo razmišljanje o njoj već je dobitak.

(L. N.)

## LITERATUR UND KRITIK

### Lekar i pisac Ernst Vajs

POSTOJI LI austrijska literatura? Hans Jürgen Frelih (Jürgen Fröhlich) kaže da to pitanje manje-više redovno postavljaju „nadležni“ krugovi Austrije, a ovako postavljeno pitanje ne retko postaje zamka za upitanog, jer se pitanje postavlja zato što se očekuje potvrđan odgovor.

Kad je 1936. godine knjižara Flinker u Beču u svome Almanahu objavila odgovore prominentnih savremenika na ovo po samosvet Austrije nesumnjivo značajno pitanje, Tomas Man se ovako izjasnio: „Lep karakterističan prime: austrijske literature najnovijega vremena je roman „Siromašni rasipnik“ (Der arme Verschwender) od Ernsta Vajsa (Weiss), delo divljnja dostojne diskrecije i melanholične dubine životnog osećanja, dovoljno gorko i tvrdo u svome saznanju, dovoljno udaljeno od mekog vragolanstva, a i vrlo indirektno i zavijeno artistike, ali iz njega izbija neizmjenjivi šarm, koji je tajna i specifikum austrijskog duhovnog stvaralaštva.“

Tomas Man je, dakle, — veli Frelih — jasno akcentirao austrijsku odliku nemačke literature. A Hubert Fink je nedavno u jednoj recenziji, između ostalog, napisao da su Drah, Herzmanovski-Orlando, Selan, Frid, Kaneti, Šerber i Vajs, pravilno shvaćeno i patriotski posmatrano, austrijski pisci. Frelih smatra da u susednoj zemlji Nemačkoj ne bi trebalo u ovakvoj rečenici videti preterano nacionalno osećanje, nego uživati u nijansama kojih nesumnjivo ima između nemačke i austrijske literature.

Ernst Vajs, koga Tomas Man naziva „lepim karakterističnim primerom austrijske literature“, bio je još pre svoje emigracije u Pariz daleko izvan granica svoje zemlje poznat kao talentovani pripovedač. Njegovi prijatelji, a i poštovaoci, bili su Verfel, Brod, Stefan Cvajg, Jozef Rot, Franc Kafka, Herman Kesten, Rihard Hizenbek, Klaus Man i njegov otac Tomas Man. Njegovi romani su dvadesetih godina doživeli brojna izdanja, a prilozi mu se nalaze u svim važnim antologijama onog vremena. Drame su mu u prvoklasnim postavama doživle praižved-

be na najvećim nemačkim pozornicama. Dvaput je dobio literarnu nagradu. Druga je bila ona koju je nemačka vlada raspisala povodom Olimpijade i koju mu je svojeručno predao Hindenburg, da bi zbog njegovog naslednika Hitlera pet godina iza toga emigrirao u Pariz gde je 1940, pri ulazu nemačkih trupa, oduzeo sebi život u jednoj hotelskoj sobi.

Frelih sa žalošću konstatuje da je Vajs dvadeset i pet godina posle smrti tako reći još nepoznat. U većini istorija književnosti i priručnika, a ni u velikom Brokhauzovom leksikonu nema njegovog imena. Njegove knjige (preko dvadeset i četiri naslova) mogle su se doskora dobiti samo u antikvarnicama. Ali od 1964. pojavljuju se nova izdanja njegovih najvažnijih dela, što stvara nadu da će čitaoci ovom reprizom na tržištu knjiga ponovo otkriti ovog velikog pripovedača.

Samo godinu dana mladi Kafka bio je u prisnom prijateljstvu s lekarom i piscem dr Ernstom Vajsom, čije ime se često pojavljuje u Kafkinim dnevnici. Cenili su se međusobno kao autori, a poreklom su bili iz istog miljea, jevrejskog građanstva Moravske. Vajs je tada bio mnogo poznatiji, a Kafka danas važi za najznačajnijeg autora praškog kruga pisaca, dok su njegovi drugovi iz onih godina: Oskar Baum, Paul Lepin, Paul Adler, Oto Pik, pa i sam Ernst Vajs, skoro zaboravljeni.

Navodeći i analizirajući važnija Vajsova dela, Frelih zaključuje: Ernst Vajs je bio austrijski pisac nemačkog jezika. Jedan deo svoje draži njegovi romani povlače iz geografske klime. Kao kod Drah, Gittersloha i Doderera, i kod Vajsa ima austrijacizama i stilističkih manirizama. U svom kasnom delu Vajs je odbacio svaki modni atild. Njegova proza je jasna, jednostavna, mada ne sasvim oslobođena kontrolisane sentimentalnosti. Ali se ne može prihvatiti to da recenzenti Vajsa mere aršinom današnje literature. Kao Jozef Rot, kao Herzmanovski-Orlando, kao c um grando salis svi veliki austrijski epičari, i Vajs je bio tradicionalist. On je voleo „jučerašnji svet“, taj svet se još jednom odražava u njegovim romanima. Najbolji će se jedan za drugim pojavljivati. Nadajmo se da će Ernst Vajs, četvrt veka posle smrti, dobiti ono priznanje koje je nekad uživao u zemljama nemačkog jezika. (A.P.)

## SAVREMENIK

### Kibernetika i stvaralaštvo

„SAVREMENIK“ svoj drugi broj tematski posvećuje kibernetici i stvaralaštvu. Opredeljenje redakcije za ovakvu temu, pored toga što izgleda prilično neobično i smelo, čak u neku ruku isforsirano, ima duboko opravdanje u samom pokušaju da se pronikne i definiše sve bliža i aktuelnija veza između tehnike i umetnosti, kibernetike i poetike. Članak Radojice Tautovića „Umetnost u svetlu kibernetike“ nastoji ubedljivo da razvije tezu o prirodni ove veze i ukaže na njene velike mogućnosti: „Kibernetika i odgovarajuća tehnika pomažu nam da saznamo biće i kretanje umetnosti, ali one same nisu kadre da stvaraju umetnost“. Mašina, dakle, ne može da bude stvaralački subjekt i ona nikada neće moći da piše stihove i komponuje simfonije, iako se s tim u naše vreme pokušavalo. Fenomen umetnosti ostaje isključivo u domenu čovekovog stvaralaštva. Međutim, jedan interesantan podatak, koji navodi Tautović, a ne zapostavljaju ga ni autori ostalih članaka o kibernetici u ovom broju „Savremenika“, otkriva frapantnu činjenicu o veoma korisnoj saradnji kibernetike sa estetikom. Neke „večne“ probleme istorije i teorije pesništva uspeja je da reši baš mašina. „Putem probabilističke statističke analize

uspela se ustanoviti ritmička jednoobraznost „Ilijade“. To je potvrdilo pretpostavku nekih tekstologa da „Ilijada pripada jednom licu“. Vekovima otvoreno homersko pitanje rešeno je metodom koja potvrđuje teze nekih poetičara, ali se suštinski razlikuje od poetike s kojom nema čak ničeg zajedničkog. Metode kibernetičke estetike, po Tautoviću, ne bi smele da dovedu do porobljavanja umetnosti od strane tehnike i nauke. Tehnika i matematika kao metode izražavanja imale bi u oblasti umetničkog samo da služe poetici. Zastupajući ovakav stav o prioritetu kreativne poetike, Tautović citira Milana Damjanovića, Ešbija i Berga. Po Tautoviću odnos estetike i kibernetike „još uvek je u stanju fermentacije“, a prožimanje obeju discipline moguće je u prostoru filozofije.

U članku „Kibernetika i lingvistika“ Petra Sgala, u kome se citira Vinerova definicija kibernetike, („Kibernetika je nauka koja proučava mehanizme, komande i veze kod bića i mašina“), veza kibernetika — lingvistika izgleda još ubedljivije korisna. Ona se ne odnosi samo na automatsko prevodenje, već i na automatsku dokumentaciju i klasifikaciju sadržine tekstova pomoću mašina.

Prilog ruskih autora Kogana i Lukjanina „Matematika i estetika“ najviše će zadovoljiti čitaoca vaspitnog na humanitarnim teorijama o umetnosti koji zadiru od naučno-fantastičnih akcenata u modernom tretmanu umetno-

sti, i na najbolji način osvetliti moguću vezu između poetskog i naučnog: „Razni naučnici mogu u razno vreme činiti ista naučna otkrića, ali razni umetnici nikada ne mogu stvoriti ista umetnička dela“. Sa istim poverenjem isti čitalac primiče i prilog Predraga Palavestre „Kibernetika, poezija i kritika“. Uz bogate podatke o kibernetici kao nauci i mišljenju o kriterijima koju kritičar može da ima od elektronske mašine, Palavestra daje odnosu kibernetika — umetnost zreli i odmerenu ocenu: „Apsolutizacijom kibernetičkih metoda umetnost bi bila lišena svoje ljudske dimenzije i svoga humanističkog značenja čime bi bili dovedeni u pitanje i njen smisao i njeno postojanje“. (G. M.)

## SODOBNOST

### Savremeni strani autori na slovenačkoj sceni

U ŠESTOM BROJU ovog ljubljanskog časopisa Filip Kalan objavljuje esej „O savremenim stranim autorima na slovenačkoj sceni“. Odmah na početku pisac objašnjava zašto je ovu temu uzeo za predmet ispitivanja: „Odlučio sam se za ovaj izbor, kaže Kalan, pre svega zbog toga što nas je iskustvo zadobijeno u snažnim društvenim preokretima naučilo da pravi pozorišni čovek, bio to pisac ili reditelj, glumac ili sam kritičar, ili samo iskusan glumac, ne može živeti izvan svog vremena, ovoga vremena koje moramo živeti svi s ove ili one strane, ovih ili onih političkih sistema.“ U kraćem istorijskom pregledu Kalan zatim podvlači specifične uslove pod kojima živi jedna mala zemlja na političkoj karti srednje Evrope, ističe sve prednosti i nedostanke njenog geopolitičkog položaja, kulturnoistorijskog raskršća između severa i juga, između istoka i zapada. Posle tog sumarnog pregleda Kalan analizira razdoblje od 1945. naovamo i traži razloge zbog čega su izvesni autori stigli na slovenačku pozornicu i na njoj doživeli uspeh. Interesovanje za strane autore proizilazi u Sloveniji iz stalne težnje da se poveže prošlo sa sadašnjim i da se održavaju izvesni istorijski kontinuiteti. Artur Miler, na primer, nije stigao na slovenačku pozornicu zbog svojih simpatija prema levičarskim krugovima, kao što je to bio slučaj u nekim istočnoevropskim zemljama, nego zato što su u njegovim delima slovenački pozorišni ljudi osetili da se u novoj varijanti samo nastavlja društvenokritička angažovanost Izbena i Soa. Kod Tenesi Vilijamsa slovenačkog gledaoca nisu impresionirale seksualnoizazivačke epizode u biografijama njegovih junaka, nego sećanje na klasičnu scenu kojom je vladala psihoanaliza i na izvesne elemente srednjovekovne tradicije slovenačke zemlje. Francuski savremeni pisci stigli su na slovenačku scenu posle 1950. godine kao nastavljajući lake francuske pozorišne igre koja je oduvek bila bliska slovenačkom gledaocu. Zan Anuj, predstavnik lake francuske teatralike, utro je put francuskim pozorišnim piscima evropskog ranga. Kamiju i Sartru, Petorica značajnih dramskih pisaca prodrli su do svesti slovenačkih gledalaca i osvojili njihove simpatije. Miler — svojim sociološkim analizama. Vilijams — svojim psihoanalitičkim ispitivanjima, Anuj — lakom pozorišnom komikom; Kami, gotovo klasik po svome humanističkom buntu, i Sartr, svojim filozofskim opredeljenjem, kao predstavnici aktivnog humanizma i kao ispošvednici savremenog moralnog nemira. Oni su, po Kalanovom mišljenju, glasnici savremenog sveta koji svoju stvaralačku maštu ne podvrgavaju bilo kakvim zvaničnim ideologijama što nisu izvan našeg vremena, što su spremni da se spore sa priznatim i nepriznatim sudijama o smislu našeg postojanja na ovoj nemirnoj planeti

(Lj. Đ)



## Izlazak sunca

I

### Svetlost

Z RAK SAM izgubljen u plaveti između neba i zemlje drhtaj beli između srca i sunca treptaj smeli ptica što je poletela bila nad zemljom raširila krila i u letu se skamenila

prikovan za mrtvu tačku nepostojeću nebeski izabranik vojnik sunconoša zemaljski podanik rob i vodonoša i jedno i drugo bejah a neću ostaću da visim kao zvono setno u podne sunčano u veče zagonetno

a tužno je gledati svet sa visine zaboje oči od istih predela dole moje srce usred domovine neka stara davna rana zaboje oko njega se okupio svet da čuje za čim to plače za kim jadikuje

sunce je tačno nad mojim temenom po zemlji ogromna senka pala ko vlada ovim svetom ovim vremenom evo mu moja ruka uzdrhtala da mi njom domahne kao moj neko da ne odem u slepilu daleko

a zrak sam samo trska lomna plamičak prhnuo iz pepela

kad je buknuła vatra ogromna kao da je buknuła iz mog tela povukla me žicom zlatnom ovom putanjom nepovratnom

moglo je to i drugom da se desi kao da je sunce baš zastalo nada mnom i baš mene izabralo moglo je i drugog da obesi tom istom žicom koja reže oko grla i omču steže.

II

### Smilje

NE TREBA MI mudrost dok berem smilje ništa sem pesme dok šetam poljem lako je suncu pod mojim okriljem od moje patnje zemlji je bolje mojim će srcem da se diči sve više i više na mene liči

raširim ruke i eto mi slobode dignem glavu i nebo je plavje oko sunca deca kolo vode to su moja deca to je moje zdravlje gledam ih pevam slušam ih plačem gorite deco grlite me jače

usred života ko usred bezdana svetli anđeli tamni zvonici živi očevi mrtvi spomenici to je ta moja zemlja obećana to je ta pesma što se zaboravlja započeta davno ovde se nastavlja

dođe mi da se napijem nebesa da se nagutam grumenja kamenja

da se ne treznim do treznih vremena da se ne budim iz sna iz potresa pa da onda počnem ispočetka lepo da volim ludo da umirem slepo

da patim za onom koju odvede preko života preko slobode daleko daleko daleko o bože otkuda više doći ne može da mi se nikad ne vrati da gine tuda za mnom iz puste daljine

ne treba mi mudrost dok ovo pišem ništa sem oka da me laže kako me po belom svetu traže ništa sem srca da drhti i strepi s tobom bez tebe živote slepi ni ova pesma nije pesma više.

III

### Ordenje

ODOLEVAM pevam živim simboličnu od sunca gradim medalje i zvona zvonke zvonike u moru himničnom a sunce peva mesto miliona setnih zagonetnih zemaljskih snevača a peva tako kao da vraća

poletim svetom mlad i slep se dičim delim medalje kao da su od moga srca učini mi se da na sunce ličim dignem glavu kad gle mesto sunca plamti moje lice plamen podrhtava to krv moja svetli i svet obasjava

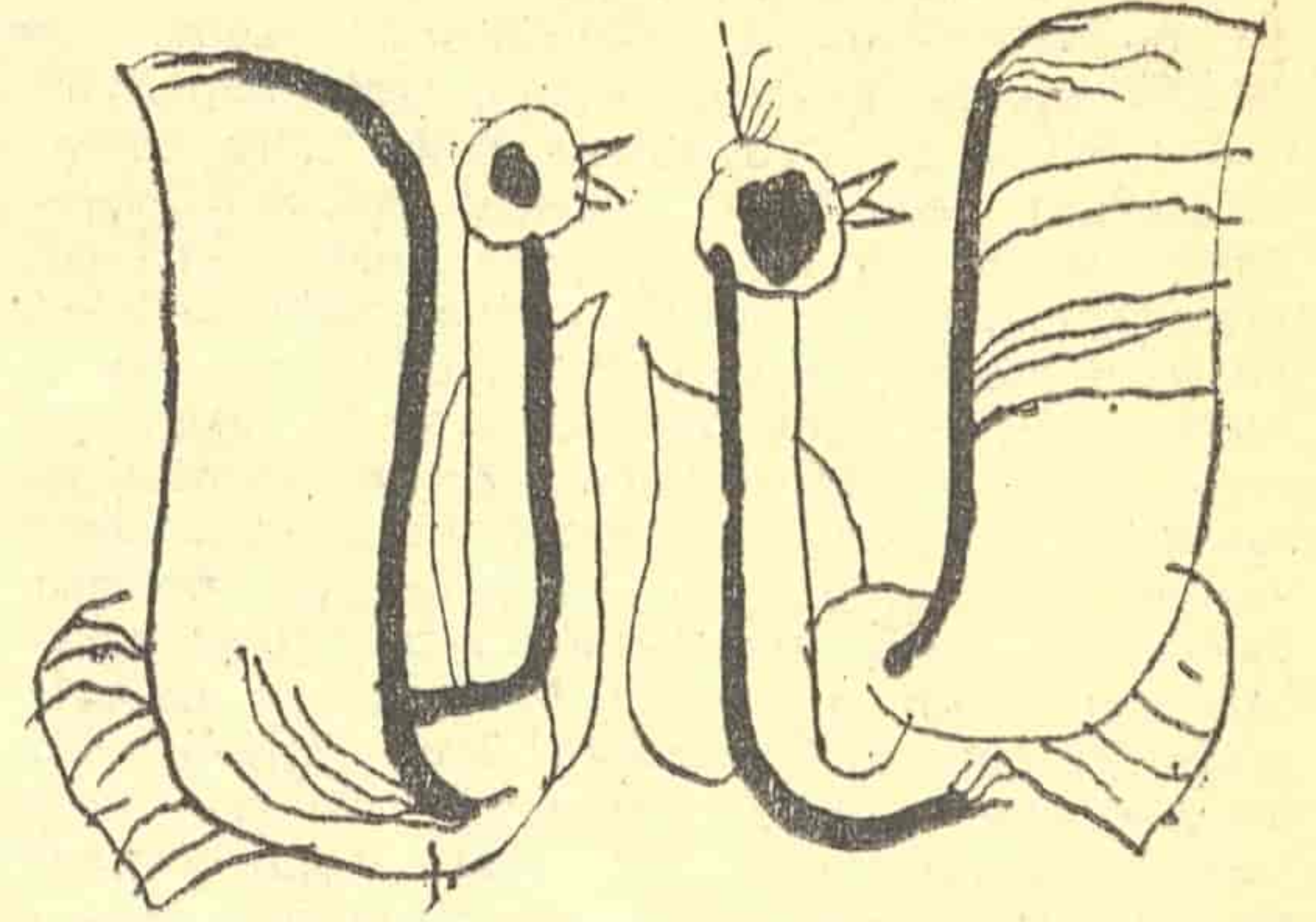
biju zvona bružno rujno gore od zvuka od svetlosti od bljeska od drhtaja učini mi se da to moja ruka

kao tanka zraka sunčana osvaja deo po deo tamnine sveta a ono sunce peva pesmu suncokreta

padam na zemlju zaslepljen i zračan u vrućici u žaru u beloj nesvesti svetlost od sunca dolazi a svet je mračan ne možeš me pesmo tim sjajem zavesti činilo nam se zemlja je pevala blistala a nije nego sunce krala

pesma je nebeski dar anđela koji sniva zemaljsku zemlju nebeski čistu i belu onog koji leti kroz obruč vatren i biva vatroslav srca a u srcu delo onog koji gori a plamen u sebi gasi u oganj skače da se ognja spasi

odolevam pevam rasipam zlatnike kao da je moje to sunčano slepilo nasred srca sabiram ratnike svetlu vojsku gde je tama bila kitim ih i delim ordenja krvava sve to sunce gleda sve to odobrava.



## PRICA „KNJIŽEVNIH NOVINA“

# NEPREDVIĐENO

JEDNI SU GOVORILI da je to s Rahilom počelo odmah posle rata, još prvih meseci, dok je Jakov odlazio u posete raznim institucijama, uglednijim građanima i oficirima, čim je od lekara saznala da više ne može postati majka. Kažu da se zatvorila u sobu i po ceo dan plakala. A kad je izlazila na ulicu bila je neodgovorna i neočesljana i zurila je u prolaznike kao u neke nerazumljive transparente. Jakov je s tih razgovora dolazio kasno noću, umoran, i odmah bi legao u svoj odvojeni krevet u drugoj sobi, tako da nije ni znao šta se sa njom događa...

Drugi su, međutim, smatrali da je to s njom počelo mnogo kasnije, možda onih dana kad su prodavali stari orahovi nameštaj iz dve sobe koje su morali isprazniti kako bi nastojnica mogla da primi nove stanare. Tada se u sobu do njihove uselio onaj student koji se potom dugo vremena nije nigde pojavljivao. A onda je jednog dana počeo da luta hodnicima stare kuće, kuca na sva vrata i kod svih stanara se raspitivao za njih dvoje. Molio ih je redom da mu ispričaju sve što su znali o njihovom životu i zamišljali, pogutne glave, slušao kao da je reč o biblijskim mučenicima. Nastojnica beše pronela glas da je mladić od dugog čitanja sišao s uma i da ne treba odgovarati na njegova pitanja, već bi najbolje bilo kad bi ga udaljili iz zgrade. No to se tvrđenje pokazalo kao pogrešno, čim ljudi stupiše s njim u razgovor. Naglo je postao prema njima ljubazan i pažljiv, kao da su mu neki rod, a naročito prema Rahili. Svakog jutra je zorum kucao na njihova vrata, provlačio glavu između slabo odškrinutih vrata i zida i pitao Rahilu da li može nešto da joj pomogne; ako je potrebno nešto da joj donese sa pijace ili iz prodavnice ili da trkne na trg po čaj ili novine ili cigarete ili tako bilo koju uslugu da joj napravi. To je Rahili bilo čudno prvih dana, govoreći da je poverovala u ono što je nastojnica govorila, i odmah ga je odbijala sa vrata govoreći da mu se zahvaljuje i da nema ništa što bi joj mogao pomoći. Čak je i podzrevala da ih mladić možda obilazi samo zato kako bi lakše mogao neke noći da ih pokrade i pobegne. Mladić se uvek zbunjen povlačio. Ali jednog jutra, sećala se Rahila, te noći su se dugo svadali, u mladićevim očima nazrela je nešto kao tugu, nespavanje i nemir. Pomislila je odmah: možda je čuo moj plač? I još: sigurno je sve saznao! Njegov glas je tog jutra bio mekši, tiši, žalostniji, kao glas violine. I pre nego je ista progovorio, zamolila ga je da joj donese cigarete s trga i pružila mu novčanicu. Otrčao je niz stepenice kao da hita po neki spasonosni lek i za pet minuta se vratio. Bio je radostan i rumen. Tada je prvi put ušao u njihovu sobu. Razgledao je krevete, dodirivao radio, zurio u sat, kao da je posle dužeg vremena primetio odavno poznate stvari. Kao da je sve znao, kao da je čuo sve što govore! Sigurno zna! — zaključila Rahila. Onda je seo naspram nje i zagledao joj se u oči. Taj mladić ju je tog časa podsetio na njihovu prazninu, na tu praznu stolicu u koju je on saučesće koje joj svi ostali uskracuju. On ju sažalio i sažalio se na nju! Pomislila je da bi i njen sin možda bio tih godina, kestenjastih očiju i crne kose, sedeo bi tu naspram nje isto tako zadilhan i rumen i isto toliko ili još duže gledao u njene oči i isto tako dodirivao radio i gledao u sat i govorio da ona čuje: Sad je podne ili Da ti donesem cigarete. Njena tuga se ponovo otvorila tog dana. Naidoše noći pune suza i svada...

Ali ne, Rahila je to samo znala, to se dogodilo još ranije, u jesen (nikako da razume

### Slobodan VOJČIĆ

vreme i odredi kada je to stvarno bilo, kao da je oduvek tako), ali seća se tog dana, tada još nije bila tako stara i još je radila u onom preduzeću. Zaklela bi se da je to bio oktobar, a dan neobično sunčan za to doba godine. Seća se da se radovala toj lepoj jeseni i da se osećala kao nikad pre; prosto se plašila da joj to ne bude poslednja jesen i to ju je nagonilo da uradi bilo šta dok još može. Oh, kako su bili lepi dani! Radovala im se kao dete nagrađeno igračkama kad nestrpljivo očekuje zoru da istrči na ulicu i prostre svoj šareni svet da u njemu uživa. Takav je bio dan kad je to počelo i kad je zakasnila kući čitav sat. Koliko se samo lepote dogodilo za taj sat! To nigde ne bi moglo da stane! Dečaci s krupnim očima i loptama. Majke s dečjim kolicima izišle u šetnju. Starice s naočarima protiv sunca. Otvoreni prozori uskih prizemnih kuća kroz koje se vide siromašno nameštene sobe; sto na sredini i na njemu čaša puna cveća. Sada zna da je upravo želela da zakasni, da je morala tako da uradi. Došla je u četiri kući. Čim je ušla na stepenište osutila je da joj klecaju kolena i da ju je strah. Jedva je našla snage da upre u zvono. Ono je odjeknulo snažno, čelično, kao u starim grofovskim zamkovima ili sreskim sudnicama. Jakov je dočeka stojeći na vratima.

— Zašto si zakasnila? — pitao je strogo. Rahila zastade uzbuđena i ogluvela. Poče nervoznim prstima da otkopčava kaput, gužva maramu i baca rukavice. Najzad, da bi nešto smislila, zgrabi kaput koji je tek skinula i krenu s njim u sobu. Jakov koraknu za njom, teško, kao da povlači gvozdeni lanac po podu. Pomislila: kako je sve bilo besmisleno; kako sam se uzaludno uspravila da poremetim nešto što je oduvek bilo čvrsto.

Jakov je sačeka na vratima sobe. Oči su mu bile hladne i puste kao da nikad nije osenio nikakve topline u životu. — Zašto si zakasnila? Došla si sat kasnije! — reče još jače i baci novine iz ruku, a beli listovi se razleteše po sobi kao ptice puštene iz kaveza.

Zena neprimetno sleže ramenima kao dečak što u sobi usklikne svom podvigu pre nego dobije batine, krijući u dnu sebe leluja-

vu radost što je uspela da osvetli u ovoj sobi njihova nalčija i bol što je raskućila njihov mir. Više nikad ne možemo biti mirni, ni srećni, jer smo počeli da mislimo o našem životu! Znala je da mu mora odgovoriti, ali da to neće umeti da mu kaže, ne u potpunosti, niti će moći. On to nikako ne može shvatiti.

— Morala sam da zakasnim — žena nemoćno opusai ruke niz telo.

A mislila je: već dvadeset i pet godina nisam zakasnila ni minuta. Uvek sam bila kući u određeni čas kad je on zahtevao. Otkada radim dolazila sam kući svakog dana tačno u tri. On je dolazio u dva i pričeka me. A danas sam prvi put zakasnila sat vremena.

— Ali zaboga gde si bila? — prišao je sasvim blizu i uhvatio je za ruku... Onog dana kad se vratila vojska sačekala sam ga na ulazu u grad. Ceta je zastala. On se izdvojio i prišao mi drhteći. Uhvatio me za ruke, obgrlio i uno mi se u oči. Mogla sam da vidim kako mu podrhtavaju plave žilice oko očiju. I tako me držao za ruku i dugo gledao u oči, kao da je hteo da utvrdi koliko je ostalo od onoga što je voleo u meni, i ništa nisam govorila, a vojnici iza nas tapkali su na hladnoj cesti i nemo pratili naš sastanak. Nisam mogla više da izdržim pred tim vojnicima...

— Nisam mogla više da izdržim — izgovori sasvim tiho i sede u stolicu naspram njega, stara isto kao i on. Oči su joj visile, teške i suve. Sav bol tela skupljao se negde na sredini lica, oko usta. On sede pored nje.

— Šta se dogodilo? — reče molećivo i blago. Nikakav odgovor ne bi mogao da ga zadovolji. On je prosto kao dečak tragao za nečim.

— Nešto čudno — odgovori Rahila zamšljeno. — Da se nije nešto dogodilo u preduzeću? Zena odmahnu glavom.

— Da se nije nešto desilo na ulici? Da nije bila saobraćajna nesreća?

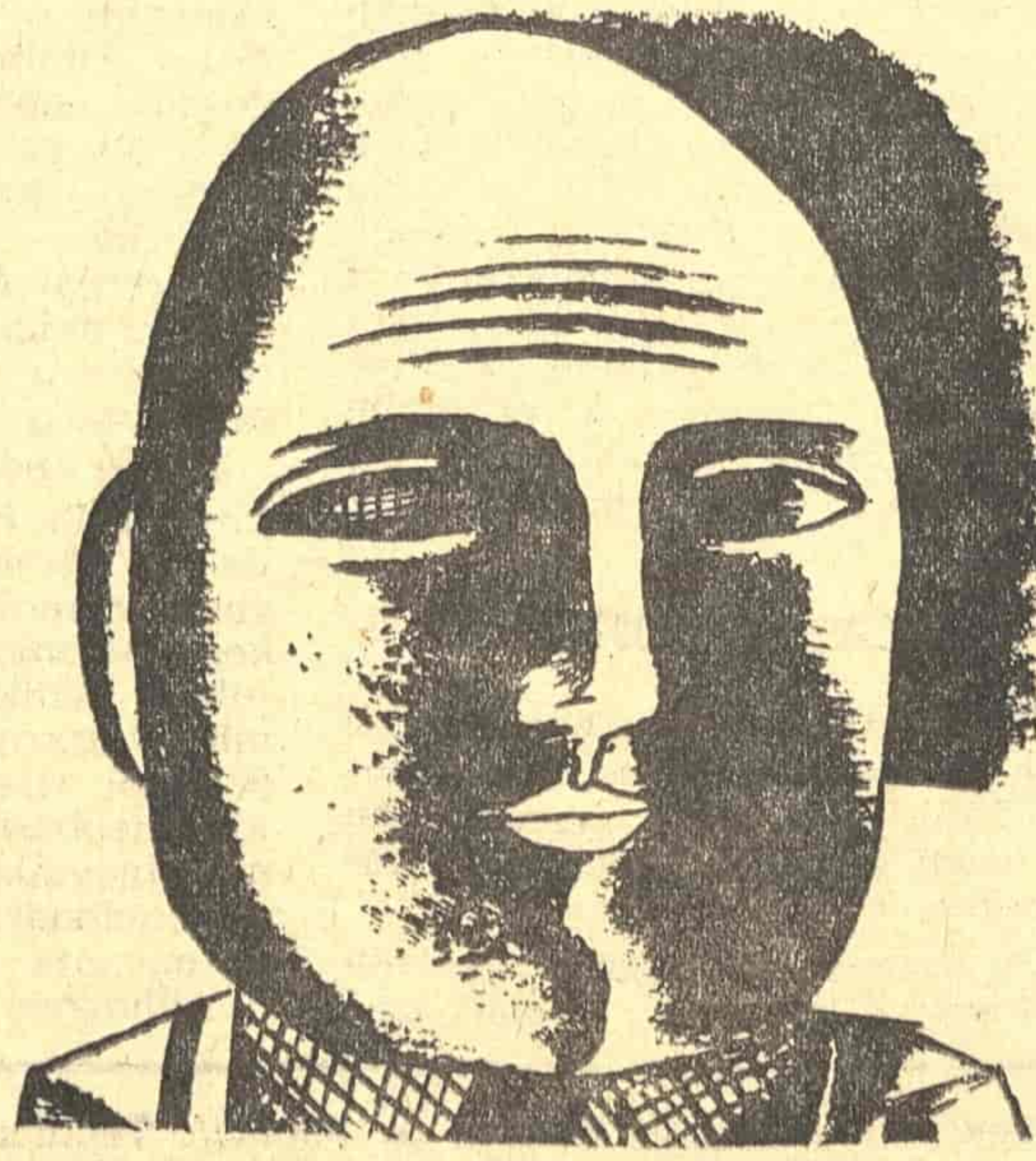
Zena ponovo odmahnu glavom. Mislila je: Kako bi to bilo starina: deca na ulicama, žene s kolicima, starice okreću suve dlanove prema suncu, fotografi s kožnim vindjakama i plavim beretkama... Covek iza nje postajao je sve nervozniji. Ona je gledala u otvoreni prozor. Zene s druge strane ulice zatvarale su prozore koji su ceo dan svojim dubokim čeljustima gutali sunce.

— Onda je bolesna neka tvoja prijateljica? Rahila pomislila: zna da nemam prijateljica. — Je li u bolnici? Šta joj je?

Mislila je: zašto život postane tako dosadan? — Mora da je neko umro! Zašto mi ne kažeš, zašto kriješ od mene? — Jakov je klećao pred njom, gologlav i znojav... Onda je pred tim vojnicima zamolio da mu oprostim za sve ono što je radio pre rata, i jednu svoju ruku prineo ustima. Moraš da mi oprostiš, rekao je, da bismo mogli iznova da počnemo. Ja sam se patnjama iskupio. Zeno moja, rekao je još. Bilo mi je teško pred tim vojnicima što su tapkali na cesti...

— Prestani, molim te, niko nije umro! — Rahila ustade i nastavi da korača po sobi. Vide kako Jakov obuhvati rukama glavu i nasloni se u stolicu.

— Slušaj — žena se vrati kod njega — moram da ti kažem!



ILUSTROVAO HALIL TIKVEŠA



## I PORAZI SU SVOJEVRSNE POBEDE

PROZA BRANIMIRA ŠČEPANOVIĆA, jednog od najtalentovanijih predstavnika generacije mladih pisaca, hvaljena a tu i tamo napadana. Jedni Ščepanoviću zbirku priča „Pre istine“ svrstavaju među deset najboljih zbirki pripovedaka posle rata, dok mu neki kritičari zameraju, naročito posle romana „Sramno leto“, da je njegova proza odvojena od života, da je hladna, pesimistična. Zar se samo iz optimizma rada pravo umetničko delo? Zar cilj umetnosti mora biti ulepšavanje života? Zar svet u kome živimo nije prepun straha, psihičkih potresa, terora i uz prisustvo jednog rata čiji se završetak u ovom momentu ne može ni nazreti, može preneti u umetničko delo optimizmom? To osećanje ljudske zamršenosti sigurno mora imati i generacija mladih pisaca kojoj pripada Branimir Ščepanović. S tog aspekta posmatrana proza ovog izuzetno talentovanog pisca nije odvojena od života, ona je pre deo njega.

JEDAN NAS istaknuti pisac rekao mi je jednom prilikom da književnik treba da se bavi umetnošću a da polje filosofije treba da prepusti filozofu. Sta vi mislite o sintezi književnosti i filosofije, koja se i u vašem delu oseća?

TAMO GDE IMA prave literature mora biti i filosofije. Mislim da tu nije više reč o sintezi koliko o nečem što se podrazumeva. U svakom pravom književnom delu, pored ostalih, utkana je u njegove suštinske tokove i filosofski komponenta. Istina, tamo gde se insistira na filosofiji po cenu svega, često i nema umetnosti, ali to je već pitanje talenta, a ne kojekakvih podela i razgraničenja na kompetencije kojima se bave samo mediokriteti i profesorski duhovi.

VAŠA OSNOVNA preokupacija u literaturi?

OTUĐENOST savremenog čoveka koja je prisutna u skoro svim situacijama ovog vremena — nekad možda bezaleno, nekad monstruozno. U toj širokoj skali prevladuje fenomen gubljenja emocija, neshalancije savesti, trijumf sebičnosti ili ravnodušnosti, kao i tragična usamljenost.

U POSTUPKU vi ste moderan pisac. Stoga bi bilo interesantno vaše mišljenje o kretanjima i intencijama modernog proznog izraza danas?

REKAO BIH da moderna literatura posle Džojasa, Kafke i Prusta koji su je uzdigli do neslučenih visina, počinje da plaća danak u vidu raznih efemernih eksperimenata koji su i neminovni produkt vremena u kome živimo. Najbolji primer za to je francuski anti-roman koji je već potpuno prevaziđen sa svojom psihološkom koncepcijom.

A KOD nas?

KOD NAS ima, međutim, dosta pojava, odnosno zabuda, da se modernim smatra ono što je jezički zakukuljeno i sapleteno, ono što je obično praznoslovlje, nasilno metaforisanje i lažna patetika. A jasno je da suština modernog postupka nikada nije bila ništa što ikada biti u jezičkim cakama i žonglerajima već u modernom senzibilitetu i odnosima koje pisac otkriva. U uglu iz kojeg se svet sagledava, u misaonoj vertikali književnog dela u kojoj se život transformiše i sublimira.

ZAPAŽENO JE da je vaša proza tamna, pesimistična.

PESIMIZAM I OPTIMIZAM su nesrećno i loše odabrani poimovni. Koj na žalost još uvek egzistira u našim udžbenicima i u glavama mnogih koji se bave tumačenjem literature. Činjenica je da postoji samo dobra i loša literatura. Sve ostalo su teorije, kanoni, pravila, predrasude koje — prezirem. Ako je neka knjiga dobra i talentovana, makar tim i takvim etiketiranjem bila proglašena i defetističkom, spreman sam da tvrdim da je humana. Inače ne bi bila ni dobra ni talentovana. No, to mnogi skrućeni duhovi u ime svog lažnog, primitivnog i megalomanskog zanosa prema čoveku i otadžbini neće nikada shvatiti, jer uporno neće da shvate da pisati o ljudskoj nesreći, znači zalazati se za život, pisati o bezizlazu, znači tražiti izlaz, govoriti o bolu, znači afirmisati ljubav. Zar legenda o Peniksu nije najlepša metafora o ljudskoj nađi koja oživljava iz nemela, o čovekovom snu koji ne prestaje baš zato što ga smrt zaustavlja.

GLAVNI JUNAK našeg izvrsnog romana „Sramno leto“ Isak, odlazi na kraju knjige poražen. Da li je poražen konačno ili se možemo nadati da će se Isak opet jednog leta vratiti u Pasjaču?

SARTR u jednoj svojoj drami kaže da svaka pobeđa ako se detaljnije ispriča mnogo pod-

seća na poraz. Dakle, sve prave pobeđe su pirovski izvojevane. Rekao bih, takode, da su i svi porazi svojevrsne pobeđe, jer uvek donose gorčinu, saznanje, otpor, imunitet i snagu. Glavni junak mog romana, na kraju svega se „osmehuje kao čovek koji je u stanju da voli i svoju nesreću“. Jer on zna, on sigurno zna da je pogrešno verovao, da se uzaludno nadao. On je oslobođen svih iluzija zbog kojih je patio, on je pred otkrovenjem sveta. A zar to nije dovoljno da bi se poverovalo da je pobedio isto onoliko koliko je očigledno da je poražen. Zato se, verujem, neće nikada vratiti u svoju Pasjaču jer je smogao snage da prihvati saznanje kako za njega više nema zavičaja.

IZJAVILI STE jednom prilikom da ćete po vašoj priči „Smrt gospodina Goluže“ koja je nagrađena prvom nagradom „Književnih novina“ 1964. g. i koja je već prevedena na dvanaest jezika i ušla u antologije, napisati dramu. Da li ste odustali od te namere?

NE. To je tema koja me još uvek okupira. Po ugovoru sa Savremenim pozorištem u Beogradu tekst drame će predati krajem ove godine.



VI STE SE u literaturi javili zapaženom i mnogo hvaljenom zbirkom pripovedaka „Pre istine“. Zatim ste objavili roman. U međuvremenu ste se javili i kao dramski pisac, a krajem ovog meseca — koliko mi je poznato — treba da počne snimanje filma „Lelejska gora“ za koji ste vi napisali scenario prema istoinenom romanu Mihaila Lalića. Koji vas književni rod najviše interesuje?

političkom životu ne može se ni pomišljati na eventualno novo rasvetljenje bilo njihovog književnog dela, bilo vremena i sredine u kome je to književno delo nastajalo.

### BOLESNI OSIGURANICI I ZDRAVI FONDOVI

AKO »besposlen pop i jariće krsti« — po jednoj od skoro osam hiljada poslova iz Vukove zbirke — onda bi se danas, u eri znatnih viškova radne snage, valjda mogao naći i neki stručno kvalifikovani a nezaposleni statističar, koji bi nam precizno izračunao kvadraturu postojanja i visinu imaginarne piramide, mogile ili brega, sačinjenog od sve samog sitnog kamenja i kamenčića koje su vešte ruke hirurga izvadile iz miliona obolelih ljudskih bubrega, bubrenih kanala i beške. U sastav tog samo shematski postojećeg brda, razume se, ne bi ušao sav onaj bezbroj majušnjih kamenčića koje su oboleli ljudski organizmi, posle strahovitih bolova, upeli da izbace, spontano, pod dejstvom medikamenta i lekovitih trava, posle kraćeg ili dužeg, čak i višegodišnjeg lečenja ispijanjem lekovitih mineralnih voda po banjama, spasonosnim lečilištima, koja su upravo tako i nastala što su jednom, nekad, na tlu kakve zabačene selendre uhvaćene i kaptirane iscepljujuće termalne vode. Mi ih u našoj zemlji imamo nekoliko, nadaćemo čuvenih sa pomoći koju donose stotinama hiljada ljudi oštećenog i poremećenog zdravlja.

Imamo, naravno, i instituciju socijalnog osiguranja čijim smo se humanim načelima i organizacionim ustrojstvom više godina posle oslobođenja s pravom i razlogom ponosili, pri svakom poređenju sa sličnim ustanovama čak i u daleko bogatijim i razvijenijim zemljama. Međutim, kako saznajemo iz novina, ustanova zdravstvenog osiguranja Srbije pretrpeća je u proteklom polugodištu deficit od dvadeset pet i po milijardi starih dinara, prihod većine komunalnih zajednica socijalnog osiguranja Srbije znatno su manji od rashoda, pa je pomenuto deficitno stanje u starijim dinarima, kako izgleda, dovelo do deficitnog stanja u novim društveno-moralnim shvatanjima o značaju ljudskog zdravlja. A tu promenu shvatanja prinuđeni smo da uočimo u novim propisima iz oblasti socijalnog osiguranja: u blagom ali upornom podizanju »takse« za lekove osiguranika, u pripremanju »negativne liste« lekova, tojest spiska lekova za koje je sad, posle dvadeset godina stalne farmaceutске proizvodnje, odjednom stručno konstatovano da uopšte ne leče, u odluci o ukidanju lekarskih komisija za pregled bolesnika kojima je potrebno banjsko lečenje, i najzad, u ekonomskoj nužnosti čitavog niza banja i lečilišta, sa lekovitim vodama, kao osnovnim ako ne i jedinim razlogom svog postojanja, da se »u svom interesu što brže preorijentisu na turizam«.

ju intervju intervju intervju intervju

NARAVNO pripovetka i roman.

GENERACIJA MLADIH prozaista kojoi vi pripadate, takozvani novi talas, bez sumnje je jedna od najinteresantnijih pojava u posleratnoj proznoj književnosti. Sta vi mislite o njenom mestu u istorijskoj realnosti literature?

VERUJEM da je to najtalentovanija generacija prozaista koja se dosad afirmisala. Njoj pripada budućnost, jer ume i ima šta da kaže a ne gubi vreme u praznim svadama za fotelje i lažna priznanja već piše knjige koje naravno zbog nekoliko abonenata na naše književne nagrade neće biti nagrađene ali će zato dostojno obeležiti ovo vreme.

ŠTA MISLITE o položaju našeg mladog pisca danas?

NIKADA NISAM delio pisce na stare i mlade. Pisac jeste ili nije.

IPAK, makar to uzeli i uslovno, mladi pisci postoje.

AKO UZMEMO T O, uslovno, njihov položaj je naravno različit, nekad zavisno od njih samih, a nekad i od mnogih drugih okolnosti. Većina njih — i to onih najtalentovanijih — nisu uključeni i klanove, nemaju značajne roduke, ne navijaju za „Crvenu zvezdu“, uopšte ne navijaju, ne znaju šta su to stipendije itd. A ima naravno i onih koji sve to uspešno čine i u izobilju imaju, ali im je talent ipak liliptutanski. Jedni drugima ne zavide. Oni sa talentom i bez svih privlačnosti trica i kućina žive teže, pre će i ostariti, ali će ovaj literaturi ostaviti knjige od značaja. Oni drugi koji imaju veštine ali nemaju talenta, u literaturi će egzistirati liliptutanski ali će zato propustovati svet i pokupiti sve poene čaršije na način, zapravo, maestralan.

Miodrag Petrović

## 15 DANA aktuelnosti

Nastavak sa 2. strane

ture nekog od slavenskih naroda. Ali uprkos ovoj činjenici, jugoslovenska literatura je sasvim dobro predstavljena u danskim prevodima.

Dodeljivanje Nobelove nagrade Ivi Andriću bio je, razume se, jedan od najglavnijih činilaca koji su danske izdavače naveli da shvata da se u Jugoslaviji može naći bogata i originalna literatura, ali neka jugoslovenska dela već ranije su bila prevedena.

Godine 1910. pojavila se knjiga sa naslovom »Srpske i bigarske narodne pesme«, ali nije bilo ničega sve do 1938. kad je objavljena Vojnovićeva »Dubrovačka trilogija«. Ponovo je došlo do dužeg prekida, sve dok se 1953. godine nije pojavila mala zbirka pripovedaka u kojoj su, između ostalih, bili zastupljeni Nazor, Stanković i Corović 1955. došla je Lazarevićeva »Svabica«. 1961. je bila »velika« godina za prevode dela iz jugoslovenske literature na danski. Te godine objavljeno je pet knjiga. Pored Anrićeve »Na Drini ćuprije« i jedne zbirke njegovih priča, objavljen je Bulatovićev roman »Crveni petao leti prema nebu«, Cankarev »Sluga Jerne« i Cosićeva »Daleko je sunce«. 1962. pojavila se knjiga Grozdane Olujčić »Izlet u nebo«, a 1963. Andrićeva »Gospodica«. 1964. danskim čitaocima predstavljeno su Andrićeva »Prokleta avlija« i Krležin »Povratak Filipa Latinovica«, kao i Nušićeva »Autobiografija«. 1965. nije se pojavila nijedna knjiga, a 1966. objavljeno je Bulatovićevo delo »Davoli dolaze«. Najesen će se pojaviti zbirka Andrićevih pripovedaka pod naslovom »Trup«, a sledeće godine Lalićeva »Lelejska gora«.

Kad se uzme u obzir da ni danski ni srpskohrvatski nisu veliki jezici i da su ove dve zemlje, i geografski i sa stanovišta istorijske pozadine, sasvim udaljene jedna od druge, gornji pregled pokazuje da je jugoslovenska literatura u sasvim zadovoljavajućem broju predstavljena u danskim prevodima, mada to Jugoslovenu može i ne izgledati vrlo mnogo. Može nam se dozvoliti da se nadamo da će se nesumnjivi napredak u proteklih nekoliko godina nastaviti i u godinama koje su pred nama.

### POEN ZA POZORIŠTE

U IZLOZIMA nekoliko beogradskih knjižara nedavno se pojavio časopis »Pozorišni život« u novom ruhu i u novoj seriji, sa izmenjenom redakcijom.

Uz časopis za pitanja likovnih umetnosti »Umetnost«, dobili smo

## 15 DANA

sa »Pozorišnim životom« još jedan reprezentativan časopis, koji se kvalitetom svoje opreme može meriti i sa najuspeljijim izdanjima slične vrste u svetu.

No, pogrešno bi bilo tvrditi da se njegova vrednost nalazi isključivo u načinu na koji je grafički opremljen. Po svom duhu, »Pozorišni život« predstavlja osveženje u već monotonoj izdavačkoj delatnosti posvećenoj pozorištu. Svakako treba pozdraviti inicijativu ovog časopisa da štampa u celini dramske tekstove domaćih i stranih autora, što će predstavljati nov korak u zbližavanju čitalaca i pozorišta sa izvornim tekstovima, koji veoma retko uspevaju da se pretvore u štamparski slog.

Drama Pabla Pikasa, »Čarapa od sto petlji« Aleksandra Popovića, nekoliko tekstova o problemima pozorišta kod nas i u svetu, između kojih treba izdvojiti tekst Filipa Davida o avangardnom pozorištu, kao i ciklus izvanrednih crteža mladog karikaturliste Šajtinca o pozorištu i publici, čine da ovaj časopis bude prijatan doživljaj za svakog prijatelja teatra.

### NEPOZNATI RUKOPISI

PROSLAVLJAJUĆI dvadesetpetogodišnjicu revolucije zagrebački časopisi »Forum« i »Republika« doneli su dosada neobjavljene i nepoznate rukopise dvojice poginulih revolucionara. Nusret Seferović objavio je u »Forumu« nacrt studije Otokara Keršovanija o Miroslavu Krleži koji, po tezama koje sadrži, može da predstavlja interesantno rasvetljenje književnog dela Miroslava Krleže. Steta je što je to samo skica za studiju i što nijedna od Keršovanijevih misli nije u potpunosti razvijena. Pišući o ekspresionizmu u našoj književnosti Ladislav Zimbek je objavio i jednu dosada nepoznatu pesmu Augusta Cesareca nastalu 1919. godine u Cesarecovoj ekspresionističkoj fazi. Pesma ide u red boljih poetskih ostvarenja Augusta Cesareca i dostiže je nejasno zbog čega je Cesarec, uz svu svoju veliku kritičnost, za života nije objavio.

Potezi ovih dvaju zagrebačkih književnih časopisa govore o tome da se dvadesetpetogodišnjica revolucije može proslavljati i na nekonvencionalan način i da je ovaj jubilej prilika da se umesto prigodnih i praznih jubilejskih članaka pristupi sistematskijem objavljivanju neobjavljenih rukopisa, pisama, dnevnika i zabeleški poginulih revolucionara, jer bez potpunog upoznavanja sa tom vrstom građe o njihovom javnom, književnom i